

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ДО СЕЛО КАЛЕНИК

Валери Григоров, Калоян Василев

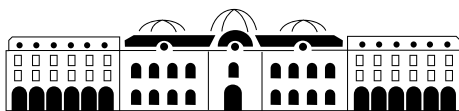
Спасителни археологически проучвания
по инфраструктурни проекти 5

София 2025

Валери Григоров
Калоян Василев
СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ
ДО СЕЛО КАЛЕНИК

Valeri Grigorov
Kaloyan Vasilev
MEDIEVAL CEMETERY
NEAR THE VILLAGE OF KALENIK

1892 - 1921 - 1948

„Спасителни археологически проучвания по инфраструктурни проекти“
е поредица, издавана от
Националния археологически институт с музей
при Българската академия на науките

*Електронен вариант със свободен достъп на публикацията може да се види
на страницата на НАИМ – БАН: www.naim.bg*

<https://doi.org/10.53250/areip5>

© НАИМ – БАН, *издател*

© NAIM – BAS, *publisher*

© Валери Григоров, Калоян Василев, *автори на текстовете*

© Valeri Grigorov, Kaloyan Vasilev, *authors of the texts*

Стефан Александров, *редактор*

Stefan Alexandrov, *editor*

Гергана Ангелова, *коректор*

Gergana Angelova, *Bulgarian proofreading*

© Valeri Grigorov, *превод на английски език*

© Valeri Grigorov, *English language translation*

Джон Чапман, *езиков редактор на английски език*

John Chapman, *English language editor*

Гая Герасимова, *графичен дизайн и предпечат*

Galya Gerasimova, *layout design*

Татяна Стефанова, *координатор*

Tatiana Stefanova, *coordinator*

Печат: БУЛГЕД

Printed by BULGED

ISSN 2535-129X (print)

ISSN 2535-0862 (online)

ISBN 978-619-254-047-0 (print)

ISBN 978-619-254-048-7 (online)

**СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ
ДО СЕЛО КАЛЕНИК**

Валери Григоров, Калоян Василев

**MEDIEVAL CEMETERY
NEAR THE VILLAGE OF KALENIK**

Valeri Grigorov, Kaloyan Vasilev

СЪДЪРЖАНИЕ/CONTENTS

Увод/Introduction

Валери Григоров 7

Гробове с инвентар/Burials with grave goods

Валери Григоров 11

Санитарни погребални мерки/Sanitary burial measures

Валери Григоров 16

Гробове със следи от вторично влизане/Graves with traces of secondary entry

Валери Григоров 17

Гроб на екзекутиран индивид/Grave of an executed individual

Валери Григоров 18

Разрушени при съвременни изкопни дейности гробове/Graves destroyed in contemporary diggings

Валери Григоров 18

Хронология на некропола/Chronology of the cemetery

Валери Григоров 19

Ориентация на гробовете/Orientation of the graves

Валери Григоров 19

Дискусия за конфесионалната принадлежност на погребаните с „дъсчено покритие“/Discussion on the confessional character of those in “plank covered” graves

Валери Григоров 21

Исторически сведения за чумни епидемии по българските земи през XVII век/Historical records about plague epidemics on the present-day Bulgarian territories in the AD 17th century

Валери Григоров 22

Ями от късната желязна епоха/Late Iron Age pits

Валери Григоров 23

Заклучение/Conclusions

Валери Григоров 24

Цитирана литература/Bibliography..... 25

Резюме/Summary..... 27

Каталог на гробовете/Catalogue of the graves

Валери Григоров, Kaloyan Vasilev 34

Табла/Tables..... 55

Снимки/Photographs 91

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ДО СЕЛО КАЛЕНИК

Валери Григоров, Калоян Василев

Валери Григоров

Национален археологически институт с музей – Българска академия на науките,
ул. „Съборна“ № 2, София 1000, България; valerig@abv.bg

Калоян Василев

Институт по експериментална морфология, патология и антропология с музей –
Българска академия на науките, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 25, София 1113, България;
vasilev.kaloian@abv.bg

Ключови думи: Средновековие, некропол, хигиенно-санитарни погребални мерки,
гробове със следи от вторично влизане

УВОД

Средновековният некропол до село Каленик (обект 13) е открит случайно през 2020 г. при строежа на автомагистрала „Хемус“ (Григоров, Александров 2021, 139 – 140)¹. Некрополът се намира югозападно от село Каленик, община Угърчин, област Ловеч (обр. 1). Гробовете са разположени на южен склон, западно от река Елешница. Южно от Каленик, на отсрещната страна на реката, има топографски данни за укрепление (местност Калето), а в подножието около реката и микроязовира съществуват удобни тераси за селищен живот².

Извършените мащабни взривни и изкопни дейности по трасето на магистралата преди провеждането на археологическите проучвания са засегнали значителна площ от некропола, унищожавайки огромен брой гробове. В западна, източна и в южна посока некрополът е бил напълно унищожен, единствено на север, извън сервитута на магистралата, може да се очаква откриване на запазени гробове. Незасегнатата от строителните дейности е останала само ивица с ширина около 10 м, разположена на напречно на магистралата, която беше и цел на нашето теренно проучване (обр. 2).

При направения първоначален оглед установихме и други нарушения на територията на некропола. По оста север – юг през него преминават два съвременни изкопа – в единия са положени тръби на водопровод, а в другия – кабели за високо напрежение. Всъщност тази инфраструктура е причина за временното спиране на изкопните дейности по магистралата, което е дало възможност на наблюдаващите археолози да забележат следите от гробни ями в профила на изкопа (Григоров, Александров 2021, 139 – 140, обр. 2).

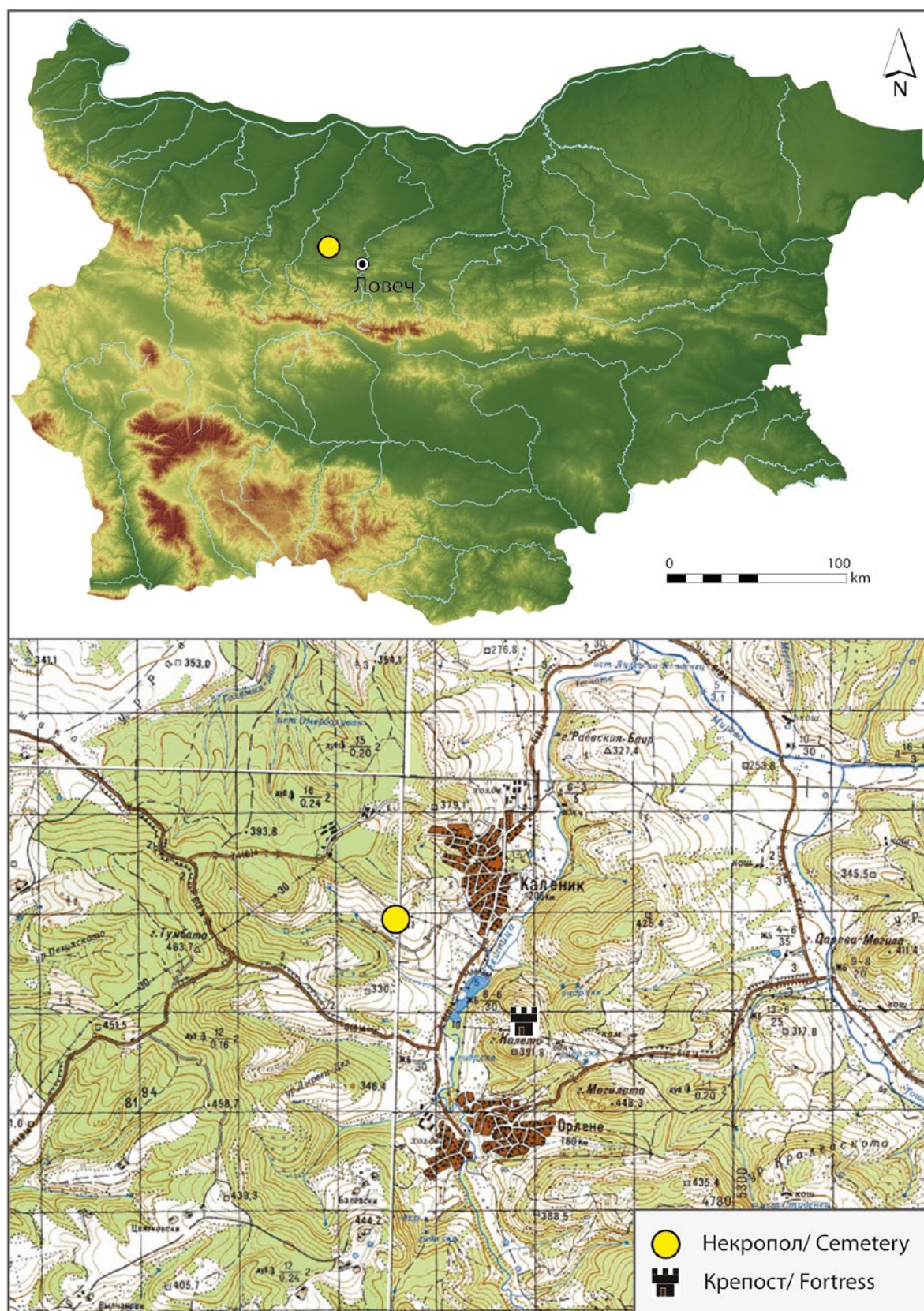
Спасителните археологически разкопки³ се проведеха през пролетта на 2021 г. Те обхванаха незасегнатата от строителството на магистралата площ – около 600 кв. м (обр. 2b). Разкрити и проучени бяха 38 гроба (обр. 3), които представляват обикновени правоъгълни ями. Във всеки гроб е положен по един индивид, в изпънато положение по гръб, с глава на запад. В два случая е установено застъпване на гробните ями – гробове 3А/3В (табло 3 и 4) и при гробове 15 и 35 (табло 31).

При теренната работа приложихме комплексен интердисциплинарен подход на проучване. Археологическите разкопки осигуриха базовите данни за стратиграфията и хронологията на гробовете, конструкцията и размерите на гробните ями и подроб-

¹ Обект 13 се намира между км 116+850.00 и км 116+900.00, попада в участък II на АМ „Хемус“ от км 103+150 до км 122+260, включително п.в. „Каленик“. Данните за некропола са въведени в Археологическа карта на България, регистрационен картон № 10007439. Археологическото проучване е извършено през 2021 г. по договор между АПИ и НАИМ – БАН.

² В региона извън сервитута на магистралата не са извършвани системни археологически издирвания и липсва актуална теренна информация за крепостта и за прилежащата селищна система по долината на река Елешница. В по-стари източници (виж Велковъ 1927) крепостта е отнесена към Средновековието, без да са приложени конкретни доказателства, описана е като малко укрепление с неправилна кръгла форма и диаметър 70 м, с достъп от север и изток.

³ Археологическите разкопки бяха извършени в периода 06.04 – 05.05. 2021 г. от екип в състав: доц. д-р Валери Григоров – ръководител, гл. ас. д-р Светлана Венелинова – заместник-ръководител, Димитър Димитров, Красимира Стоянова, Йоанна Йотова, Кристиана Петрова, Калоян Кавръков, Николай Маринов. Вдигането на костните останки и физико-антропологическата експертиза е извършена от Калоян Василев, антрополог в ИЕМПАМ – БАН. Сърдечно благодарим на целия екип за съвместната работа и активното им участие в изработването на полевата документация.

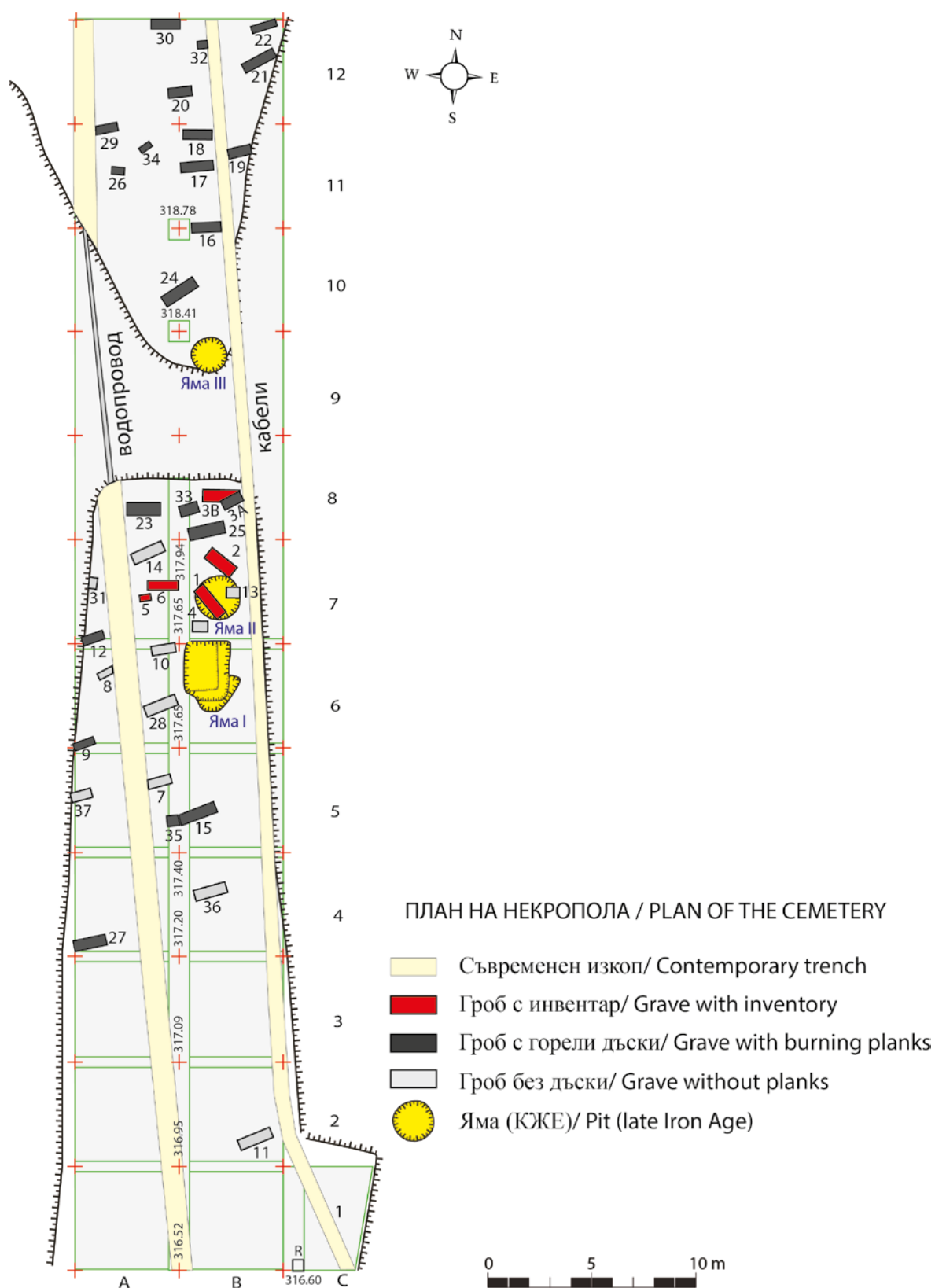
Обр. 1. Карта на България (горе); карта на региона (долу). С жълт кръг е отбелязано местоположението на некропола

Fig. 1. Map of Bulgaria (upper); map of the region (lower). A yellow circle marks the location of the cemetery

Обр. 2. Обект 13/некропол: а) на сателитната снимка е маркирано мястото на археологическото проучване; б) снимка на обекта в процес на разкопки

Fig. 2. Site 13/cemetery: a) the location of the archaeological excavations is marked on the satellite image; b) photo of the site during excavation

Обр. 3. План на некропола. С различен цвят са отбелязани: съвременни изкопи; гробове с инвентар; гробове с овъглени дъски; гробове без дъски, ями от късната желязна епоха
 Fig. 3. Plan of the cemetery. Key: modern trenches; burials with grave goods; graves with charred planks; graves without planks; Late Iron Age pits

но документиране позицията на скелетните останки и гробния инвентар. Паралелно с археологическото проучване се извършваше и антропологическо изследване, което предостави информация за пола, възрастта, ръста на погребаните индивиди, антропологическите им особености и патологии, оставили следи по костните останки. Вдигането на всички скелетни останки се извърши от антрополог, което му позволи да направи детайлни теренни наблюдения и антропологическо описание на погребаните индивиди.

Нивото на вкопаване на гробните ями е документирано в предварително оставените контролни ребра (обр. 4). Горната граница на гробните ями е заличена в орния слой. Хумусният пласт, където е запазен, е с дебелина 40 – 50 см, под него следва силно сбит чакълест пласт (дебел между 10 и 40 см), в който са изкопавани гробните ями.

Анализирайки гробните контексти, можем да разграничим две основни групи: **гробове с инвентар** (5 гроба) и **гробове без инвентар** (33 гроба). Освен наличието или отсъствието на гробен инвентар друга отличаваща двете групи обредна характеристика е позицията на ръцете. При индивидите от първата група едната или двете ръце обикновено са свити в лактите и са поставени върху корема или таза. При безинвентарните гробове ръцете на индивидите са изпънати покрай тялото, което е косвено указание, че телата са полагани в гроба вероятно увити в платнище, без да е извършвано допълнително аранжиране на ръцете.

ГРОБОВЕ С ИНВЕНТАР

Гробен инвентар е открит в пет близко разположени гроба (1, 2, 3В, 5 и 6), които по всяка вероятност оформят родово-семеен парцел (обр. 3).

В **гроб 1** е погребана жена, на около 35 – 40 годишна възраст (табло 1). На дясното ѝ ухо е била окачена обеца от тип „проста отворена халка“. Втора обеца от същия тип се откри отдясно на гърдите, поставена допълнително като гробен дар. Две медни гривни с врязана украса са нанизани на лявата китка. Метално сферично копче се откри отляво на гърдите, а непосредствено до него – синьо мънисто.

В **гроб 2** е положен индивид на около 30 години с неизяснен пол, вероятно жена (табло 2). Отдясно на черепа се откри обеца от тип „проста отворена халка“, подобна на обеците от гроб 1. На кръста отляво са пъхнати български имитации на три медни корубести монети от типове А (1200 – 1204 г.) и В (1204 – 1207 г.)⁴. Вляво от бедрената кост, вероятно като гробен дар, е поставен бронзов пръстен.

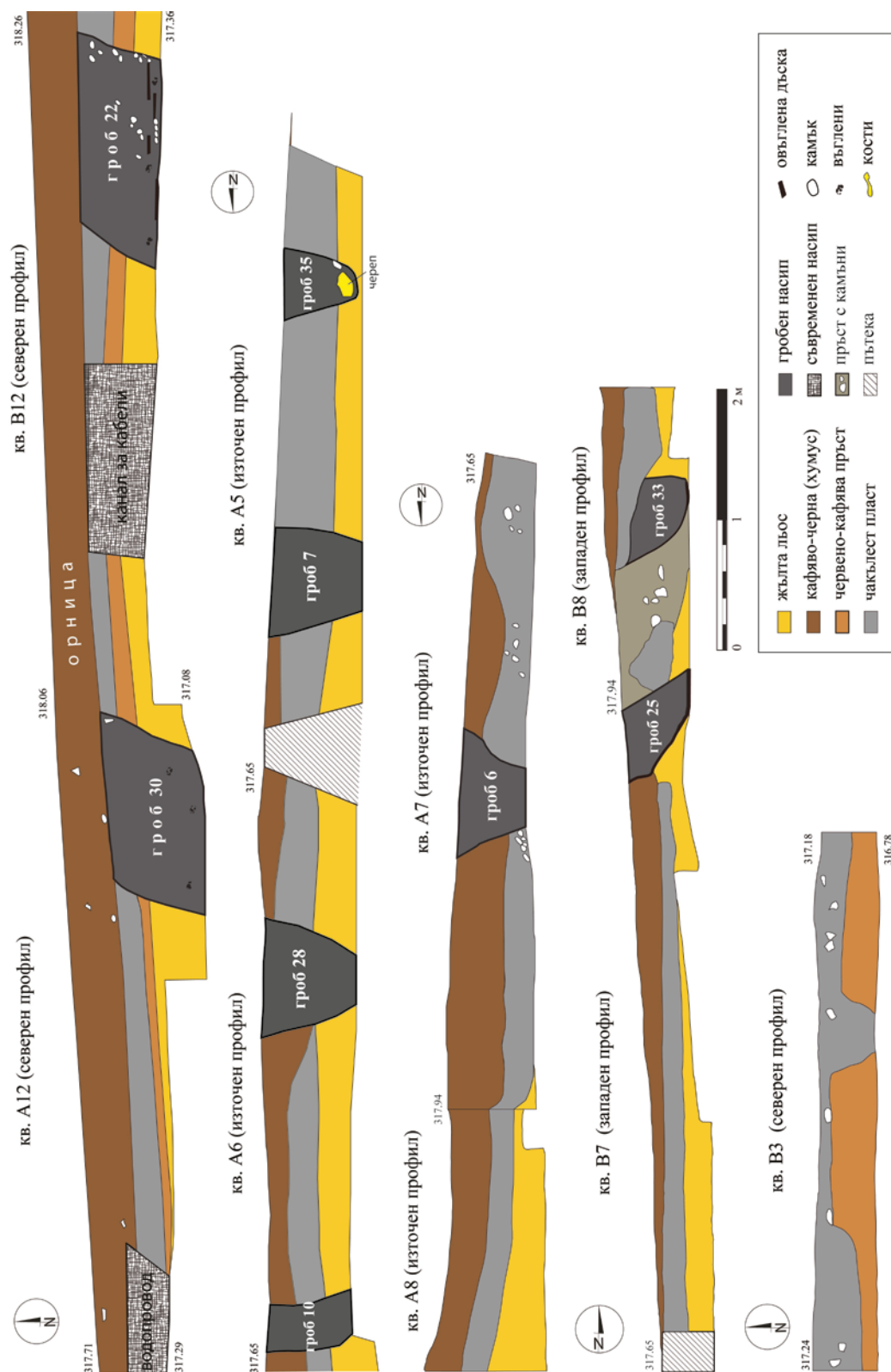
В **гроб 3В** е погребана жена (табло 4). Отдясно на черепа ѝ се откри обеца от тип „проста отворена халка“, подобна на обеците от предходните два гроба. На двете ръце са поставени метални гривни – на лявата китка медна гривна с врязана украса, подобна на гривните от гроб 1, а на дясната ръка, почти до лакътя, е нахлузена желязна гривна. До лявата китка, непосредствено до гривната, е пъхната медна пластинка, имитираща монета.

В **гроб 5** е погребано дете на около 7 – 9 години (табло 5). Сред разпадналите се костици от черепа се откри сребърна обеца. Прави впечатление, че като тип и размери обецата не се различава от използваните в предходните гробове.

В **гроб 6** е положен мъж на около 40 – 50 години (табло 6). В дясната му длан е поставена медна пластинка, върху която е полепнала текстилна материя. Втора подобна монетовидно изрязана пластинка е поставена до темето. Антропологическият анализ установява фрактура върху дисталната 1/3 на *Tibia sinistra*, без да се наблюдават изменения върху фибулата.

Обобщавайки характеристиките на гробовете с инвентар, както и местоположението и вида на накитите, можем да направим следните изводи:

⁴ Монетните находки са определени от проф. д-р Дочка Аладжова (НАИМ – БАН).

Обр. 4. Стратиграфски профили от контролните ребра на археологическите изкопи. Представени са следните слоеве: хумусен пласт; чакълест пласт; червено-кафяв пласт; жълт лъс, както и очертания на гробните ями

Fig. 4. Stratigraphic cross-sections of the baulks. Key: plough soil layer; gravel layer; red-brown layer; yellow loess layer and outlines of the burial pits

Обеци са открити в три женски и в един детски гроб, намираме ги на функционалните им места – до черепа, в областта на слепоочието или до основата на мандибулата, което е указание, че най-вероятно са окачани на ухото. Всички обеци са от тип „проста отворена халка“ (обр. 5. 1 – 5), който е широко разпространен у нас през XII – XIII в. Липсата на типологично разнообразие ни насочва към предположението, че индивидите са погребани в кратък времеви период, като не е изключено да са принадлежали и на родствено свързана група.

Интересно е да се отбележи, че обеците са единични и винаги се откриват отдясно на черепа. Единствено в гроб 1 сме документирали втора обеца, но тя се откри върху гърдите, вероятно е добавена като гробен дар. Обичаят да се слага само една обеца в гроба, е погребална практика, установена и в други некрополи. Примери намираме в ловешкия некропол, който е синхронен на гробовете от Каленик. В него при женски и мъжки индивиди често се открива само по една обеца, поставена отдясно на черепа (Георгиева, Пешева 1955, 541). Данни за гробове с по една обеца (проста отворена халка) има и за некрополите Ковачево, Пазарджишко (Гатев 1985, 137) и Зимница, Ямболско, датирани в XII в. (Петрунова 2016, 318 – 339). Практиката да се погребва мъртвият с една обеца, е широко документирана и в по-ранните български некрополи от VIII – X в. Единични обеци са регистрирани при 80% от случаите, а в някои некрополи всички намерени в гробовете обеци са единични (Григоров 2007, 41).

Обичаят да се сваля една от обеците, е описан също така и в етнографски източници (Цанева 1994, 142; Григоров 2007, 42), което затвърждава археологическите наблюдения за устойчивия характер на тази погребална практика у нас. Високата честота на повторемост на обичая ни насочва към широко разпространени вярвания и представи за смъртта, които отреждат различна семантика на „лявата“ и на „дясната“ страна, намерила израз в ритуалното сваляне от мъртвия на „лявата обеца“ – символно свързана със смъртта.

Другият характерен за некропола накит са медните гривни от тип „отворена лента“ с връзана украса (обр. 6. 1 – 3). Този тип гривни, както и обеците от тип „проста отворена халка“, също се разпространяват предимно в XII – XIII в. Гривните са открити в два женски гроба, нанизани на лявата китка – в единия случай са поставени две гривни, а във втория – една. В гроб 3В освен медна гривна на лявата ръка е поставена и втора желязна гривна на дясната ръка, нахлузена почти до лакътя. Точен паралел на тази ситуацията се явява гроб 20 от близкия некропол край Ловеч (Георгиева, Пешева 1955, 514, обр. 3).

Поставените на лявата ръка медни гривни вероятно отразяват реалното им положение приживе. Предпочитанието към лявата ръка обикновено се обяснява с по-слабата ѝ трудова активност (Гатев 1985, 143), особено в случаите на нанизване на повече от една гривна. Поставянето на желязна гривна обаче е по-рядко явление, а в гробен контекст почти винаги се открива на дясната ръка, което едва ли е случайно.

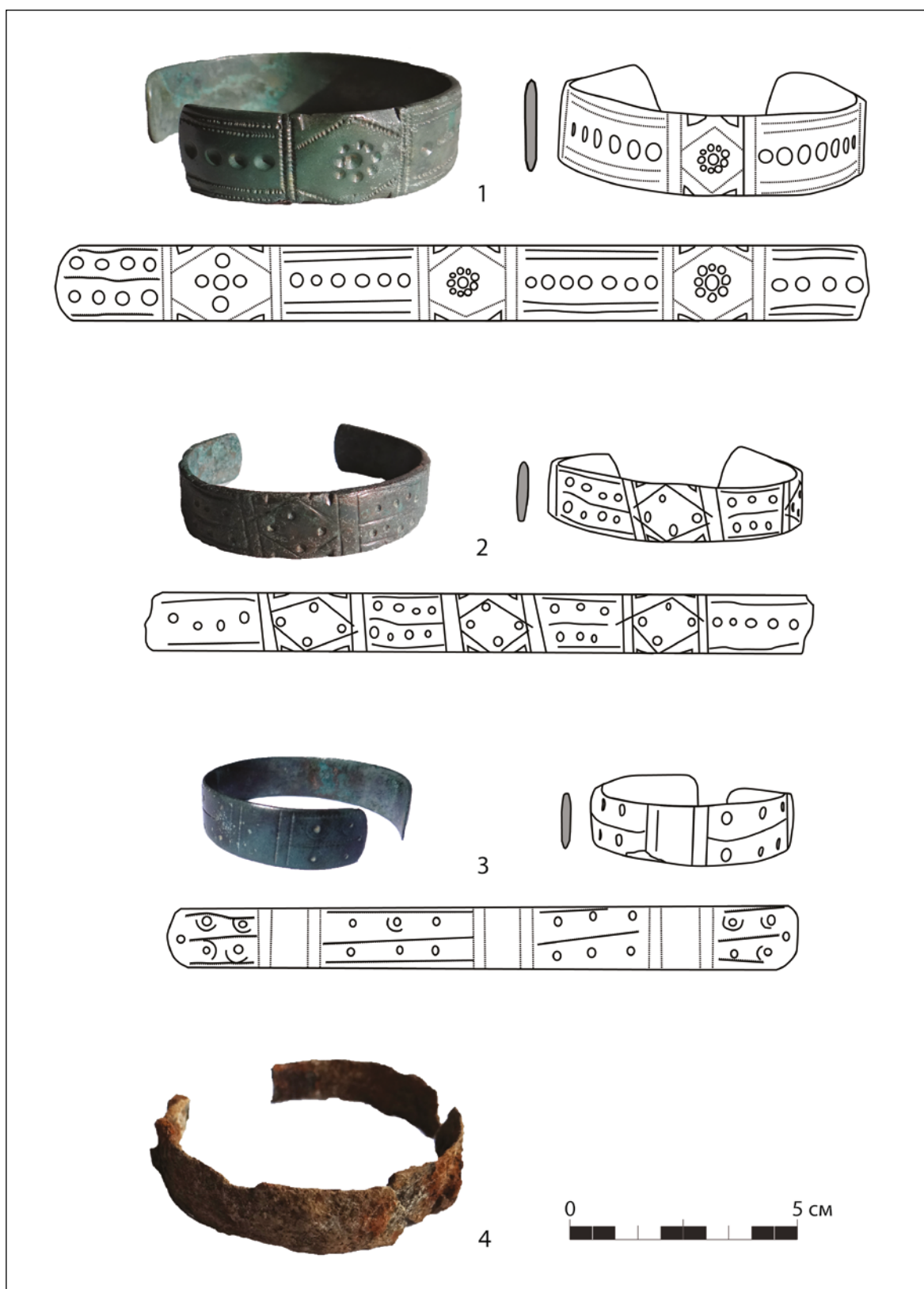
Една от най-интересните находки е пръстенът от гроб 2. Той не е открит на функционалното му място на пръста на ръката, а е бил поставен като гробен дар вляво от таза. Върху плочката на пръстена е гравирана религиозна сцена, състояща се от две стилизирани човешки фигурки с кръст в средата (обр. 5. 8). Тази сцена е добре застъпена в средновизантийския период и обикновено се интерпретира като двойка светци: Константин и Елена или Йоан Кръстител и Богородица, а кръстът в средата символизира самия Христос (Тотев 2010, 20). Подобни пръстени, датирани в XII – XIII в., са публикувани от С. Георгиева (Георгиева 1961, 7, обр. 5. 2) и от Е. Манева (Манева 1992, табло 31/152; табло 44/1; табло 45/18; табло 57/16, 51; табло 84. 22/7; табло 106. 57/51).

Сред находките следва да се спомене и откритото в гроб 1 копче (обр. 5. 6). То дава информация за наличие на дреха, с която е погребана мъртвата, вероятно риза с

Обр. 5. Накити от гробните контексти: 1 – 5. Обеци (гробове 1, 2, 3B, 5); 6. Копче (гроб 1); 7. Мънисто (гроб 1); 8. Пръстен (гроб 2)

Fig. 5. Jewellery from burials: 1 – 5. Earrings (Graves 1, 2, 3B and 5); 6. Button (Grave 1); 7. Bead (Grave 1); 8. Finger-ring (Grave 2)

Обр. 6. Гривни от гробните контексти: 1 – 2. Гроб 1; 3 – 4. Гроб 3B

Fig. 6. Bracelets from burials: 1 – 2. Grave 1; 3 – 4. Grave 3B

плитко изрязан на пазвата отвор, затварян с единично копче в горния край.

Друга любопитна находка от същия гроб е намереното непосредствено до копчето синьо мънисто (обр. 5. 7). То е с миниатюрни размери, което изключва използването му като украшение. Местоположението предполага, че е било пришито към пазвата на ризата и вероятно е изпълнявало апотропейна функция. Подобни случаи на единични мъниста са известни от няколко гроба в Калиакра (Бобчева 1978, 158), а също така и от гроб 11 в некропол край Ловеч (Георгиева, Пешева 1955, 514).

Важен елемент на обряда е поставянето в гробовете на монети или на специално изрязани за целта медни пластинки, имитиращи монети. Монетните находки се откриват в областта на таза или пъхнати под дланта, а в един случай пластинка, имитираща монета, е поставена до темето. Слагането на монети в гроба обикновено се интерпретира с популярни митологични вярвания, че душата се нуждае от пари, за да заплати преминаването си в „отвъдния свят“. Може само да се спекулира дали тези вярвания са пряко инспирирани от древния обичай Харонов обол, описан в гръцката митология, или произхождат от различна традиция, но с близки като семантика представи, разпространени у нас през Средновековието. Обичаят да се поставят пари в гроба, е запазен в българската традиция до края на XIX и началото XX в. Според етнографски материали населението е вярвало, че починалите имат същите нужди, както и живите (Вакарелски 1977, 492), а с парите починалият си купувал имот на „оня свят“ (Вакарелски 1990, 90). Пари се оставяли в гроба и ако покойникът е длъжник на някой умрял преди него. В тези случаи роднините му го погребвали с дължимата сума, за да върне задължението си в отвъдното (Вакарелски 1990, 90).

САНИТАРНИ ПОГРЕБАЛНИ МЕРКИ

В некропола документирахме 22 гроба, в които е прилагано хигиенно-санитарно обгаряне на телата на място. За целта са използвани запалени дъски, поставени върху положеното в гроба тяло. Тази санитарна дейност се разпростира на цялата проучена територия на некропола и особено в северната му половина (обр. 3). Дъските са изработени от дъбова дървесина⁵, нареждани са напречно на гробната яма със слаб наклон на север, оформяйки едностранно покритие над тялото на мъртвеца. Дължината на дъските варира между 50 и 90 см и ширина между 7 и 18 см. Дъсченото покритие е полагано върху цялото тяло или е покривало определени части от него. Запалването на дъските вероятно е ставало на място, тъй като липсват следи от огнища покрай гробовете. Документирани са случаи на директно поставяне на дъските върху тялото, които са причинили дълбоки обгаряния по костите – гробове 3А, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33 (табла 4, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 29, 30). В други случаи върху тялото е насипван слой пръст (дебел 20 – 40 см) и върху него са нареждани запалените дъски – гробове 12, 15, 17, 23, 25 (табла 11, 13, 15, 21, 24).

Любопитна е ситуацията при гробове 15 и 35. Те се застъпват частично по надлъжната им ос. В гроб 15 е погребана жена (табло 13), чието тяло е частично покрито с овъглени дъски. Непосредствено до главата ѝ в плитко гробче е погребано 3 – 5 годишно дете, над чиито кости също личат следите от горяла дъска (табло 31). Специфичното положение на двата гроба не изключва възможността за родствена връзка между детето и жената.

Практиката на обгаряне на погребаните тела е една от най-важните характеристики на некропола, която можем да свържем с хигиенно-дезинфекционни мерки, извършвани от населението по време на епидемия. Засега това е първият документиран у нас некропол, в който масово са прилагани противоепидемични мерки. Разбира се,

⁵ Дървесината е определена от доц. д-р Цветана Попова (НАИМ – БАН).

в археологическата литература са описани отделни примери на посипване на гробната яма с въглени (Чангова 1972, 133 – 134; Бъчваров 1993, 12; Григоров 2010, 48), без да е изяснено дали става въпрос за „живи въглени“, поставени с цел термична дезинфекция на гроба. Обикновено въглените са откривани около черепа, таза, краката и по-рядко на дъното на гроба или непосредствено над скелета. Единичен пример с горели дъски е документиран в некропол 3 до крепостта „Красен“, Панагюрско (гроб 76), а в гроб 29 в областта на челото и лявата скула личат следи от горяло дърво (Григоров 2010, 48). Точен аналог на приложените хигиенно-санитарни мерки в Каленик бе открит наскоро и при спасителни разкопки в местността Гюр чешма до град Карнобат, където в гроб 33 са документиранни 9 горели дъски, наредени под наклон върху тялото на погребано дете⁶.

Любопитни сведения за използването на запалена дървесина при погребения има в някои писмени източници. В бележките на драгоманина Доминик от 19 август 1557 г. се описва, че в България и Гърция ако някой мъртвец не гниел, го изкопавали и изгаряли. Тогава всеки един донасял едно или две парчета дърва за огъня, а поповете стояли при него с кадилница и изричали „Господи, помилуй“ (Вакарелски 1990, 162).

Документираните археологически примери за използването на запалена дървесина в погребалния обред са сравнително редки и обикновено се интерпретират като отклонение, породено от конкретните обстоятелства на смъртта. Многобройните примери от некропола до село Каленик поставят по нов начин проблема за причините, обстоятелствата и времето на извършените в гробовете обгаряния.

ГРОБОВЕ СЪС СЛЕДИ ОТ ВТОРИЧНО ВЛИЗАНЕ

В некропола са документиранни 7 случая на вторично влизане в гробове, в които са установени следи от постпогребално въздействие – преместване, разбъркване или изваждане на определени кости от скелета.

В детски **гроб 33** черепът е вдигнат от анатомичното му положение и е поставен върху гърдите, левият долен крайник е преместен и е кръстосан върху десния, липсват китките на ръцете (табло 30).

В **гроб 30** част от дъските, покриващи горната половина на тялото, са вдигнати, след което ребрата са разбъркани, черепът е отделен от шийните прешлени и е преместен вляво от тялото (табло 27 и 28). При преместването мандибулата е останала на място. Прави впечатление, че дясната ръка е силно прегъната в лакътя, вероятно е била завързана преди погребването на тялото.

Индикации за вторично влизане се забелязват и в **гроб 14**, в който е погребан младеж на 14 – 18-годишна възраст (табло 12). При вторичното влизане черепът е бил повреден в областта на темето. Отделни кости на лявата ръка, на левия крак и на лявата ключица са изместени от анатомичната им позиция. Липсват китките на двете ръце, една фаланга е открита вляво от черепа, а друга – в гръдния кош. Липсват костите на лявото стъпало.

Вторично влизане е регистрирано и в **гроб 27**, в който е погребан 40 – 50-годишен мъж (табло 25). Дървеното покритие е било вдигнато, като от него са останали само отделни фрагменти от дъски до черепа и североизточно от лявото стъпало. Въпреки много добрата съхраненост на костите липсват повечето ребра от лявата страна, а гръбначният стълб е неестествено изкривен.

Следи от вторично влизане се забелязват и в **гроб 22** (табло 20). Овъглените дъски над тялото са били премахнати, а отделни кости липсват или са необичайно разместени.

⁶ Благодаря на д-р Росица Христова (ИМ – Карнобат) за предоставената теренна документация от разкопките през 2023 г. в местността Гюр чешма.

Проследявайки странните случаи на погребване в некропола, особен интерес предизвикват два гроба – 18 и 19, в които бяха открити железни гвоздеи.

В **гроб 19** е погребан 40 – 50-годишен мъж. Тялото е било покрито с овъглени дъски, които са вторично вдигнати, а от тях са останали само отделни фрагменти. На дъното на гроба бяха намерени 4 гвоздеи – един забит вдясно от рамото, втори до лакътя на лявата ръка, трети гвоздей е забит до шийните прешлени, а четвъртият изглежда е бил забит в лявата буза, откри се здраво залепнал към мандибулата (табло 17).

Подобна ситуация е установена и в съседния **гроб 18**, в който са положени останките на дете, около 7 – 9-годишно (табло 16). В този гроб също е установено вторично влизане и премахване на част от горелите дъски, които са покривали гърдите и таза. Индикация за липсващите дъски са следите от обгаряне по костите на горните крайници, таза и ребрата. В гроба са документирани 13 гвоздеи, забити около главата, раменете и от двете страни на бедрените кости. Особено любопитна е позицията на два от гвоздеите – единият е бил втъкнат в устата, а вторият е опрян в тила, обърнат с върха нагоре.

Описаните гробове със следи от вторично влизане, в които сме документирали преместване, разбъркване или изваждане на определени кости от скелета, както и двата случая на забиване на гвоздеи около и в тялото говорят за преднамерени постпогребални действия с цел обредно въздействие върху трупа. Смисълът и значението на тези действия излизат извън пряката компетентност на археолога, но документираните от нас археологически следи напомнят на описаните в етнографски изследвания обреди за „обезвреждане на опасния мъртвец“ или по-общо като „предпазна мярка срещу вампирясване“. Широко разпространено е народното вярване, че вампирът се бои от желязо и от огън, а една от най-честите мерки, прилагани против превъплътяването на мъртвия, е да се забие гвоздей на мястото, където е лежал покойникът, особено където е била главата му (Вакарелски 1990, 104; Троева-Григорова 2003, 62, 64). В различни етнографски области на страната като обичайни практики за унищожаването на вампир са посочени още изгаряне, пробождање, отсичане на главата и рязане на стъпалата (Вакарелски 1990, 168). Документираните от нас археологически следи напомнят на изброените погребални и постпогребални действия и вероятно са инспирирани от подобни митологични представи и вярвания.

ГРОБ НА ЕКЗЕКУТИРАН ИНДИВИД

В **гроб 10** е документиран случай на екзекутиран 40 – 55-годишен мъж (табло 9). Тялото е било разсечено през кръста на две части. При полагането в гроба частите от трупа са аранжирани последователно – първо е поставена горната половина на тялото, слабо извита надясно, а двете ръце са изпънати. След това е положена долната половина от тялото, като тазът застъпва дясната ръка, а долните крайници са слабо свити в коленете и са обърнати наляво, като костите на петите са извърнати нагоре.

РАЗРУШЕНИ ПРИ СЪВРЕМЕННИ ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ГРОБОВЕ

При механизираното изгребване на земна маса по трасето на АМ „Хемус“ строителите са унищожили много гробове от некропола, без да можем да посочим точен брой⁷. По ръба на строителния изкоп документирахме четири срязани скелетни останки – гробове 9, 12, 31 и 37 (табла 8, 11, 29, 32). Други два индивида – в гробове 8 и 29 (табла 7 и 26), са срязани при прокарването на водопроводна тръба, а гроб 32 (табло 29) е пресечен от изкопа на траншеята за полагане на кабели.

⁷ Според свидетелските разкази на строителите става въпрос за стотици скелети, изгребани със земекопна техника.

ХРОНОЛОГИЯ НА НЕКРОПОЛА

Изясняването хронологията на обекта е основен проблем пред всяко археологическо проучване. За решаването му обикновено се използват находките, открити в гробните контексти. Хронологията на некропола първоначално беше определена по откритите в гробовете накити и монети. Всички накити намират добри паралели в други археологически обекти (Георгиева, Пешева 1955, 547, обр. 42; Георгиева 1961, 7, обр. 5. 2; Чангова 1972, 112, обр. 92; 107, обр. 87. 6, 13 – 14; Бобчева 1978, 153; Манева 1992, табло 31/152; табло 44. 1, 83/6; табло 45/18; табло 46. 12/1, 31/42-A, 89/3; табло 57/16, 51; табло 84. 22/7; табло 89. 15; табло 106. 57/51; Чангова 2006, 144, обр. 158a-b, д), което позволява да датираме гробовете в XII – XIII в. Тази хронология се потвърждава и от монетите в гроб 2, които се датират в 1200 – 1204/ 1204 – 1207 г. и могат да се използват като *terminus post quem* за определяне датата на погребението след началото на XIII в. За да прецизираме датирането, беше направено и контролно радиовъглеродно изследване на индивида от гроб 2, което потвърди датиращ интервал между 1161 и 1266 г. (обр. 7) с най-висока достоверност на резултата около 20-те години на XIII в.⁸

По-сложен е проблемът с датирането на безинвентарните гробове. Те показват редица обредни специфики, които ги отделят от гробовете с инвентар и не позволяват хронологическото им приравняване. За по-късната хронология на гробовете с овъглени дъски ни насочва стратиграфската суперпозиция между гробове 3A и 3B (табло 3 и 4). На нея добре се вижда, че погребението с овъглени дъски принадлежи към по-късна фаза на използване на некропола, без да можем в рамките на теренното проучване да уточним конкретна датировка.

За да решим по-убедително въпроса за хронологията на безинвентарните гробове, предоставихме проби за радиовъглеродно датиране от 3 индивида (гробове 11, 18 и 25)⁹. Полученият датиращ интервал за гробове 11 и 18 е идентичен (обр. 7), с най-висока вероятност в диапазона 1623 – 1679 и 1620 – 1673 г., а за гроб 25 са предложени две възможни датирания: 1439 – 1522 г. и 1576 – 1625 г.

Обобщавайки археологическите и радиовъглеродните данни за хронологията на гробовете, можем да разграничим два периода на използване на некропола. Към ранния период (последна трета на XII – докъм средата на XIII в.) със сигурност отнасяме петте гроба с инвентар. Безинвентарните гробове в основната си част принадлежат към по-късен период от използване на некропола. Получените радиовъглеродни дати ни позволяват да ги отнесем към османския период, с най-голяма вероятност между 20-те и 70-те години на XVII в.

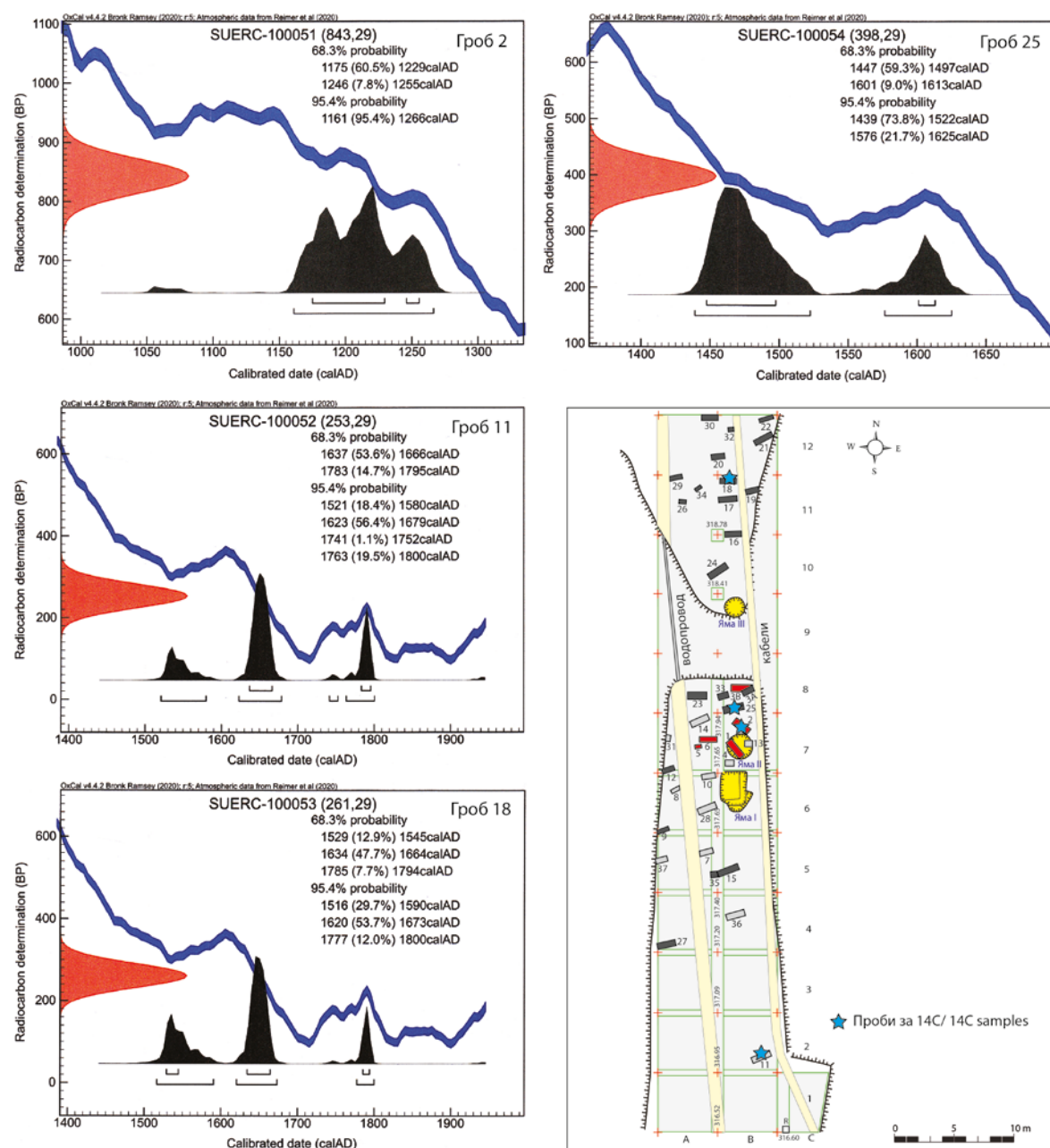
ОРИЕНТАЦИЯ НА ГРОБОВЕТЕ

Данните за сезонната ориентация на гробовете (обр. 8) показват широк ъглов диапазон – между 233° и 313°. Като цяло тази ориентация се вписва в християнския погребален обред, а деклинацията на слънчевите изгреви/ залези отговаря на географското местоположение на некропола¹⁰. Според диференцираната оценка, обобщаваща сезонната смъртност, гробовете с инвентар попадат основно в зимното полугодие (278° – 313°), а ориентацията на безинвентарните гробове е почти изцяло в диапазона на лятното полугодие. Изненадващо високият дял на гробове в ъгловия

⁸ Радиовъглеродното изследване на гроб 2 е извършено в Шотландския университет по околна среда в Глазгоу (SUERC).

⁹ Пробите бяха анализирани в Шотландския университет по околна среда в Глазгоу (SUERC).

¹⁰ Деклинацията на слънчевите изгреви/залези за географската ширина на некропола попада в ъгловия диапазон между 57° – 123°E/237° – 303°W.

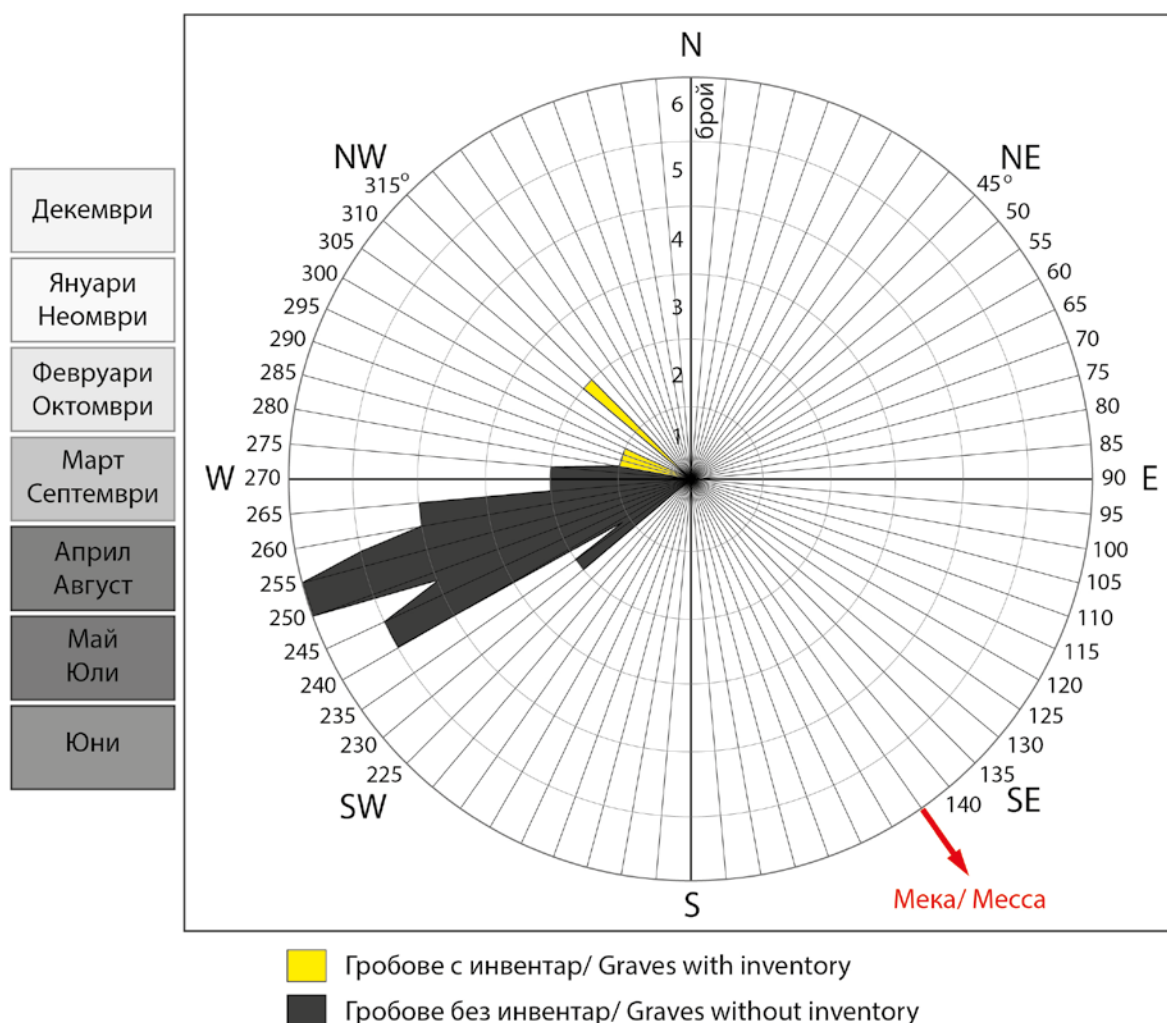

Обр. 7. Радиовъглеродно датироване на индивидите от гробове 2, 11, 18 и 25

Fig. 7. Radiocarbon dates of individuals from Graves 2, 11, 18 and 25

диапазон $240^{\circ} - 260^{\circ}$ предполага най-висока смъртност в месеците април – август, с пикове през май, юни и юли¹¹, което би могло да се изтълкува като косвено свидетелство за особено висока смъртност през лятото, засегнала всички възрастови групи. Все пак доминиращата югозападна ориентация на безинвентарните гробове с „дъсчено покритие“ изисква от нас да направим по-обстоятелствен анализ на проблема за конфесионалната принадлежност на погребаните, като дискутираме всички археологически данни, с които разполагаме.

¹¹ В изследваните средновековни некрополи се наблюдава зависимост между сезонната смъртност и ориентацията на гробовете, като най-висока смъртност обикновено се отчита през зимното полугодие и ранна пролет, а най-ниска – през лятото (виж Гатев 1985, 125 – 126).

Обр. 8. Ориентация на гробовете. В жълт цвят е представена ориентацията на гробовете с инвентар; в сив цвят е представена ориентацията на гробовете без инвентар. Вляво, с градиращ сив цвят, е илюстрирана сезонната смъртност. Отбелязана е посоката на Мека спрямо географското положение на некропола

Fig. 8. Orientation of the graves. Key: yellow – orientation of the burials with grave goods; grey – orientation of the burials without grave goods; left/shades of grey – seasonal mortality. The direction to Mecca is marked relative to the geographical position of the cemetery.

ДИСКУСИЯ ЗА КОНФЕСИОНАЛНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ НА ПОГРЕБАНИТЕ С „ДЪСЧЕНО ПОКРИТИЕ“

Още при предварително докладваните резултати от разкопките и в проведените дискусии беше повдигнат въпросът дали гробовете с т.нар. „дъсчено покритие“ не са мюсюлмански. Съмненията бяха породени също и от липсата на гробен инвентар, изпънатата позиция на ръцете и преобладаващата югозападна ориентация на гробовете¹². Един от основните белези на мюсюлманския погребален обред е об-

¹² Мюсюлманският погребален обред изисква тялото да бъде погребано перпендикулярно на посоката към Мека, като главата на покойника се обръща надясно – с лице към Мека. Изчисленият азимут на некропола до село Каленик спрямо Мека е 145°, което определя подходящата за региона ориентация на мюсюлманските гробове – около 235°.

ръщане главата надясно, така че лицето на погребания да е насочено (да гледа) на югоизток „към Мека“. Това правило е спазено при 2/3 от погребаните индивиди, но в отделни случаи може би става въпрос и за случайно килване на главата под натиска на гробния насип, а не за преднамерено обредно аранжиране. Сравнително широкият ъглов диапазон на ориентация на гробовете (между 233° и 270°) също се вписва малко компромисно в мюсюлманската традиция. Голямата вариативност на ориентацията и изместването ѝ на запад може да се обясни с различни фактори, като един от тях е прилагането на географски изчисления, които се отнасят за друга географска област, разположена доста на изток – примерно в районите на Централен Анадол и Крим.

Липсва един от характерните елементи на мюсюлманската погребална практика – оформянето на странична ниша, в която е полагано тялото. В некропола не сме установили със сигурност ниши, но причината може да е заради чакълестия характер на терена, което обективно затруднява оформянето на ниша. Това обаче, което прави впечатление, е голямата ширина на повечето гробове и системното полагане на тялото в южната половина на ямата, характерен елемент в мюсюлманската традиция. Покриването с дъски също е обичайна мюсюлманска практика, която има за цел да предпази тялото от натиска на гробния насип, както и от случайно нарушаване на скелетните останки при изкопаването на нов гроб. В случая обаче дъските са запалвани с цел обгаряне на тялото или по-общо за дезинфекция на гроба.

Данните, с които разполагаме на този етап, не са достатъчни, за да потвърдим еднозначно мюсюлманската религиозна принадлежност на погребаните, но от изложените археологически факти можем да заключим, че обредният модел до голяма степен се вписва в мюсюлманската погребална практика и поне засега тя изглежда най-вероятна.

За да изясним по-убедително въпроса за религиозната принадлежност на населението, направихме също така и справка в историческата литература, в която са публикувани данни от османските данъчни архиви. Най-ранното отбелязване на село Каленик е в данъчни описи от 1516 г. и от 1579 г. с името Каланик¹³ (Ertürk 2012, 618). Относно религиозната принадлежност на жителите му селището е посочено като мюсюлманско (Gözler 2001, 16, Tabl. 1). К. Гюзлер изразява резерви относно предположения помашки произход на населението и го определя по-скоро като турско, тъй като зоната на помашкото население е ограничена до река Вит, а на изток от реката мюсюлманското население е предимно турско (Gözler 2001, 17). В изследването на Михаел Кийл „България под османска власт“ жителите на село Каленик също са посочени като мюсюлмани (Кийл 2017, 738). Мюсюлманско е било и най-близкото до Каленик село Угърчин махалле, като в района няма информация за християнски села. Обобщавайки археологическите данни от некропола и историческите сведения за района, можем да приемем с висока степен на достоверност, че гробовете с „дъсчено покритие“ са принадлежали на мюсюлманското население на село Каленик.

ИСТОРИЧЕСКИ СВЕДЕНИЯ ЗА ЧУМНИ ЕПИДЕМИИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ XVII В.

Хигиенно-санитарните практики, документирани в некропола, са засегнали всички възрастови групи, като обгарянето е извършвано по строго унифициран начин чрез покриване на тялото със запалени дъски. Тази необичайна погребална процедура, приложена върху голям брой индивиди, следва да се свърже с извънредни

¹³ Етимологията на името на село Каленик (Каланик, Каленич) би могла да се свърже с намиращата се наблизо местност Калето, където има останки от крепост.

мерки, наложени по време на епидемия. Радиовъглеродните дати за хронологията на гробовете фиксират събитието с най-голяма вероятност между 20-те и 70-те години на XVII в.

В историческата литература се намират многобройни свидетелства за върлуващи по това време епидемии. Изворите описват поредица от чумни вълни: 1616 – 1617 г., 1620 г., 1622 г., 1627 – 1628 г., 1641 – 1642 г., 1671 г., 1673 – 1675 г., 1685 г., 1699 – 1700 г. (Грозданова 1989, 536). Особено мащабни и със сериозни демографски последици за района са трите поредни епидемични вълни през 1641 – 1648 г., 1658 – 1667 г. и 1674 – 1679 г. (Манолова-Николова, Петкова-Енчева 2015, 166 – 171). П. Богдан отбелязва, че през есента на 1641 г. бил възпрепятстван да посети павликяните поради това, че „по всички части на Никопол и близките селища“ върлувала чума. Епидемията продължила и през следващите години – 1642 г. в Чипровци и Копиловци (Грозданова 1989, 537), през 1643 г. епидемията е потвърдена със сведението, „че в София и другите турски градове умирали дневно стотици души“ (Манолова-Николова, Петкова-Енчева 2015, 166). Болестта се разпространява и сред българите католици в Никополско, Чипровци, Копиловци и Петокладенци (Дуйчев 1939, 96 – 97), а също и в Молдова (Тантилов 1941а, 66), като затихва едва към 1648 г. (Дуйчев 1939, 97).

Десет години по-късно (през 1658 г.) епидемията избухва с нова сила, първоначално в източнобългарските територии, а през 1667 г. обхваща София, Белград и други градове (Грозданова 1989, 541; Кацунов и др. 2003, 93). Следващата голяма епидемична вълна е между 1674 и 1679 г., като отделни огнища, с малки прекъсвания, са активни чак до 1697 г. (Тантилов 1941б, 91; Георгиева, Цанев 1982, 180). През лятото на 1675 г. е засвидетелствана продължителна чумна епидемия в Тракия, като в Одрин умират по 900 души на ден (Кацунов и др. 2003, 94). Католически източници съобщават и за епидемията в София, която върлува от 1676 до 1678 г. (Дуйчев 1939, 97).

Поредицата от чумни епидемии през XVII в. оказва драматичен ефект върху цялостната демография на Балканите и специално в Ловешки вилает, в който попада проучваният от нас некропол при село Каленик. Статистическите данни от джизие регистрите отчитат драстично намаление (с 43,7%) на населението в Ловешко в периода между 40-те и 80-те години на XVII в. (Грозданова 1989, 519; 524).

ЯМИ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

Любопитен детайл от проучването на обекта са разкритите три ями (обр. 3), които принадлежат на по-ранен археологически период. В тях бяха открити малък брой керамични фрагменти от грубо пречистена глина и опалени мазилки. Единични керамични фрагменти са открити и извън ямите.

Яма I е с правоъгълна форма, със заоблени ъгли и размери 3,10 x 2,15 м, а от юг и от изток вкопаването е изрязано стъпаловидно (табло 33). В центъра ямата е дълбока 1,19 м.

Яма II е разположена в непосредствена близост до първата яма. Тя е с кръгла форма и диаметър около 1,90 м. Тук имаме данни за относителната стратиграфия на ямата спрямо гробове от некропола – в нейния запълнител са вкопани гробове 1 и 13 (табло 33).

Яма III е разположена на 12 м северно от втората яма (обр. 3). Тя има идентична кръгла форма – диаметър 1,80 м и запазена дълбочина до 1 м (табло 34). В горния дял на запълнителя липсва археологически материал – очевидно става въпрос за самозапълване с хумусна пръст. В средния дял се проследява ивица от въглени и горяла пръст, а под нея (на нива 317.03 – 316.93 м) се откриват горели мазилки с отпечатъци от колова конструкция и малък брой керамични фрагменти. На дъното на ямата е

разкрито петно с въглени, горели дъбови греди¹⁴ и част от гърне¹⁵, украсено с релефна лента под устието. Технологичните и типологичните белези на керамиката позволяват да отнесем хронологията на ямите в късната желязна епоха.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Спасителните археологически разкопки на некропола до село Каленик ни предоставиха изключителната възможност да документираме редица нови и необичайни погребални практики от ранния османски период. Особен интерес представляват хигиенно-санитарните мерки, регистрирани в 58% от проучените гробове. Еднотипното обгаряне на телата посредством запалени дъски предполага, че населението е изпълнявало конкретно разписани от властите мерки, въведени заради усложнената през XVII в. епидемиологична обстановка.

В некропола бяха регистрирани също и редица интересни обредни девиации, свързани с вторично влизане в гробовете, разбъркване, разместване или вдигане на отделни кости, забиване на желязни гвоздеи около и в тялото на погребаните индивиди. Документирано беше и погребение на разсечен на две, вероятно екзекутиран индивид, който може да се определи като особен криминален случай в живота на общността.

Въпреки кратките срокове, наложени от спасителния характер на проучването, успяхме да документираме подробно всички археологически контексти и да изясним стратиграфията и хронологията на обекта. Цялостното публикуване на археологическите данни дава добра основа за разработването на нови интердисциплинарни проблеми и теми, които да разширят познанията ни за епохата и населението на района. На първо място е важно да бъдат изследвани и изяснени патогенните фактори¹⁶, предизвикали необичайно високата епидемична смъртност през XVII в.

Друга перспективна тема на изследване е свързана с етно-конфесионалните и демографските промени през османския период. Провеждането на палеогенетични изследвания на индивиди от двете фази на некропола би ни дало допълнителна информация за родствени връзки между погребаните, както и дали населението, използвало некропола през XVII в., е родствено на населението от XII – XIII в. Предложените нови изследователски теми в областта на микробиологията и палеогенетиката притежават голям потенциал да надградят и доразвият археологическите резултати, добавяйки важна информация за населението в района.

¹⁴ Видът на дървесината от яма III е определен от доц. д-р Цветана Попова (НАИМ – БАН).

¹⁵ Консервацията на съда е извършена от Нина Диянова (НАИМ – БАН), а графичната реконструкция на съда – от гл. ас. д-р Светлана Венелинова (РИМ – Шумен). Консултации за датирание на гърнето са направени с доц. д-р Георги Нехризков (НАИМ – БАН).

¹⁶ Веднага след края на теренните проучвания бяха предоставени биологични проби за РСР изследване, което беше отложено с няколко години заради ковид пандемията и пренасочването на целия изследователски потенциал и техника в тази посока.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Бобчева 1978: Л. Бобчева. Некропол от XIII – XIV век в Калиакра. – Известия на Народния музей – Варна, XIV, 1978, 152 – 180.

Бъчваров 1993: Ив. Бъчваров. Янтренски некрополи (два средновековни некрополя от XIV век при с. Янтра, Горнооряховско). Велико Търново, 1993.

Вакарелски 1977: Х. Вакарелски. Етнография на България. София, 1977.

Вакарелски 1990: Х. Вакарелски. Български погребални обичаи. Сравнително изучаване. София, 1990.

Велковъ 1927: И. Велковъ. Стари селища и градища по долината на Витъ. София, 1927.

Гатев 1985: П. Гатев. Средновековно селище и некропол от XII в. край с. Ковачево, Пазарджишки окръг. – Разкопки и проучвания, XII, София, 1985.

Георгиева 1961: С. Георгиева. Български средновековни накити. – Археология, 1, 1961, 4 – 11.

Георгиева, Пешева 1955: С. Георгиева, Р. Пешева. Средновековен български некропол край гр. Ловеч и накитите, намерени в него. – Известия на Археологическия институт, XX, 1955, София, 511 – 558.

Георгиева, Цанев 1982: Ц. Георгиева, Д. Цанев. Христоматия по история на България, том 3. Българският народ под османско владичество. Ранно българско Възраждане (XV – 20-те години на XIX в.). София, 1982.

Григоров, Александров 2021: А. Григоров, Р. Александров. Археологическо наблюдение на участък II от АМ „Хемус“ на територията на общ. Угърчин, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 139 – 141.

Григоров 2009: В. Григоров. Метални накити от средновековна България (VII – XI в.). Дисертации, том 1. София, 2007.

Григоров 2009: В. Григоров. Старобългарски езически погребения с монети. – В: Приноси към българската археология, V, 2009, 115 – 122.

Григоров 2010: В. Григоров. Крепостта Красен до Панагюрище. – Разкопки и проучвания, XL, София, 2010.

Григоров 2022: В. Григоров. Късносредновековен некропол до с. Каленик (обект № 13 по трасето на АМ „Хемус“). Българска археология 2021. Каталог към изложба. София, 2022, 77 – 79.

Грозданова 1989: Е. Грозданова. Българската народност през XVII в. Демографско изследване. София, 1989, 654 – 726.

Дуйчев 1939: И. Дуйчев. Гръцки извори за историята на България. София, 1939.

Кацунов и др. 2003: В. Кацунов, П. Митев, Е. Калинова, И. Баева 2003: История на България по дати. Българската хроника. София, 2003.

Кийл 2017: М. Кийл. България под османска власт. Събрани съчинения. Мария Баръмова, Григор Бойков, Мария Кипровска (съставители). София, 2017.

Манева 1992: Е. Манева. Средновековен накит од Македонија. – Културно-историческо наследство на Република Македонија, XXVIII. Скопје, 1992.

Манолова-Николова 2004: Н. Манолова-Николова. Чумавите времена (1700 – 1850). София, 2004.

Манолова-Николова, Петкова-Енчева 2015: Н. Манолова-Николова, М. Петкова-Енчева. За чумната епидемия на Балканите в края на XVII – началото на

XVIII век. – В: Културна и медицинска антропология. Сборник в чест на проф. Минчо Георгиев. София. 2015, 166 – 171.

Марков 2020: Н. Марков. В борба срещу невидимите убийци. Към историята на санитарно-карантинната служба в България през османския период. Велико Търново, 2020.

Петрунова 2016: Б. Петрунова. Едно средновековно селище до село Зимница, Ямболско. – В: *In honorem professoris Stanislav Stanilov*. София, 2016, 318 – 339) (= Известия на Националния археологически институт, XLIII).

Първев 1997: И. Първев. Балканите между две империи. Хабсбургската монархия и османската държава, 1683 – 1739 г. София, 1997.

Първева 2011: С. Първева. Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. Овластяване и организация на аграрното и социалното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт. София, 2011.

Станчев, Начева 1960: С. Станчев, И. Начева. Средновековен български некропол до Луковит. – Известия на Археологическия институт, XXIII, 1960, 71 – 98.

Тантилов 1941a: Хр. Тантилов. Исторически данни и хронология на чумните епидемии в България от 1239 до 1838 година. – Терапевтичен месечник, 1941, бр. 2.

Тантилов 1941б: Хр. Тантилов. Исторически данни и хронология на чумните епидемии в България от 1239 до 1838 година. – Терапевтичен месечник, 1941, бр. 3.

Тотев 2010: К. Тотев. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство 1185 – 1396. Велико Търново, 2010.

Троева-Григорова 2003: Троева-Григорова. Демоните на Родопите. IMIR, София, 2003.

Цанева 1994: Е. Цанева. Обичаи при бременност, раждане и отглеждане на дете. – В: Родопи. Традиционна народна духовна и социалнонормативна култура. София, 1994, 118 – 145.

Чангова 1972: Й. Чангова. Средновековното селище над тракийския град Севтополис XI – XIV век. София, 1972.

Чангова 2006: Й. Чангова. Ловеч. Цитаделата на средновековния град XII – XIV в. София, 2006.

Ertürk 2012: V. Ertürk. Lofca town in XVI century. – International Balkan Annual Conference, vol. 2, 2012, 607 – 622.

Gözler 2001: K. Gözler. Les villages pomaks de Lofça aux XVe et XVIe siècles d'après les tahrir defters Ottomans. Imprimerie de la société turque d'histoire. Ankara, 2001.

MEDIEVAL CEMETERY NEAR THE VILLAGE OF KALENIK

Valeri Grigorov, Kaloyan Vasilev

SUMMARY

Introduction

The Medieval cemetery near the village of Kalenik (site 13) was discovered accidentally in 2020 during the construction of the Hemus Motorway. The cemetery is located to the south-west of the village of Kalenik, Ugarchin Municipality, Lovech region (Fig. 1). The large-scale blasting and excavation work carried out along the route of the motorway have affected a considerable area of the cemetery, destroying a huge number of graves. In western, eastern and southern directions the cemetery has been completely destroyed, only in the north, outside the motorway strip, we expected to find preserved graves. Untouched by the excavation is only a strip about 10 m wide, located across the motorway, which was also the target of our field survey (Fig. 2).

In the spring 2021, archaeological rescue excavations were carried out at an area of ca. 600 square meters that was not affected by the motorway construction (Fig. 2b). Thirty-eight graves were uncovered and investigated (Fig. 3). In each grave was laid down one individual, in a supine position, with the head to the West. Superimpositions were documented in two cases – in graves 3A/3B (Tables 3 and 4) and in graves 15 and 35 (Table 31).

In the fieldwork, we applied a complex interdisciplinary research approach. The excavation provided baseline data on the stratigraphy and chronology of the graves, the construction and dimensions of the burial pits, and a detailed documentation of the position of skeletal remains and grave goods. Parallel to the archaeological survey, an anthropological survey was carried out, which provided information about the sex, age, height of the buried individuals, their anthropological features and any pathologies that left traces on the bone remains. The collection of all skeletal remains was carried out by an anthropologist, which allowed him to make detailed field observations and an anthropological description of the buried individuals.

The level of the burial pits is documented in the extant sections (Fig. 4). The upper limit of the grave pits has been obliterated by ploughing. The humus layer, where preserved, is between 40 and 50 cm thick, beneath which is a heavily compacted gravel layer (between 10 and 40 cm thick) into which the graves were dug.

Analysis of the grave contexts shows two main groups: *burials with grave goods* (5 graves) and *burials without grave goods* (33 graves). Besides the presence or absence of grave goods, another distinguishing ritual characteristic of the two groups is the position of the hands. In the remains of the first group, one or both hands were bent at the elbows and placed on the abdomen or pelvis. In the burials without grave goods, the arms were stretched along the body, which is circumstantial evidence that the bodies were placed in the grave, probably wrapped in a shroud, without further arrangement of the arms.

Burials with grave goods

Grave goods were found in five closely spaced graves (1, 2, 3B, 5 and 6), which in all likelihood form an ancestral-family plot (Fig. 3). Summarizing the characteristics of these graves, as well as the location and type of ornaments, we can draw the following conclusions:

Earrings have been found in three female and one child's graves (Tables 1, 2, 4, 5). We find them in their functional places – next to the skull, in the vertex area or at the base of the mandible, which is an indication that they were most likely hung on the ear. All earrings are of the “simple open ring” type (Fig. 5. 1 – 5), which was widespread in the AD 12th and 13th century. The lack of

typological diversity let us to assume that the individuals were buried in a short time period, and that they belonged to a group of relatives.

It is interesting to note that all earrings are single and are always found on the right side of the skull. Only in grave 1 do we have the appearance of a second earring, but it was placed on the chest, probably as a gift. The custom of placing only one earring in the grave is a funerary practice found also in other cemeteries. We find such examples in the cemetery of Lovech, which is synchronous with the graves of Kalenik. There, only one earring is found, placed on the right side of the skull, in both female and male individuals' graves (Георгиева, Пешева 1955, 541). There are also graves with one earring in each in the cemeteries of Kovachevo, Pazardzhik and Zimnitsa, Yambol, dated from the AD 12th century. The practice of burying the dead with one earring is also widely documented in early medieval Bulgarian cemeteries from the AD 8th – 10th century. Single earrings were recorded in 80% of the cases, and in some cemeteries all earrings found in the graves were single.

The custom of removing one of the earrings is also recorded in later ethnographic sources (Цанева 1994, 142; Григоров 2007, 42), confirming archaeological observations about the persistence of this funerary practice in the country. The high frequency of repetition of the custom points us to widespread beliefs and notions about death that assign different semantics to the “left” and the “right” side, expressed in the ritual removal from the dead of the “left earring” – symbolically associated with death.

The other characteristic adornment found in the cemetery are the copper bracelets, of the open band type, with incised decoration (Fig. 6. 1 – 3). This type of bracelet, like the earrings of the “simple open ring” type, was distributed mainly in the AD 12th – 13th century. The bracelets were found in two female graves (Tables 1, 4), strung on the left wrist – in one case two bracelets were placed, in the second – one. In grave 3B, in addition to the copper bracelet on the left arm, a second, iron bracelet (Fig. 6. 4) was put on the right arm, strung almost to the elbow (Table 4). An exact parallel to this situation appears to be the grave 20 from the nearby cemetery close to Lovech (Георгиева, Пешева 1955, 514, обр. 3).

The copper bracelets placed on the left hand probably reflect their actual position in life. The preference for the left hand is usually explained by its lesser labour activity, especially in cases of stringing more than one bracelet. However, the placement of an iron bracelet is less common, and in grave contexts it is almost always found on the right hand, which is hardly coincidental.

One of the most interesting findings is the ring from grave 2. It was not found in its functional place, on the finger of the hand, but was placed as a grave gift, close to the left hip (Table 2). On the tile of the ring is engraved a religious scene consisting of two stylized human figures, with a cross in the middle (Fig. 5. 8). This scene is well represented in the Middle Byzantine period and is usually interpreted as a pair of saints: Constantine and Helen or John the Baptist and the Virgin Mary, while the cross in the middle symbolizes Christ himself (Тотев 2010, 20). Similar rings, dated to the AD 12th – 13th century, were published by S. Georgieva and by E. Maneva (Георгиева 1961, 7, обр. 5: 2; Манева 1992, табло 31/152; табло 44/1; табло 45/18; табло 57/16, 51; табло 84: 22/7; табло 106: 57/51).

Among the findings should be mentioned the button from grave 1 (Table 2; Fig. 5. 6). It provides information about the presence of a garment with which the dead was buried, probably a shirt with a shallowly-cut opening at the bosom, closed by a single button at the upper end.

Another curious finding from the same grave is the blue bead found next to the button (Table 2; Fig. 5. 7). It is tiny in size, which precludes its use as an ornament. The location suggests that it was sewn to the upper part of the shirt and probably served as an *apotropaeus*. Similar cases of single beads are known from several graves in Kaliakra (Бобчева 1978, 158), and also from grave 11 in the cemetery near Lovech (Георгиева, Пешева 1955, 514).

An important element of the rite is the placing of coins in the graves or specially cut copper plates imitating coins. Coin findings are situated in the pelvic area or tucked under the palm, and in one case a plate imitating a coin was placed next to the vertex of the head. The placing of coins in the grave is usually interpreted with popular mythological beliefs that the soul needs money to

pay for his/her passage to the “afterworld“. We can only speculate whether these beliefs are directly inspired by the ancient custom of Haron’s obol described in Greek mythology or originated from different tradition with similar semantic notions, prevalent in the country during the Middle Ages ((?ref.?)). The custom of placing money in the grave was preserved in Bulgarian tradition until the late 19th and early 20th century. According to ethnographic materials, the population believed that the deceased had the same needs as the living, and with the money the deceased bought property in the afterlife. Money was also left in the grave if the deceased was indebted to someone who died before him. In these cases, his relatives buried him with the amount owed to repay his debt in the afterlife (Вакарелски 1990, 90).

Sanitary burial measures

We documented in the cemetery 22 graves in which hygienic and sanitary burning of bodies was applied *in situ*. For this purpose, the population used ignited planks placed on the body laid in the grave. This sanitary activity is extended over the entire excavated area of the cemetery and especially in its northern half (Fig. 3). The planks are made of oak wood, and are arranged across the grave pit, with a slight slope to the north, forming a single-sided cover over the dead body. The planks vary in length between 50 and 90 cm and are between 7 and 18 cm wide. The plank covering was laid over the whole body or covered certain parts of it. The ignition of the planks probably took place on site, as there are no traces of hearths around the graves. Cases of direct placement of the planks on the body causing deep burns to the bones have been documented in graves 3A, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 32 and 33 (Tables 4, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 29, 30). In other cases, a 20 – 40 cm thick layer of soil was piled on top of the body and the burning planks were stacked on top of it, as in– graves 12, 15, 17, 23 and 25 (Tables 11, 13, 15, 21, 24).

The situation between graves 15 and 35 is curious. They overlap partially along on their longitudinal axis. The skeleton of the woman buried in grave 15 (Table 13) is partially covered with charred planks. Immediately beside her head, in a shallow grave, is buried a 3-5- year-old child, over whose bones the traces of a burnt plank are also visible (Table 31). The specific position of the two graves does not exclude the possibility of a familial relationship between the child and the woman.

The practice of ignition of buried bodies is one of the most important features of the cemetery that we can associate with hygienic and disinfection measures carried out by the population during an epidemic. So far, this is the first cemetery documented in the country in which anti-epidemic measures were applied on a large scale. An exact analogue of the hygienic and sanitary measures applied in Kalenik was recently discovered during rescue excavations in the Gyur Cheshma locality near the present-day town of Karnobat, where nine burnt planks were documented in grave 33, stacked in slope manner over the body of a buried child.

Graves with traces of secondary entry

The cemetery also recorded seven cases of secondary entry into the burial pit, in which traces of post-burial impact on the corpse – moving, shuffling or removing certain bones from the skeleton – were found.

In child **grave 33**, the skull was moved from its anatomical position and placed on the chest, the left lower limb was displaced and crossed over the right, and the wrists of the hands were also missing (Table 30).

In **grave 30**, part of the planks covering the upper half of the body were lifted, then the ribs were shuffled and the skull was separated from the cervical vertebrae and moved to the left of the body (Tables 27 and 28). The mandible was left in place during the relocation. It is noteworthy that the right arm is strongly bent at the elbow, probably having been tied before the body was buried.

Indications of secondary entry were also noted in **grave 14**, in which an adolescent aged 14 – 18 years was buried (Table 12). The secondary entry damaged the skull in the area of the vertex. The bones of the left hand, left foot and left collarbone were displaced from their anatomical place. The wrists of both hands were missing, one phalanx was found to the left of the skull and another in the chest cavity. The bones of the left foot are missing.

A secondary entry was also recorded in **grave 27**, in which a 40-50-year-old male was buried (Table 25). The plank cover had been lifted, leaving only isolated fragments of planks next to the skull and northeast of the left foot. Despite the very good preservation of the bones, most of the ribs on the left side are missing and the spine is unnaturally curved.

Traces of secondary entry are also visible in **grave 22** (Table 20). The charred planks above the body have been removed and individual bones are missing or abnormally displaced.

In the discussion of strange burials in the cemetery, two graves, 18 and 19, in which iron nails were found, are particularly interesting.

A 40 – 50-year-old man is buried in **grave 19**. The body was covered with charred planks, which were secondarily removed, and only fragments remain. Four nails were found at the bottom of the grave, one next to the right shoulder, a second to the elbow of the left arm, a third nail was driven into the cervical vertebrae, and the fourth appears to have been driven into the left cheek, found firmly stuck to the mandible (Table 17).

A similar situation was found in the adjacent **grave 18**, where the remains of a child, aged about 7-9 years, were placed (Table 16). In this grave, too, secondary entry and removal of some of the burnt planks that covered the chest and pelvis was found. An indication of the missing boards are the burn marks on the bones of the upper limbs, pelvis and ribs. The grave documented 13 nails driven around the head, shoulders, and on either side of the femora. Particularly curious is the position of two of the nails – one was driven into the mouth and the second was driven into the occiput, pointing upwards.

These graves with traces of secondary entry, in which we have documented moving, shuffling, or removing of certain bones from the skeleton, as well as the two cases with nailing around and into the body, suggest deliberate post-burial actions to impart ritual changes on the corpse. The meaning and significance of these actions are beyond the purview of archaeological methods, but the archaeological traces we have documented have reminiscences in the rites described in ethnographic studies with the notion of “protection from the dangerous dead” or more generally, as a “precaution against vampirism”.

Grave of an executed individual

A burial of an executed individual is also recorded in the cemetery. The body of a 40 – 55-year-old male was laid in grave 10, cut through the waist (Table 9). When placed in the grave, the two parts of the corpse were arranged in sequence – the upper half of the body was placed first, slightly curved to the right, and both arms were stretched out. Then the lower half of the body was laid, with the pelvis overlapping the right arm, and the lower limbs slightly bent at the knees and turned to the left, and the heel bones turned upwards.

Graves destroyed in contemporary diggings

During the mechanized excavation for the Hemus Motorway, the builders destroyed many graves from the cemetery, without being able to give an exact number. We have documented four sheared skeletal remains along the edge of the construction trench: graves 9, 12, 31 and 37 (Tables 8, 11, 29, 32). Two other individuals, in graves 8 and 29 (Plates 7 and 26), were sheared during the laying of a water main, and grave 32 (Plate 29) was sheared during the excavation of the trench for the laying of cables.

Chronology of the cemetery

The chronology of the cemetery was initially determined by the jewellery and coins found in the graves. All the jewellery found good parallels among other archaeological sites (Георгиева, Пешева 1955, 547, обр. 42; Георгиева 1961, 7, обр. 5: 2; Чангова 1972, 112, обр. 92; 107, обр. 87: 6, 13-14; Бобчева 1978, 153; Манева 1992, табло 31/152; табло 44: 1, 83/6; табло 45/18; табло 46: 12/1, 31/42-A, 89/3; табло 57/16, 51; табло 84: 22/7; табло 89: 15; табло 106: 57/51; Чангова 2006, 144, обр. 158a-б, д), allowing us to place the graves in the AD 12th and 13th century. This chro-

nology is confirmed by the coins in grave 2, which are dated to 1200 – 1204/1204 – 1207 and can be used as a *terminus post quem* to determine the date of burial after the early 13th century. In order to refine the dating, a control radiocarbon survey was carried out on the individual from grave 2, which confirmed a dating interval between 1161 and 1266 (Fig. 7), with the highest confidence of the result around the 1220s.

More complicated is the problem of dating the burials lacking grave goods. They show a number of ritual specificities that separate them from the burials with grave goods and do not allow their chronological equation. The stratigraphic superposition between graves 3A and 3B (Tables 3 and 4) gives clues about the later chronology of the charred plank graves. It shows well that the charred planks burials belong to a later phase of the use of the cemetery, without allowing us to specify a more precise dating.

To resolve the question about the chronology of the burials without grave goods, we provided samples from 3 individuals (graves 11, 18 and 25) for radiocarbon dating. The result interval for graves 11 and 18 is identical (Fig. 7), with the highest probability between 1623 – 1679 and 1620 – 1673; for grave 25, two possible periods have been proposed: 1439 – 1522 and 1576 – 1625.

Summarizing the archaeological and radiocarbon data about the chronology of the graves, we can distinguish two periods of use of the cemetery. To the early period (last third of the 12th – to the middle of the 13th century) belong the five burials with grave goods. The burials without grave goods belong to a later period of use of the cemetery. The obtained radiocarbon data allow us to assign them to the Ottoman period, most probably between the 1620s and the 1670s.

Orientation of the graves

Seasonal grave orientation data (Fig. 8) show a wide angular range – between 233°C and 313°C. This orientation is consistent with Christian burial rites, and the declination of sunrises/sunsets corresponds to the geographic location of the cemetery. According to the differentiated assessment, summarizing seasonal mortality, the burials with grave goods fall in the winter half of the year (278°C – 313°C), and the orientation of the burials without grave goods is almost entirely in the summer half of the year. The surprisingly high proportion of graves in the 240°C – 260°C angular range suggests a mortality peak in the months between April and August, particularly in May, June and July, which could be interpreted as indirect evidence of particularly high mortality in summer affecting all age groups. However, the predominantly south-west orientation of the “plank-covered” unmarked graves requires us to analyse the problem of the confessional affiliation of the buried in more detail, discussing all the archaeological data at our disposal. However, the predominantly south-west orientation of the “plank-covered” burials without grave goods requires an analyses of the confessional affiliation of the buried, discussing all the archaeological data at our disposal.

Discussion on the confessional character of those buried in “plank-covered” graves

In the previously reported results of the excavations and in the discussions that took place, the question was raised whether the graves with the so-called “plank-covering” were Muslim or not. Doubts were also raised because of the lack of grave goods, the outstretched position of the hands and the predominant WSW orientation of the graves. One of the main features of the Muslim burial rite is the turning of the head to the right so that the face of the deceased is facing SE “towards Mecca”. This rule was observed in two-thirds of the buried individuals, but in separate cases, it could be a case of an accidental turning of the head under the pressure of the grave embankment, rather than a deliberate ritual arrangement. The relatively wide angular range of graves’ orientation (between 233°C and 270°C) does not provide unequivocal support for the presence of a Muslim tradition.

One of the characteristic elements of Muslim funerary practice is missing – the forming of a side niche in which the body was laid. We have certainly not identified niches in the cemetery, but the fact may be due to the gravelly nature of the terrain, which objectively made niche formation difficult. What is striking, however, is the great width of most of the graves and the systematic placement of the body in the southern half of the pit, a characteristic element of Muslim tradition. Covering the

body with planks is also a common Muslim practice. In this case, however, the planks were set on fire for the purpose of charring the body or, more generally, to disinfect the grave.

The data available to us at this stage are not sufficient to confirm unequivocally the Muslim religious affiliation of the buried, but the archaeological facts show that the ritual pattern is broadly consistent with Muslim funerary practice and seems the most likely in determining the confessional character of the covered graves.

In order to clarify more convincingly the question about the religious affiliation of the buried, we also made a reference to the historical literature with data from the Ottoman tax archives. The earliest record of the village of Kalenik is in tax registers from 1516 and 1579, with the name Kalanik (Ertürk 2012, 618). Regarding the religious affiliation of its inhabitants, the settlement is listed among the Muslims ones. K. Gözler expresses reservations about the Pomak origin of the population and suggests that it was rather Turkish, since the area of the Pomak population was limited till the Vit River, and the eastern site of the river was populated predominantly by Turks (Gözler 2001, 17). In Michael Keel's study "Bulgaria under Ottoman Rule", the inhabitants of the village of Kalenik are also referred to as Muslims (Кийл 2017, 738). The closest village to Kalenik – Ugarchin Mahalle – was also Muslim, and in the late Ottoman period there were no Christian villages around. Summarizing the archaeological data of the cemetery and the historical records about the region, we can assume with a high degree of confidence that the "plank-covered" graves most likely belonged to the Muslim population of the village of Kalenik.

Historical records of plague epidemics on the present-day Bulgarian territories in the AD 17th century

Hygienic and sanitary practices documented in the cemetery affected all age groups, and burning was carried out in a strictly uniform manner, by covering the body with burning planks. This unusual burial procedure, applied to a large number of individuals, should be associated with emergency measures imposed during an epidemic. Radiocarbon data for the chronology of the graves fix the event between the 1720s and the 1770s.

The historical literature records numerous epidemics raging in Bulgaria at that time. The sources describe a series of plagues: 1616 – 1617, 1620, 1622, 1627 – 1628, 1641 – 1642, 1671, 1673 – 1675, 1685 and 1699 – 1700. They had a dramatic effect on the demography of the Balkans, and especially in the Lovech Vilayet, which includes the area of Kalenik. Statistical data from *dzhizie* tribute registers show a drastic decrease (by 43.7%) of the population in Lovech region between the 1740s and the 1780s (Грозданова 1989, 519; 524).

Late Iron Age pits

A curious detail of the site investigation are the three pits (Tables 33 and 34), which belong to an earlier archaeological period. A small number of ceramic fragments of coarsely refined clay and fired plaster were found in them. Ceramic fragments were also found outside the pits. The technological and typological features of the pottery allow us to date the three pits back to the Late Iron Age.

Conclusions

The rescue archaeological excavations of the cemetery near the village of Kalenik have provided us with the exceptional opportunity to document a number of unusual burial practices from the Ottoman period. Of particular interest are the hygienic and sanitary measures recorded in 58% of the excavated graves. Cauterization of the bodies by the burning of planks suggests that the population has implemented measures specifically recorded by the authorities introduced because of the complicated epidemiological situation in the 17th century.

The cemetery also shows a number of interesting ritual deviations associated with secondary entry into the graves, the shuffling, dislocation or removal of particular bones and the driving of iron nails around and into the bodies of buried individuals. The burial of an individual cut in two, possibly executed, was also documented and refers to a particular criminal event in the life of the community.

Despite the tight time-frames imposed by the rescue nature of the research, we were able to document all archaeological contexts in detail and clarify the stratigraphy and chronology of the site. The whole publication of the archaeological data provides a good basis for the development of new inter-disciplinary problems and themes, which could expand our knowledge about the period and the population of the region. In the first place, it is important to investigate and clarify the pathogenic factors that caused the unusually high epidemic mortality in the 17th century. Secondly, the confessional nature of the burials from the seventeenth century remained unclear, requiring further research in the Ottoman archives that would provide more specific information about the religious affiliations of the population in the area.

Another promising topic of study is related to ethno-confessional and demographic changes in the region during the Ottoman period. Conducting palaeo-genetic studies of individuals from both phases of the cemetery would give us additional information on whether the population that used the cemetery in the 17th century was related by kinship to the population of the 12th and 13th century.. New research topics in the fields of microbiology and palaeo-genetics have great potential to build on and expand archaeological results, adding important information for the population in the region.

КАТАЛОГ НА ГРОБОВЕТЕ

ГРОБ 1

Локализация: квадрат В7, координати: т. А: СЗ – 2,52 м/ ЮЗ – 2,80 м; т. В: СЗ – 3,97 м/ ЮЗ – 2,52 м; разстояние между т. А и В – 1,55 м; кота на засичане на гроба – 317.57 м; дъно на гроба в т. А – 317.50 м, в т. В – 317.41 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с чакъл. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Очертанията на гроба са неясни, вкопани са в по-ранна яма от КЖЕ. Размери на гроба: дължина – около 1,70 м; ширина – около 0,70 м; ориентация СЗ – ЮИ (312°).

Размери на скелета: дължина – 1,55 м; ширина на раменния пояс – 0,30 м; ширина на таза – 0,34 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; дължина на раменната кост – 0,27 м. Коти на: черепа – 317.57 м; таза – 317.46 м; стъпалата – 317.47 м.

Описание на скелета: Скелетът е лошо запазен. Черепът е повреден, откриват се фрагменти от челна, тилна, теменни и слепоочни кости; горни челюсти, долна челюст. Костите на посткраниалния скелет са в лошо състояние. Костите на крайниците са силно фрагментирани, лявата ръка е по-добре запазена, има разместени фаланги. Възрастта при настъпване на смъртта и полът не могат да бъдат категорично определени, вероятно индивидът е от женски пол (*incisura ischiadica* е отворена), на около 35 – 40 години. Поради фрагментираното състояние на костите ръстът не може да бъде определен. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно										ляво					
-	-	-	5	4	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	4	3	2	1	1	2	-	-	-	-	-	-

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, горните крайници са свити в лактите и са поставени на корема, долните крайници са изпънати, главата е леко повдигната, ориентирана по оста на тялото.

Гробен инвентар: На дясното ухо е окачена обеца от тип „проста отворена халка“, втора обеца от същия тип е открита отдясно на гърдите. Повърхността на обеците е със следи от посребряване или калайдисване. Под лявата ключица се откри метално сферично копче, а до него синьо мънисто. На лявата китка са нанизани две медни гривни с врязана украса.

Датиране: Накитите са характерни за XII – XIII в.

Илюстрация: Табло 1

ГРОБ 2

Локализация: квадрат В7, координати: т. А: СЗ – 1,67 м/ ЮЗ – 4,67 м; т. В: СЗ – 2,95 м/ ЮЗ – 4,35 м; разстояние между А и В – 1,33 м; кота на засичане на гроба – 317.58 м; дъно на гроба в т. А – 317.62 м, в т. В – 317.59 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с чакъл. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Размери на гроба: запазена дължина – 1,51 м; ширина – 0,88 м; ориентация СЗ – ЮИ (313°).

Размери на скелета: запазена дължина – 1,30 м; ширина на раменния пояс – 0,33 м; ширина на таза – 0,29 м; дължина на бедрената кост – 0,37 м; дължина на

раменната кост – 0,30 м. Коти на: черепа – 317.68 м; таза – 317.61 м; бедрени кости – 317.60 м.

Описание на скелета: Скелетът е лошо запазен, силно фрагментиран. Откриват се фрагменти от черепа – тилна кост, отделни фрагменти от теменни кости, фрагментирана долна челюст. В резултат от преминаването на тежки строителни машини лицевите кости са силно разтрошени. Костите на посткраниалния скелет са силно фрагментирани. Разтрошени са прешлени, ребра и гръдна кост, тазовите кости са лошо запазени. Костите на горните крайници са фрагментирани. Костите на подбедриците липсват, а дясната и лявата бедрени кости са фрагментирани. Пол и ръст не могат да бъдат определени. Възрастта при настъпването на смъртта вероятно е била 30 години (?). Съзъбие – постоянно, непълно, абразио 3-4.

дясно

ляво

-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	7	6	5	4	3	2	1	-	-	-	4	5	6	-	-

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, горните крайници са свити в лактите и са поставени на корема, долните крайници са изпънати, главата е леко повдигната, ориентирана по оста на тялото.

Гробен инвентар: На дясното ухо е окачена обеца от тип „проста отворена халка“. От лявата страна на кръста са поставени една върху друга 3 медни корубести монети, български имитации от типове А и В. Вляво от бедрената кост е поставен бронзов пръстен-печат. Върху шестоъгълната му плочка е гравирана религиозна сцена, състояща се от две стилизирани човешки фигурки, носещи процесияен кръст.

Датиране: Накитите са характерни за XII – XIII в.; монетите са български имитации от тип А (1200 – 1204 г.) и тип В (1204 – 1207 г.); радиоуглеродното датиране е в диапазона 1175 – 1229 г. (60,5%).

Илюстрация: Табло 2

ГРОБ 3А

Локализация: квадрат В8, координати: т. А: от ЮЗ ъгъл на кв. В8 – 2,95 м/ от ЮЗ ъгъл на кв. В7 – 7,15 м; т. В: от ЮЗ ъгъл на кв. В8 – 3,72 м/ от ЮЗ ъгъл на кв. В7 – 7,75 м; разстояние между т. А и В: 0,83 м; кота на засичане на гроба – 317.89 м; дъно на гроба – 317.74 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Гробът е засечен по запазените следи от овъглени дъски. Ямата е вкопана в запълнителя на гроб 3В. Размери на гроба: дължина – 0,86 м; ширина – 0,53 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (243°).

Размери на скелета: дължина – 0,83 м. Коти на: черепа – 317.78 м; стъпалата – 317.72 м; отпечатъка от горяла дървесина – 317.75 м.

Описание на скелета: Скелетът е силно повреден, откриват се отделни фрагменти от кости на черепа и отделни ребра. Вероятно е на индивид в ранна детска възраст (*Infans* 1).

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, долните крайници са изпънати. Под черепа са струпани камъчета; изглежда, че главата е била положена по-високо от тялото. Северно от скелета, по цялата дължина на гробната яма са запазени следи от плътно наредени една до друга горели дъски, всяка с ширина около 7 см. Поредица от камъчета са ограждали частично тялото.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 3

ГРОБ 3В

Локализация: квадрат В8, координати: т. А: от ЮЗ ъгъл на кв. В8 – 2,63 м/ от ЮЗ ъгъл на кв. В7 – 7,40 м; т. В: от ЮЗ ъгъл на кв. В8 – 3,22 м/ от ЮЗ ъгъл на кв. В7 – 7,60 м; разстояние между т. А и В – 1,10 м; кота на засичане на гроба – 317.79 м; дъно на гроба в т. А – 317.59 м, в т. В – 317.66 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с чакъл. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Размери на гроба: дължина – 155 м; ширина – 0,55 м; ориентация З – И (278°).

Размери на скелета: дължина – 1,35 м; ширина на раменния пояс – 0,37 м; дължина на бедрената кост – 0,38 м; дължина на раменната кост – 0,30 м. Коти на: черепа – 317.70 м; таза – 317.65 м; коленете – 317.40 м.

Описание на скелета: Костите на скелета са сравнително добре запазени, но някои са фрагментирани. Череп – откриват се фрагменти от челна, тилна, теменни кости, скулови, горни и долна челюст. От прешлените са запазени само дъгите, откриват се фрагменти от ребрата на двете половини от гръдния кош. Костите на горните крайници са фрагментирани, запазени са само диафизи. Тазът е фрагментиран, нереставрируем, от кръстцовата кост се откриват отделни фрагменти. Костите на долните крайници са силно фрагментирани, липсват кости на лявата и на дясната подбедрца. Съзъбието е постоянно, непълно.

ДЯСНО												ЛЯВО			
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	7	-	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	-	7	8

Скелетът е принадлежал на индивид от женски пол (*incisura ischiadica* е широка). Възрастта при настъпване на смъртта е трудна за установяване, но със сигурност скелетът е бил на израснал индивид.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, дясната ръка е изпъната до тялото, а лявата е свита в лакътя и е поставена върху корема, долните крайници са изпънати, главата е обърната надясно.

Гробен инвентар: Вдясно от черепа е открита обеца от тип „проста отворена халка“. На дясната китка, почти до лакътя, е нахлузена желязна гривна, а на лявата – медна гривна с врязана украса. До лявата китка, непосредствено до гривната, е поставена медна монетовидно изрязана пластинка.

Датиране: Накитите са характерни за XII – XIII в.

Илюстрация: Табло 4

ГРОБ 4

Локализация: квадрат В7, координати: ЮЗ – 1,33 м/ СЗ – 4,28 м; кота на засичане на гроба – 317.57 м; кота на костите – 317.48 м; дъно на гроба – 317.41 м.

Описание на гробното съоръжение: Гробът е с овална форма, върху площ от 18 x 25 см са установени следи от силно разложен череп и кости на бебе.

Размери на скелета: Не могат да се установят.

Описание на скелета: Костите са почти напълно унищожени. Вероятно детски.

Погребален обред: Инхумация.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 5

ГРОБ 5

Локализация: квадрат А7, координати: т. А: ЮИ – 3,05 м/ СИ – 3,30 м; т. В: ЮИ – 3,17 м/ СИ – 2,70 м; разстояние между А и В – 0,31 м; кота на засичане на гроба – 317.51 м; дъно на гроба в т. А – 317.38 м.

Описание на гробното съоръжение: Гробът е с овална форма, върху площ от 22 x 31 см са установени следи от силно разложен череп и кости на бебе.

Размери на скелета: дължина – 31 см. Кота на черепа – 317.51 м.

Описание на скелета: Силно разрушени костни останки. Откриват се отделни фрагменти от череп, зъби с незавършен коренов растеж, ребра. Според степента на кореновия растеж детето вероятно е било на около 7 – 9-годишна възраст при настъпване на смъртта.

Погребален обред: Инхумация.

Гробен инвентар: Върху фрагментирания череп е открита сребърна обеца от тип „проста халка“.

Датиране: XII – XIII в.

Илюстрация: Табло 5

ГРОБ 6

Локализация: квадрат А7, координати: т. А: ЮИ – 3,32 м/ СИ – 2,69 м; т. В: СИ – 2,24 м; ЮИ – 2,92 м; разстояние между т. А и В – 1,43 м; кота на засичане на гроба – 317.50 м; дъно на гроба в т. А – 317.40 м и в т. В – 317.41 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с чакъл. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. В контролния профил е документирана запазената дълбочина на гроба – 0,50 м. Размери на гроба: дължина – 1,65 м; ширина – 0,65 м; ориентация З – И (288°).

Размери на скелета: дължина – 1,43 м; ширина на раменния пояс – 0,35 м; ширина на таза – 0,29 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; разстояние между лактите – 0,44 м; дължина на раменната кост – 0,28 м. Коти на: черепа – 317.46 м; таза – 317.45 м; ходилата – 317.50 м.

Описание на скелета: Скелетът е силно фрагментиран, затова точното изчисление на ръста е невъзможно. Запазени са челна, теменни, слепоочни и тилна кости, скулови, горночелюстни, долна челюст. Съзъбието е постоянно, непълно. Острата *incisura ischiadica* на тазовите кости показва, че скелетът е на индивид от мъжки пол. Възрастта при настъпване на смъртта е около 40 – 50 години. Откриват се фрагменти от ребра от двете половини на гръдния кош, тазът е фрагментиран, нереставрируем, кръстцовата кост също е фрагментирана. Наблюдава се фрактура върху дисталната 1/3 на *Tibia sinistra*, като не се забелязват изменения върху фибулата.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, горните крайници са свити в лактите, дясната ръка е поставена на корема, а лявата върху гърдите, долните крайници са изпънати, главата е обърната надясно.

Гробен инвентар: До темето, от западната му страна, е открита медна, монетовидно изрязана пластина. Втора медна пластина е поставена под фалангите на дясната длан, като по нея е полепнала тъкан.

Илюстрация: Табло 6

ГРОБ 7

Локализация: квадрат А5, координати: т. А: СИ – 2,50 м/ ЮИ – 3,67 м; т. В СИ – 1,30 м/ ЮИ – 3,70 м; разстояние между т. А и В – 1,37 м; кота на засичане на гроба – 316.97 м; дъно на гроба – 316.86 м.

Описание на гробното съоръжение: Гробът е засечен едва при достига-

не на скелетните останки. По невнимание от страна на работника част от костите на скелета са разбити или са извадени. Запълнителят на гробната яма е с тъмна хумусна пръст, смесена с чакъл и силно трамбована в резултат от работата на строителните машини. В контролния профил, който пресича гроба, е документирана дълбочината на гробната яма – 0,74 м. Размери на гроба: дължина – 1,37 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (253°).

Размери на скелета: дължина – 1,37 м. Коти на: черепа – 316.97 м; таза – 316.94 м.

Описание на скелета: Скелетът е силно повреден. От краниалния скелет се откриват фрагменти от челна, тилна, теменни, слепоочни кости. Откриват се фрагменти от скуловите, горночелюстните, носовите кости, долна челюст. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно										ляво					
-	7	6	5	-	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	-
-	7	6	-	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	-

От посткраниалния скелет се откриват отделни фрагменти от прешлени и ребра. Дясната раменна кост (диафиза) и ключицата са фрагментирани. Откриват се отделни фрагменти от тазовите кости. Костите на долните крайници са силно фрагментирани – отделни части от лява и дясна бедрена кости, лява и дясна тибия.

Поради лошото състояние на скелета ръст не може да бъде изчислен по дългите кости на крайниците. Вероятно е принадлежал на индивид от женски пол – тъгълът на долната челюст е над 90°, сисовидният израстък на слепоочната кост е слабо до умерено развит. Възрастта при настъпване на смъртта е около 35 – 45 години.

Погребален обред: Инхумация.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 7

ГРОБ 8

Локализация: квадрат А6, координати: т. А: СИ – 4,20 м/ ЮИ – 5,07 м; т. В: СИ – 3,43 м/ ЮИ – 4,95 м; разстояние между т. А и В – 0,65 м; кота на засичане на гроба – 317.02 м; дъно на гроба – 316.83 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Източната половина на ямата е пресечена от изкопа на съвременен водопровод. Размери на гроба: запазена дължина – 0,65 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (257°).

Размери на скелета: Запазена е само горната половина на скелета, долната е срязана и унищожена от съвременен изкоп за полагане на водопроводна тръба. Запазена дължина – 0,65 м; ширина на раменния пояс – 0,33 м; дължина на раменна кост – 0,30 м. Коти на: черепа – 317.00 м; таза – 316.90 м.

Описание на скелета: Запазена е горната половина на скелета. Черепът е фрагментиран – откриват се части от челна, тилна, теменни, слепоочни кости; фрагментирани горни челюсти, скулови кости, долна челюст. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно										ляво					
-	7	6	5	4	3	-	-	-	-	3	4	5	6	7	-
-	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	-

От посткраниалния скелет се откриват фрагменти от ребра от двете половини на гръдния кош. Прешлените на гръбначния стълб са запазени от C₁ до Th₁₂, поясни

прешлени не се откриват. Тазът и кръстцовата кост не са запазени. Долната половина на скелета е унищожена. Ръстът не може да се изчисли. Възрастта при настъпване на смъртта е около 35 – 45 години. Полът, определен само по белези на черепа, е вероятно женски (ъгъл на долната челюст).

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, слабо извито надясно, лявата ръка е изпъната до тялото. Главата е обърната наляво.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 7

ГРОБ 9

Локализация: квадрат А6, координати: т. А: СИ – 7,32 м/ ЮИ – 5,40 м; т. В: СИ – 6,25 м/ ЮИ – 4,30 м; разстояние между т. А и В – 1,24 м; kota на засичане на гроба – 316.80 м; дъно на гроба в т. А – 316.70 м, в т. В – 317.74 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Ямата е срязана при строителните дейности, в резултат на което липсват черепът и част от горните крайници. Размери на гроба: запазена дължина – 0,65 м; ориентация З – И (260°).

Размери на скелета: запазена дължина – 1,24 м; ширина на раменния пояс – 0,38 м; ширина на таза – 0,27 м; дължина на бедрената кост – 0,35 м; дължина на раменната кост – 0,23 м.

Описание на скелета: Скелетът е в сравнително добро състояние. Черепът и шийният отдел на гръбначния стълб са унищожени. От гръдния отдел на гръбначния стълб са запазени прешлени Th₆ – Th₁₂, поясните прешлени – С₁ – С₆. Тазът е фрагментиран, нереставрируем, кръстцовата кост е фрагментирана. Скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол – остра *incisura ischiadica*, остър лонен ъгъл. Дългите кости на горните крайници са запазени, фрагментирани. Линията за срастване на *crista iliaca* е запазена – възрастта при настъпване на смъртта е около 18 – 22 години. Ръстът е изчислен по Тротер – Глезер, средната стойност е 168 см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, дясната ръка е свита в лакътя и положена върху корема, а лявата е изпъната до тялото.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 8

ГРОБ 10

Локализация: квадрат А6, координати: т. А: СИ – 1,42 м/ ЮИ – 4,84 м; т. В: СИ – 0,36 м/ ЮИ – 4,70 м; разстояние между т. А и В – 1,34 м; kota на засичане на гроба – 317.05 м; дъно на гроба в т. А – 316.81 м, в т. В – 316.88 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 0,66 м. Размери на гроба: дължина – 1,34 м; ширина – 0,75 м; ориентация З – И (268°).

Размери на скелета: дължина – 1,26 м; ширина на раменния пояс – 0,33 м; ширина на таза – 0,33 м; дължина бедрена кост – 0,39 м; дължина раменна кост – 0,29 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнителни добре запазен. Краниалният скелет е фрагментиран, откриват се части от челна, тилни, теменни, слепоочни кости, долна челюст, горночелюстни и скулови кости. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно

ляво

-	7	6	5	4	-	-	-	-	-	-	4	5	6	7	-
-	7	6	5	4	-	-	-	-	-	-	4	5	6	7	-

От посткраниалния скелет се откриват фрагменти от прешлени от всички отдели на гръбначния стълб. Откриват се фрагменти от ребра от двете половини на гръдния кош. Дългите кости на горните крайници са силно фрагментирани, откриват се кости от фаланги на пръстите. Тазът е реставрируем, *incisura ischiadica* е остра – скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол. Възрастта е определена по симфизната повърхност на таза – около 40 – 55 години. Костите на долните крайници са запазени. Откриват се кости от фаланги на пръстите на долните крайници. Ръстът е около 160 +/- 3,27 см. Скелетът е бил разчленен около времето на смъртта, наблюдават се следи от разсичане върху поясните прешлени.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е било разсечено през кръста на две части. При полагането в гроба частите от трупа са аранжирани последователно. Първо е поставена горната половина на тялото, слабо извито надясно, а двете ръце са изпънати. След това е положена долната половина от тялото, тазът застъпва дясната ръка, а долните крайници са слабо свити в коленете и са обърнати наляво, костите на петите са извърнати нагоре. Вероятно става въпрос за погребване на индивид след насилствено умъртвяване.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 9

ГРОБ 11

Локализация: квадрат В2, координати: т. А: СЗ – 4,40 м/ ЮЗ – 3,05 м; т. В – 4,85 м/ ЮЗ – 4,45 м; разстояние между т. А и В – 1,55 м; кота на засичане на гроба – 316.50 м; дъно на гроба в т. А – 316.39 м, в т. В – 316.29 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с хумусна пръст, смесена с много чакъл. Размери: дължина – 1,70 м; ширина – 0,60 м; ориентация ЮЗ – СИ (240°).

Размери на скелета: дължина на скелета (без ходилата) – 1,55 м; ширина на раменния пояс – 0,38 м; дължина на раменната кост – 0,38 м; дължина на лъчевата лакътна кост – 0,30 м; дължина на бедрената кост – 0,38 м (по отпечатъка ѝ в пръстта може да се допусне, че е била около 0,42 м).

Описание на скелета: Костните останки са в много лошо състояние. От краниалния скелет се откриват фрагменти само от тилната кост. От посткраниалния скелет се намират фрагменти от дългите кости на горните крайници, прешлените и ребрата не са запазени, тазът и кръстцовата кост липсват. Дългите кости на долните крайници са фрагментирани, представени от диафизите на костите. Ръст и пол не могат да бъдат определени. Възрастта при настъпване на смъртта може да се определи в широки граници – *Adultus/Maturus*.

Погребален обред: Инхумация. Мъртвият е положен по гръб, с изпънати горни и долни крайници.

Гробен инвентар: Липсва.

Датиране: Радиовъглеродно датиране 1623 – 1679 г. (56,4%).

Илюстрация: Табло 10

ГРОБ 12

Локализация: квадрат А6/А7, координати: т. А: СИ – 6,74 м/ ЮИ – 4,90 м; т. В: СИ – 5,60 м/ ЮИ – 3,80 м; кота: засичане на гроба – 317.01 м, дъно на гроба – 316.67 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Западният край на гроба е срязан при изкопни дейности по АМ „Хемус“. Размери на гроба: запазена дължина – 1,45 м; ширина – 1,00 м; ориентация ЮЗ – СИ (245°).

Размери на скелета: запазена дължина – 1,36 м (без главата); ширина на таза – 0,35 м; дължина на бедрената кост – 0,37 м; дължина на раменната кост – 0,24 м.

Описание на скелета: Скелетът е добре запазен. Краниалният скелет и шийната част от гръдния отдел на гръбначния стълб ($C_1 - Th_6$) не се откриват. Дясната раменна кост е запазена, липсва проксималният край (главата на раменната кост), костите на предмишниците са запазени, откриват се кости на фалангите на дясната ръка. Лявата раменна кост не е запазена, костите на лявата предмишница са фрагментирани, откриват се кости на фалангите на лявата ръка. Поясните прешлени са запазени ($L_1 - L_5$), тазът е запазен, както и кръстцовата кост, реставрируем – *incisura ischiadica* е остра, костните останки са принадлежали на индивид от мъжки пол. Дългите кости на долните крайници са запазени, ръстът е изчислен на 146,40 +/- 4,03 см. Поради липсата на запазен череп и липсата на симфизната ставна повърхност на таза възрастта при настъпване на смъртта може да бъде определена в широки граници – *Adultus/Maturus*.

Погребален обред: Инхумация. Погребаният индивид е положен по гръб, с изпънати горни и долни крайници. Тялото е разположено в южната половина на гробната яма и е покрито с горели дъски с дължина около 90 см и ширина 12 – 14 см. Между тялото и дъските е насипан около 20 – 30 см пласт пръст.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 11

ГРОБ 13

Локализация: квадрат В7, координати: т. А: ЮЗ – 3,50 м/ СЗ – 3,20 м; т. В: ЮЗ – 3,80 м/ СЗ – 3,40 м; кота: засичане на гроба – 317.55 м, дъно на гроба – 317.50 м.

Описание на гробното съоръжение: Върху площ от 50 x 50 см са открити силно разтрошени и разнесени костици. Очертанията на гроба са неясни.

Размери на скелета: Не могат да се установят.

Описание на скелета: На терен се откриват само отпечатащи от скелета.

Погребален обред: Инхумация.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 12

ГРОБ 14

Локализация: квадрат А7, координати: т. А: СИ – 2,65 м/ ЮИ – 4,50 м; т. В – 1,36 м; ЮИ – 4,58 м. Кота на засичане на гроба – 317.09 м; дъно на гроба в т. В – 316,93 м.

Описание на гробното съоръжение: Яма с трапецовидна форма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Размери на гроба: дължина – 1,50 м; ширина – 0,40 / 0,60 м; дълбочина – 0,80 м; ориентация ЮЗ – СИ (246°).

Размери на скелета: дължина – 1,35 м; ширина на раменния пояс – 0,29 м; ширина на таза – 0,25 м; дължина на бедрената кост – 0,37 м; дължина на раменната кост – 0,25 м.

Описание на скелета: Костните останки са в добро състояние, наблюдава се вторично влизане в гробното съоръжение и разместване на отделни кости. Краниалният скелет е фрагментиран, откриват се фрагменти от челна, тилна, теменни и слепоочни кости, както и фрагменти от долна челюст, горните челюсти, скуловите кости. Телата на прешлените не са сраснали с дъгите, прешлените на кръстцовата кост не са сраснали, което показва, че възрастта при настъпване на смъртта е била между 14 и 18 години. Острата *incisura ischiadica* на таза показва, че индивидът е бил от мъжки пол. Запазени са дългите кости на горните крайници, като епифизите не са сраснали

с диафизите. Откриват се фрагменти на ребрата от двете половини на гръдния кош. Ръстът е изчислен на $150,32 \pm 3,27$ см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, горните и долните крайници са изпънати. Установени са разместени кости, индикация за вторично влизане в гроба. При вторичното влизане черепът е бил повреден в областта на темето. Отделни кости на лявата ръка, на левия крак и на лявата ключица са изместени от анатомична артикулация. Липсват китките на двете ръце, една фаланга е открита вляво от черепа, а друга в гръдния кош. Липсват костите на лявото стъпало. При глезените е изсипана купчина камъни. В запълнителя на ямата, в западния ѝ край, са открити следи от въглени и обезличена керамика (вероятно от КЖЕ). Изглежда, че въглените и керамиката са попаднали случайно.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 12

ГРОБ 15

Локализация: квадрат В5, координати: т. А: СЗ – 3,35 м/ ЮЗ от В5 – 1,55 м, т. В СЗ – 2,60 м/ ЮЗ – 2,87 м; разстояние между т. А и В – 1,56 м; кота на засичане на гроба – 317.05 м (най-висока точка на дъската); дъска до черепа – 316.93 м; дъно на гроба – 316.77 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Върху тялото, от лявата страна, са наредени овъглени дъски с дължина около 50 см и ширина 8 – 12 см. Дъските са разположени върху долната половина на погребания индивид, поставени са под наклон. Размери на гроба: дължина – 1,92 м; ширина – 0,80 м; дълбочина – 0,40 м; ориентация ЮЗ – СИ (244°).

Размери на скелета: дължина – 1,56 м; ширина на раменния пояс – 0,39 м; ширина на таза – 0,28 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; дължина на раменната кост – 0,28 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. Краниалният скелет е фрагментиран, откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; фрагменти от горни челюсти, долна челюст, скулови кости. Съзъбието е постоянно, непълно. Костите на поскраниалния скелет са цялостно представени. Запазени са прешлени от всички отдели на гръбначния стълб, откриват се фрагменти от двете половини на гръдния кош. Полът е определен по таза като женски – широка *incisura ischiadica*. Костите на долните крайници са цялостно представени, ръстът е изчислен около $156,65 \pm 4,05$ см. Не се наблюдават видими патологични изменения.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати горни и долни крайници. Дланите лежат от двете страни на таза. Главата е обърната надясно. Тялото заема южната половина на гробната яма и частично е покрито с овъглени дъски. Една дъска е поставена вляво от черепа, а други 5 дъски покриват левия крак, една дъска е поставена под стъпалата. Между тялото и дъските е насипан пласт пръст с дебелина около 30 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 13 и 31

ГРОБ 16

Локализация: квадрат В11, координати: т. А: ЮЗ – 0,68 м/ СЗ – 4,93 м; т. В: ЮЗ – 2,01 м/ СЗ – 5,24 м; разстояние между т. А и В – 1,40 м; кота на засичане на гроба – 318.44 м; дъно на гроба в т. А – 318.17 м, в т. В – 318.20 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Размери на гроба: дължина – 1,45 м; ширина – 0,80 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (265°).

Размери на скелета: дължина – 1,40 м; ширина на раменния пояс – 0,30 м; ширина на таза – 0,27 м; дължина на бедрената кост – 0,32 м; дължина на раменната кост – 0,22 м.

Описание на скелета: Скелетът е цялостно представен, силно фрагментиран. Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се части от челна, тилна, теменни, слепоочни кости, от лицевия дял на черепа са запазени фрагменти от долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е смесено, непълно. Личат линиите на срастване на телата и дъгите на прешлените (запазени са прешлените от всички отдели на гръбначния стълб), прешлените на кръстцовата кост не са сраснали – възраст при настъпване на смъртта между 14 и 18 години. Епифизите на дългите кости на крайниците не са сраснали с диафизите. Тъй като индивидът все още не е приключил половото съзряване, полът е труден за определяне. Не се наблюдават патологии върху костите.

Погребален обред: Инхумация. Мъртвият е положен по гръб, с изпънати горни и долни крайници, главата е обърната надясно. Тялото е разположено в южната половина на гробната яма. В северната половина на гроба, по цялата дължина, са разкрити овъглени дъски. Те са поставени директно върху тялото и са обгорили част от костите. Дъските са със запазена дължина 0,53 м и ширина 0,12 м и са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 14

ГРОБ 17

Локализация: квадрат В11, координати: т. А: ЮЗ – 2,90 м/ СЗ – 2,15 м; т. В: ЮЗ – 3,40 м/ СЗ – 2,65 м; разстояние между т. А и В – 1,19 м; кота на засичане на гроба – 318.35 м; дъно на гроба в т. А – 318.10 м, дъно в т. В – 318.08 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Размери на гроба: дължина – 1,40 м; ширина – 0,90 м; ориентация З – И (274°).

Размери на скелета: дължина – 1,22 м; ширина на раменния пояс – 0,29 м; ширина на таза – 0,25 м; дължина на бедрената кост – 0,30 м; дължина на раменната кост – 0,21 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. Краниалният скелет е силно фрагментиран, откриват се части от челната, тилната, теменните и слепоочните кости; долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е смесено, пълно. Епифизите не са сраснали с диафизите на дългите кости на крайниците. Телата и дъгите на прешлените не са сраснали. Костите на таза не са сраснали. Скелетът е принадлежал на индивид на границата *Infans* I/II (7 – 9 години).

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати горни и долни крайници, главата е обърната надясно. Директно върху тялото са поставени овъглени дъски, които са обгорили част от костите. Дъските са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 15

ГРОБ 18

Локализация: квадрат В11, координати: т. А: ЮЗ – 4,30 м/ СЗ – 0,62 м; т. В: ЮЗ – 4,60 м/ СЗ – 1,65 м; разстояние между т. А и В – 1,45 м; кота на засичане на гроба – 318.29 м; дъно на гроба – 318.07 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, със следи от овъглена дървесина. Размери на гроба: дължина – 1,45 м;

ширина – 0,90 м; ориентация З – И (270°).

Размери на скелета: дължина – 1,19 м; ширина на раменния пояс – 0,25 м; ширина на таза – 0,20 м; дължина на бедрената кост – 0,22 м; дължина на раменната кост – 0,19 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. От краниалния скелет се откриват фрагменти от челна, тилна, теменни, слепоочни кости, горни челюсти, долна челюст, скулови кости. Съзъбието е смесено, непълно. Телата и дъгите на прешлените не са сраснали, епифизите не са сраснали с диафизите на дългите кости на крайниците, костите на таза не са сраснали. Възрастта при настъпване на смъртта е около 7 – 9 години. Полът не може да се определи. Няма видими патологии по костите.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено в южната половина на гробната яма, по гръб, с изпънати горни и долни крайници, черепът е слабо наклонен надясно. Директно върху трупа са поставени горели дъски, които са обгорили част от костите и черепа. Дъските са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север. Установено е вторично влизане в гроба и премахване на част от дъските, които са покривали гърдите и таза. Костите под липсващите дъски са силно обгорени. В гроба са намерени 13 гвоздеа, забити около главата, раменете и от двете страни на бедрените кости. Особено любопитна е позицията на два от гвоздеите – единият е втъкнат в устата, а вторият е опрян в тила, обърнат с върха нагоре.

Гробен инвентар: Открити са 13 гвоздеа, забити около главата, раменете и от двете страни на бедрените кости.

Датиране: Радиовъглеродно датиране 1620 – 1673 г. (53,7%).

Илюстрация: Табло 16

ГРОБ 19

Локализация: квадрат В11, координати: т. А: СЗ – 3,60 м/ ЮЗ – 4,15 м; т. В: СЗ – 4,55 м/ ЮЗ – 5,55 м; разстояние между т. А и В – 1,60 м; кота на засичане на гроба – 318.13 м; дъно на гроба – 318.05 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст, със следи от овъглена дървесина. Размери на гроба: дължина – 1,70 м; ширина – 0,65 м; ориентация ЮЗ – СИ (252°).

Размери на скелета: дължина – 1,55 м; ширина на раменния пояс – 0,37 м; ширина на таза – 0,32 м; дължина на бедрената кост – 0,35 м; дължина на раменната кост – 0,34 м.

Описание на скелета: Скелетът е в добро състояние. Краниалният скелет е запазен, откриват се фрагменти от челна, тилна, теменни, слепоочни кости; горни челюсти, скулови кости, долна челюст. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно

ляво

-	7	6	5	4	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
-	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8

Откриват се фрагменти на ребрата от двете половини на гръдния кош, фрагменти на прешлени от всички отдели на гръбначния стълб. Тазът е фрагментиран, наблюдава се остра *incisura ischiadica* – скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол. Дългите кости на горните крайници са запазени (костите на лявата и дясната предмишници са фрагментирани). Костите на долните крайници са запазени. Откриват се кости на фалангите – на горните и долните крайници. Възрастта при настъпване на смъртта е около 40 – 50 години. Ръстът е изчислен на 156,02 +/- 3,21 см. Видими патологични изменения по костите не се наблюдават.

Погребален обред: Инхумация. Погребан е възрастен индивид. Мъртвият е

положен по гръб, с изпънати горни и долни крайници. Главата е обърната наляво. В долния край на ямата, северно от левия край, са открити фрагменти от горели дъски. Открити са четири гвоздеа – един забит вдясно от рамото, един до лакътя на лявата ръка, един гвоздей е забит до шийните прешлени, а последният е забит в лявата буза, при откриването е здраво залепнал към мандибулата.

Гробен инвентар: 4 гвоздеа.

Илюстрация: Табло 17

ГРОБ 20

Локализация: квадрат В12, координати: т. А: СЗ – 3,67 м/ ЮЗ – 1,25 м; т. В: СЗ – 3,47 м/ ЮЗ – 1,30 м; разстояние между т. А и В – 1,13 м; кота на засичане на гроба – 318.70 м; дъно на гроба в т. А – 318.00 м, в т. В – 317.96 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, със следи от овъглени дъски. Размери на гроба: дължина – 1,40 м; ширина – 0,80 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (260°).

Размери на скелета: дължина – 1,13 м; ширина на раменния пояс – 0,31 м; ширина на таза – 0,22 м; дължина на бедрената кост – 0,25 м; дължина на раменната кост – 0,23 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. Краниалният скелет е фрагментиран, откриват се части от челна, тилна, теменни, слепоочни кости; горни челюсти, долна челюст, скулови кости. Съзъбието е смесено, непълно. Телата и дъгите на прешлените не са сраснали. Епифизите на дългите кости на крайниците не са сраснали. Откриват се фрагментирани ребра от двете половини на гръдния кош. Костите на крайниците са фрагментирани. Поради незавършения костен растеж възрастта на индивида е определена на 10 – 14 години. Полът не може да бъде определен. Видими патологични изменения върху костите не се наблюдават.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено в южната половина на гробната яма, по гръб, с изпънати горни и долни крайници, черепът е наклонен надясно. Върху трупа са поставени овъглени дъски, наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север. Между тялото и дъските е насипан пласт пръст с дебелина около 40 – 50 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 18

ГРОБ 21

Локализация: квадрат В12, координати: т. А: ЮИ – 4,14 м/ СЗ – 4,17 м; т. В: ЮИ – 5,76 м/ СЗ – 5,06 м; разстояние между т. А и В – 1,67 м; кота на засичане на гроба – 318.65 м; дъно на гроба в т. А – 318.18 м, в т. В – 318.18 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст и дребни камъни, със следи от овъглени дъски. Размери на гроба: дължина – 1,70 м; ширина – 0,90 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (250°).

Размери на скелета: дължина – 1,62 м; ширина на раменния пояс – 0,34 м; ширина на таза – 0,34 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; дължина на раменната кост – 0,30 м.

Описание на скелета: Скелетът е добре запазен. От краниалния скелет се откриват фрагменти от челната, тилната, теменните и слепоочните кости на мозъковия дял. От лицевия дял са запазени фрагменти от долната челюст, горните челюсти, скуловите кости. Съзъбието е постоянно, непълно. Откриват се фрагменти от прешлени от всички отдели на гръбначния стълб; откриват се фрагменти от ребрата от двете половини на гръдния кош. Тазът е фрагментиран, кръстцовата кост е фрагментирана. Полът е определен по таза, индивидът е от мъжки пол – остра *incisura ischiadica* (от-

четена на терен). Дългите кости на крайниците са запазени, откриват се фаланги от пръстите на ръцете и ходилата. Средният ръст е изчислен на 161,99 $\pm$ 4,03 см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, лявата длан е поставена на бедрото, а дясната ръка е изпъната покрай тялото, черепът е слабо наклонен надясно. Директно върху останките има овъглени дъски, които са обгорили част от костите и черепа. Дъските са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 19

ГРОБ 22

Локализация: квадрат В12, координати: т. А: СЗ – 3,73 м/ ЮИ – 5,74 м т. В СЗ – 4,96 м/ ЮИ – 7,17 м; разстояние между т. А и В: 1,40 м; kota на засичане на гроба – 318.68 м; дъно на гроба: в т. А – 318.32 м; дъно на гроба в т. В – 318.31 м; kota на дъските – 318.40 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст и дребни камъни, със следи от овъглени дъски. От северната страна на ямата е документирана овъглена дъска, която влиза в профила на изкопа. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 1,00 м. Размери на гроба: дължина – 1,47 м; ширина – 0,65 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (248°).

Размери на скелета: дължина – 1,40 м; ширина на раменния пояс – 0,28 м; ширина на таза – 0,30 м; дължина на бедрената кост – 0,32 м; дължина на раменната кост – 0,29 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. Черепът е фрагментиран, откриват се части от челна, тилна, теменни, слепоочни кости; фрагменти от долна челюст, откриват се единични зъби. От посткраниалния скелет се откриват фрагменти от ребрата от двете половини на гръдния кош. Епифизите не са сраснали с диафизите на дългите кости на крайниците. По телата на прешлените личат линиите на нарастване. Видими патологични изменения по костите не се наблюдават.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати крайници, черепът е обърнат надясно. Вляво от скелета са регистрирани овъглени дъски, които остават под северния профил на квадрата. Наблюдават се следи от вторично влизане в ямата – разместени са кости на горните и на долните крайници, липсват китки и ходила. При вторичното влизане дъските над мъртвия са били премахнати.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 20

ГРОБ 23

Локализация: квадрат А8, координати: т. А: ЮИ от кв. А8 – 2,95 м/ СИ от кв. А9 – 9,25 м; т. В ЮИ от кв. А8 – 2,10 м; СИ от кв. А9 – 8,35 м; разстояние между т. А и В – 1,62 м; kota на засичане на гроба – 317.74 м; дъно на гроба – 317.05 м; kota на дъските – 317.51/ 317.07 м.

Описание на гробното съоръжение: Разкриха се овъглени дъски, които маркират мястото на гробната яма. Гробът няма ясни очертания, проследява се основно по смесения насип и покритието от дъски, което заема площ 2,00 x 1,15 м. Размери на гроба: дължина – 2,00 м; ширина – 1,15 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (254°).

Размери на скелета: дължина – 1,62 м; ширина на раменния пояс – 0,38 м; ширина на таза – 0,33 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; дължина на раменната кост – 0,29 м.

Описание на скелета: Скелетът е в добро състояние. Краниалният скелет е

фрагментиран – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно

ляво

-	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	-	7	-
-	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	-

Посткраниалният скелет е добре запазен – откриват се всички прешлени, фрагменти от ребрата от двете половини на гръдния кош. Тазът е фрагментиран, полът е определен по таза – индивид от мъжки пол (остра *incisura ischiadica*), кръстцовата кост е цяла. Дългите кости на крайниците са запазени и цели. Откриват се фаланги от пръстите на ръцете и ходилата. Не се наблюдават патологични изменения по костите. Възрастта при настъпване на смъртта е 35 – 45 години, определена е по черепните шевове и симфизната ставна повърхност на пубисните кости. Ръстът е изчислен на 161,96 +/- 4,03 см.

Погребален обред: Инхумация. Мъртвият е положен по гръб, с изпънати горни и долни крайници, главата е обърната надясно. Тялото е разположено в южната половина на гробната яма и е покрито с горели дъски, наредени напречно на гробната яма, със слаб наклон от север на юг. По-добре запазените дъски са широки 12-13 см. Между погребания индивид и покритието с дъски е насипан пласт от пръст с дебелина 0,38 м.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 21 и 22

ГРОБ 24

Локализация: квадрат А10/В10, координати: т. А: ЮЗ – 1,44 м/ СЗ – 3,96 м; т. В: ЮЗ – 2,24 м/ СЗ – 2,97 м; разстояние между т. А и В: 1,53 м; кота на засичане на гроба – 318.09 м; дъно на гроба – 317.92 м; дъска върху черепа – 318.09 м; дъска върху таза – 318.03 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, със следи от овъглени дъски. Преди разкопките строителите са отнели механизирано хумусния пласт, което не позволи да се установи реалната дълбочина на гробната яма. Размери на гроба: дължина – 1,80 м; ширина – 0,65 м; ориентация ЮЗ – СИ (233°).

Размери на скелета: дължина – 1,73 м; ширина на раменния пояс – 0,43 м; ширина на таза – 0,32 м; дължина на бедрената кост – 0,45 м; дължина на раменната кост – 0,32 м.

Описание на скелета: Скелетът е цялостно представен. Костите на краниалния скелет са фрагментирани – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е постоянно, непълно.

дясно

ляво

-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	5	6	7	x

Посткраниалният скелет е запазен – откриват се фрагменти от ребрата на двете половини на гръдния кош. Прешлените от всички отдели на гръбначния стълб са налице. Тазът е фрагментиран, реставрируем, кръстцовата кост е цяла. Скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол (*incisura ischiadica* е остра). Възрастта при настъпване на смъртта е 40 – 50 години, определена по черепните шевове и симфизната повърхност на таза.

Дългите кости на крайниците са в добро състояние, откриват се фаланги на пръстите на ръцете и ходилата. В ставната ямка на лакътната става на раменната кост

се наблюдава *foramen supratrochlearis humeri*. Ръстът е изчислен около 172,03 +/- 4,03 см. Не се наблюдават видими патологии върху костите.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати крайници. Върху черепа и върху таза са документирани отпечатыци от овъглени дъски, широки 7-8 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 23

ГРОБ 25

Локализация: квадрат В7, координати: т. А: СЗ – 0,80 м/ ЮЗ – 4,60 м; т. В: СЗ – 1,95 м/ ЮЗ – 5,30 м; разстояние между т. А и В – 1,55 м; кота на засичане на гроба – 317.67 м; дъно на гроба – 317.21 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Върху площ от 1,35 x 0,90 м са документирани горели дъски, наредени една до друга под лек наклон от юг на север. Най-високото ниво на дъските е 317.57 м, а най-ниското – 317.26 м. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 0,45 м. В този участък е свалян хумусният пласт, реалната дълбочина на гроба е около и над 0,65 м. Размери на гроба: дължина – 1,60 м; ширина – 0,90 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (252°).

Размери на скелета: дължина – 1,43 м; ширина на раменния пояс – 0,35 м; ширина на таза – 0,27 м; дължина на бедрената кост – 0,36 м; дължина на раменната кост – 0,27 м.

Описание на скелета: Костните останки са добре запазени. Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; горни челюсти, долна челюст, скулови кости. Съзъбието е постоянно, пълно.

дясно

ляво

8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8
8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8

Посткраниалният скелет е запазен – откриват се прешлените от всички отдели на гръбначния стълб, видими са линиите на нарастване на прешлените, откриват се фрагменти от ребрата от двете половини на гръдния кош. Епифизите на дългите кости не са напълно сраснали с диафизите. Костите на таза не са сраснали една с друга. Възрастта при настъпване на смъртта може да бъде определена между 17 и 23 години. Видими патологии и травми върху костите не се наблюдават.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати крайници, главата е обърната надясно. Гробът е покрит с овъглени дъски, широки 7-8; 10-12 см, поставени са под наклон от юг на север и наредени напречно на гробната яма. Между погребания индивид и покритието с дъски е насипан пласт от пръст с дебелина 0,20 м.

Гробен инвентар: Липсва.

Датиране: Радиовъглеродно датиране 1439 – 1522 г. (73,8%); 1576 – 1625 г. (21,7%).

Илюстрация: Табло 24

ГРОБ 26

Локализация: квадрат А11, координати: т. А: СИ – 4,35 м/ ЮИ – 4,17 м; т. В: СИ – 3,80 м/ ЮИ – 3,80 м; разстояние между т. А и В – 0,70 м; кота на засичане на гроба – 318.24 м; дъно на гроба – 317.96 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с дребни камъни. Върху площ от 0,70 x 0,60 м са документи-

рани горели дъски, наредени една до друга под лек наклон от юг на север. Размери на гроба: дължина – 0,70 м; ширина – 0,60 м; дълбочина – 0,50 м; ориентация З – И (260°).

Размери на скелета: Не могат да бъдат установени.

Описание на скелета: Откриват се единствено следи от черепен покрив, вероятно индивид *Infans I*.

Погребален обред: Инхумация. Гробът е покрит с овъглени дъски, широки 6-8; 9-10 см, поставени са под наклон от юг на север и наредени напречно на гробната яма. Между скелетните останки и покритието с дъски е насипан пласт от пръст с дебелина 0,20 м.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 25

ГРОБ 27

Локализация: квадрат А4, координати: т. А: СИ – 7,15 м/ ЮИ – 5,55 м; т. В: СИ – 5,58 м/ ЮИ – 4,25 м; разстояние между т. А и В – 1,70 м; кота на засичане на гроба – 316.35 м; дъно на гроба – 315.94 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Размери на гроба: дължина – 2,15 м; ширина – 0,80 м; ориентация ЮЗ – СИ (240°).

Размери на скелета: дължина – 1,66 м; ширина на раменния пояс – 0,40 м; ширина на таза – 0,33 м; дължина на бедрената кост – 0,41 м; дължина на раменната кост – 0,31 м.

Описание на скелета: Костните останки са в добро състояние. Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се тилна, теменни, слепоочни кости; долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е постоянно, пълно.

дясно

ляво

8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8
8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8

Посткраниалният скелет е добре запазен – откриват се всички прешлени. Тазът е фрагментиран, реставрируем, кръстцовата кост е запазена. Скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол (*incisura ischiadica* е остра). Раменните кости са запазени, костите на дясната и лявата предмишница са фрагментирани, откриват се фаланги на пръстите на двете ръце. Костите на дланите са фрагментирани, дясната бедрена кост е цяла, костите на подбедриците са фрагментирани. Възрастта при настъпване на смъртта е около 40 – 50 години, определена по черепните шевове. Ръстът е изчислен на 165,01 +/- 4,02 см. Не се наблюдават патологични изменения по костите.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати крайници, главата е обърната надясно. Северно от черепа и от ходилата са разкрити отпечатащи от овъглени дъски, които са на нивото над скелетните останки. Липсват повечето ребра от лявата страна, а в същата зона гръбначният стълб е изкривен, което може да е индикация за вторично влизане в гроба.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 25

ГРОБ 28

Локализация: квадрат А6, координати: т. А: СИ – 4,00 м/ ЮИ – 2,20 м; т. В: СИ – 3,10 м/ ЮИ – 2,00 м; разстояние между т. А и В – 1,55 м; кота на засичане на гроба – 316.82 м; дъно на гроба – 316.69 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка

хумусна пръст. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 0,73 м. Размери на гроба: дължина – 1,70 м; ширина – 0,43 м; ориентация ЮЗ – СИ (245°).

Размери на скелета: дължина – 1,65 м; ширина на раменния пояс – 0,34 м; ширина на таза – 0,33 м; дължина на бедрената кост – 0,40 м; дължина на раменната кост – 0,30 м.

Описание на скелета: Костните останки са в добро състояние. Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е постоянно, пълно.

дясно

ляво

8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8
8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8

Посткраниалният скелет е добре запазен – откриват се фрагменти от ребрата на двете половини на гръдния кош. Прешлените от всички отдели на гръбначния стълб са запазени. Дългите кости на горните крайници са фрагментирани, откриват се фаланги на пръстите на ръцете. Костите на долните крайници са запазени. Тазът е фрагментиран, реставрируем, кръстцовата кост е запазена. Скелетът е принадлежал на индивид от женски пол (широка *incisura ischiadica*, слабо развит сисовиден израстък на слепоочните кости, слаб релеф върху костите). Възрастта при настъпване на смъртта е около 40 – 50 години, изчислена по черепните шевове. Средният ръст е изчислен около 165,94 +/- 4,02 см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати крайници, главата е обърната наляво.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 26

ГРОБ 29

Локализация: квадрат А11, координати: т. А: СИ – 4,05 м/ ЮИ – 6,23 м; т. В: СИ – 2,60 м/ ЮИ – 5,70 м; разстояние между т. А и В – 1,50 м; кота на засичане на гроба – 318.20 м; дъно на гроба – 317.80 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. При зачитването на насипа са открити овъглени дъски. Гробът е срязан в западната част от траншея за полагане на водопровод, липсва черепът. Размери на гроба: запазена дължина – 1,55 м; ширина – 0,70 м; ориентация З – И (267°).

Размери на скелета: запазена дължина – 1,45 м; ширина на раменния пояс – реконструирана – 0,42 м; ширина на таза – реконструирана – 0,42 м (оцеляла част – 0,28 м); дължина на бедрената кост – 0,40 м; запазена дължина на раменната кост – 0,24 м.

Описание на скелета: Костните останки са в много лошо състояние. Не е възможен антропологичен анализ.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено в южната половина на гробната яма, по гръб, с изпънати крайници. Липсва черепът, унищожен е при изкопа за водопровод. Трупът е покрит с горели дъски, наредени напречно на гробната яма, със слаб наклон от север на юг. Дъските са широки 8-9 и 10 – 14 см и дължината им достига 58 см. Между скелетните останки и покритието с дъски е насипан пласт от пръст с дебелина 10 – 20 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 26

ГРОБ 30

Локализация: квадрат А12, координати: т. А: ЮИ – 4,72 м/ ЮЗ – 5,52 м; т. В: ЮИ – 4,40 м/ ЮЗ – 6,70 м; разстояние между т. А и В – 1,32 м (без черепа); кота на засичане на гроба – 318.07 м; дъно на гроба в т. А – 317.90 м, в т. В – 317.92 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. При зачистването на насипа са открити овъглени дъски, които частично покриват долната половина на скелетните останки. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 1,10 м. Размери на гроба: дължина – 1,80 м; ширина – 0,90 м; ориентация З – И (264°).

Размери на скелета: дължина без черепа – 1,32 м; ширина на раменния пояс – 0,35 м; ширина на таза – 0,28 м; дължина на бедрената кост – 0,35 м; дължина на раменната кост – 0,30 м.

Описание на скелета: Костните останки са в сравнително добро състояние. Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости, долна челюст, горни челюсти. Съзъбието е постоянно, непълно. Скелетът е вторично нарушен. Епифизите не са сраснали с диафизите на дългите кости на крайниците. Откриват се прешлени от всички отдели на гръбначния стълб. Прешлените на кръстцовата кост не са сраснали един с друг. Личат линиите на нарастване върху телата на S_1 ; L_1 – L_5). Тазовите кости не са сраснали една с друга. Дългите кости на долните крайници са фрагментирани, откриват се фаланги на пръстите на ходилата.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, в южната половина на гробната яма. Отгоре е покрито с овъглени дъски, наредени напречно на гробната яма и поставени с наклон от юг на север. Дъските са широки 8-9 и 10 – 14 см, а в дължина достигат до 70 см. Установени са следи от вторично влизане в гроба. Част от дъските, покриващи горната половина на тялото, са вдигнати, след което ребрата са разбъркани, черепът е отделен от шийните прешлени и е преместен вляво от тялото. При преместването мандибулата е останала на място. Прави впечатление, че дясната ръка е силно прегъната в лакътя, вероятно е била завързана преди погребването на тялото, а лявата ръка е отделена от тялото.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 27 и 28

ГРОБ 31

Локализация: квадрат А7, координати: т. А: ЮИ А8 – 4,65 м/ СИ А9 – 11,48 м; т. В: ЮИ А8 – 4,00 м/ СИ А9 – 11,03 м; разстояние между т. А и В – 0,68 м; кота на засичане на гроба – 316.96 м; дъно на гроба в т. В – 316.92 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Гробната яма е срязана от ЮЗ при строителните дейности, запазени са само кости от долните крайници. Размери: запазена дължина – 0,68 м; ширина – около 0,30 м; ориентация ЮЗ – СИ (246°).

Размери на скелета: дължина – 0,68 м; дължина на голям пищял – 0,32 м.

Описание на скелета: От скелета са запазени само костите на подбедриците. Не може да се определи нито пол, нито възраст при настъпване на смъртта. Ръстът също не може да бъде изчислен.

Погребален обред: Инхумация.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 29

ГРОБ 32

Локализация: квадрат В12, координати: т. А: ЮИ – 4,17 м/ СИ – 4,35 м; т. В: ЮИ – 3,80 м/ СИ – 3,80 м; разстояние между т. А и В – 0,48 м; кота на засичане на гроба – 318.42 м; дъно на гроба – 318.19 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. При зачистването на насипа са открити овъглени дъски. Гробът е срязан от източната страна от траншея за полагане на кабели, липсват долните крайници. **Размери на гроба:** запазена дължина – 0,75 м; ширина – 0,67 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (250°).

Размери на скелета: запазена дължина – 0,48 м; ширина на раменния пояс – 0,22 м; ширина на таза – 0,19 м; дължина на раменната кост – 0,15 м.

Описание на скелета: Скелетът е частично запазен. Фрагментиран краниум. Съзъбието е смесено, непълно. Костите на горните крайници са фрагментирани, епифизите не са сраснали с диафизите. Запазени са фрагменти от ребрата от двете половини на гръдния кош. Телата и дъгите на прешлените не са сраснали. Поради лошото състояние на скелета възрастта при настъпване на смъртта може да се определи до *Infans I* (дете до 7-годишна възраст).

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, в южната половина на гробната яма, с изпънати до тялото горни крайници, долните крайници липсват. Черепът е повдигнат и лицевите кости са в оста на тялото. Вляво от черепа и частично върху тялото са поставени овъглени дъски. Дъските са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север. Между дъските и костите е насипан пласт пръст, дебел около 20 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 29

ГРОБ 33

Локализация: квадрат В8, координати: т. А: СЗ на В9 – 9,25 м; ЮЗ на В8 – 1,45 м; т. В: СЗ на В9 – 8,85 м/ ЮЗ на В8 – 0,70 м; кота на засичане на гроба – 317.58 м; дъно на гроба – 317.27 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. При зачистването на насипа са открити овъглени дъски. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 0,65 м. Размери на гроба: запазена дължина – 1,10 м; ширина – 0,90 м; ориентация ЮЗ – СИ (244°).

Размери на скелета: дължина на тялото, без черепа – 1,03 м; ширина на раменния пояс – 0,20 м; ширина на таза – 0,22 м; дължина на бедрената кост – 0,235 м; дължина на раменната кост – 0,30 м.

Описание на скелета: Скелетът е сравнително добре запазен. Черепът е вторично отделен и преместен. Откриват се фрагменти от челната, тилната, теменните, слепоочните кости, долната челюст, горните челюсти, скуловите кости. Съзъбието е смесено, непълно. Постоянните зъби са в процес на растеж – възрастта е определена на около 5 – 7 години (*dentes canini*). Телата и дъгите на прешлените не са сраснали, епифизите на дългите кости на крайниците не са сраснали с диафизите. Прешлените на кръстцовата кост не са сраснали, костите на таза не са сраснали. Откриват се фрагменти от двете половини на гръдния кош. Откриват се фаланги на пръстите на ръцете и ходилата. Не се наблюдават видими патологии върху костите.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб. Има следи от вторично влизане в гроба. Вдигнати са горелите дъски, покриващи черепа и долните крайници. Черепът е отделен от шийните прешлени и е поставен върху гърдите. Разместени са дългите кости на левия крак, краката са кръстосани десен върху ляв. Горната половина на тялото е покрита с овъглени дъски, дълги 70 см и широки 10 –

13 см. Дъските са наредени напречно на гроба, със слаб наклон от юг на север. Между дъските и костите е насипан пласт пръст, дебел около 20 см.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 30

ГРОБ 34

Локализация: квадрат А11, координати: т. А: СИ – 2,35 м/ ЮИ – 2,95 м; т. В: СИ – 1,05 м/ ЮИ – 2,80 м; кота на засичане на гроба – 318.30 м; дъно на гроба – 318.20 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст, смесена с дребни камъни. Размери на гроба: дължина – 0,70 м; ширина – 0,40 м; ориентация ЮЗ – СИ (234°).

Размери на скелета: Не могат да бъдат установени.

Описание на скелета: Откриват се отделни фрагменти от черепа. Предполагаема възраст *Infans I*.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб. Над костите личат следите от горяла дъска.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 29

ГРОБ 35

Локализация: квадрат В5, координати: т. А: СЗ – 3,77 м/ ЮЗ – 1,60 м; т. В: СЗ – 3,55 м/ ЮЗ – 1,47 м; разстояние между т. А и В – 0,65 м; кота на засичане на гроба – 317.58 м; дъно на гроба – 317.01 м.

Описание на гробното съоръжение: При изглаждане на източния профил на кв. А5 първо се разкри черепът. След престъргване се очерта правоъгълна гробна яма. При зачистването на насипа са открити овъглени дъски. На дъното на ямата, в най-източния край, са струпани камъни. В контролния профил е документирана дълбочината на гробната яма – 0,57 м. Размери на гроба: запазена дължина – 0,55 м; ширина – 0,40 м; ориентация З – И (260°).

Размери на скелета: запазена дължина – 0,55 м; ширина на раменния пояс – 0,14 м.

Описание на скелета: Частично са запазени костни останки на дете в ранна детска възраст – около 3 – 5 години. Запазени са фрагменти от челна, теменни, тилна, слепоочни кости, фрагменти от долна челюст, фрагменти от ребра.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, в южната половина на гробната яма. Тялото е било покрито с горели дъски, по костите личат следите от високата температура. Възможно е детето да има родствена връзка с жената, погребана в съседния гроб 15. Двата гроба са долепени по надлъжната им ос, като детското гробче е изкопано малко по-плитко над главата на женския индивид.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 31

ГРОБ 36

Локализация: квадрат В4, координати: т. А: СЗ – 2,73 м/ ЮЗ – 2,60 м; т. В – 3,20 м/ ЮЗ – 3,85 м; кота на засичане на гроба – 316.69 м; дъно на гроба – 316.48 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с тъмна хумусна пръст. Размери на гроба: дължина – 1,75 м; ширина – 0,60 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (253°).

Размери на скелета: дължина – 1,64 м; ширина на раменния пояс – 0,37 м;

ширина на таза – 0,35 м; дължина на бедрената кост – 0,43 м; дължина на раменната кост – 0,31 м.

Описание на скелета: Краниалният скелет е фрагментиран – откриват се челна, тилна, теменни, слепоочни кости; долна челюст, горни челюсти, скулови кости. Съзъбието е постоянно, непълно, зъбите са отпаднали приживе. Запазени са прешлени от всички отдели на гръбначния стълб, откриват се фрагменти от ребра от двете половини на гръдния кош. Костите на крайниците са в лошо състояние. Тазът е фрагментиран, нереставрируем, кръстцовата кост е фрагментирана. Скелетът е принадлежал на индивид от мъжки пол (остра *incisura ischiadica*), възрастта при настъпване на смъртта е над 50 – 60 години. Средният ръст е изчислен на 165,54 +/- 4,02 см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпънати долни и горни крайници. Лявата ръка е поставена върху лявото бедро. Главата е обърната надясно.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 32

ГРОБ 37

Локализация: квадрат А5, координати: т. А: СИ – 6,20 м/ ЮИ – 6,00 м; т. В: СИ – 5,05 м/ ЮИ – 5,10 м; разстояние между т. А и В – 1,30 м; кота на засичане на гроба – 316.60 м; дъно на гроба – 316.36 м.

Описание на гробното съоръжение: Правоъгълна яма, запълнена с рохка хумусна пръст. Гробът е срязан от западната страна при строителните дейности и черепът и голяма част от торса са унищожени. Размери на гроба: запазена дължина – 1,60 м; ширина – 0,60 м; ориентация ЗЮЗ – ИСИ (253°).

Размери на скелета: запазена дължина – 1,25 м; ширина на таза – 0,30 м; дължина на бедрената кост – 0,45 м.

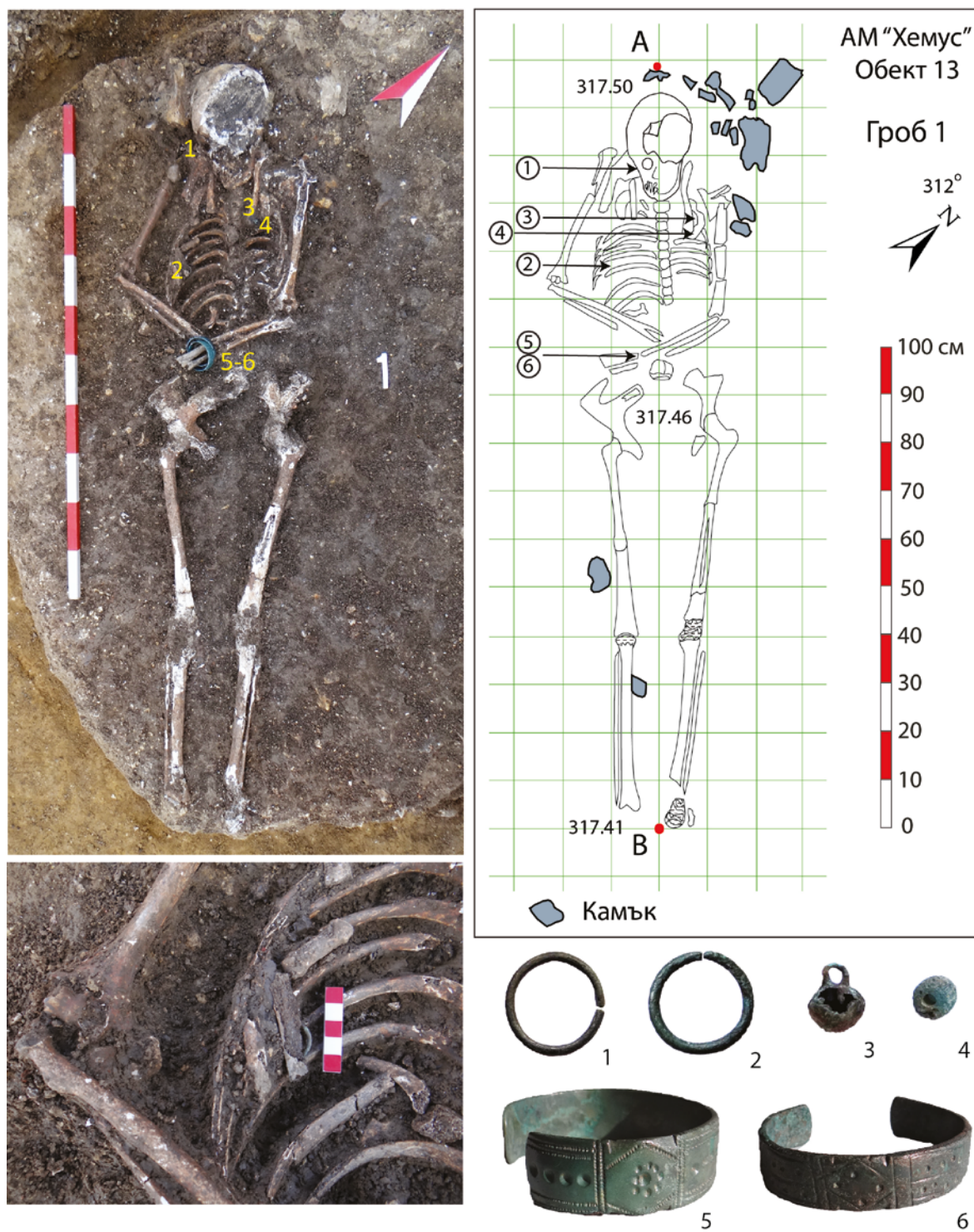
Описание на скелета: Запазени са костни останки само от долната половина на скелета. Запазени са L₂-L₅, кръстцовата кост е цяла, тазът е фрагментиран, реставрируем. Скелетът принадлежи на индивид от мъжки пол (остра *incisura ischiadica*). Горните крайници са представени от дясна предмишница заедно с фалангите на пръстите и дисталния край на раменната кост и ляв дистален край на лъчевата кост заедно с фалангите на пръстите на ръката. Костите на долните крайници са цели, откриват се и фаланги на пръстите на двете ходила. Възрастта при настъпване на смъртта не може да бъде определена с точност, най-вероятно е на границата *Adultus/Maturus*. Средният ръст е изчислен около 170,89 +/- 3,52 см.

Погребален обред: Инхумация. Тялото е положено по гръб, с изпъната горни и долни крайници.

Гробен инвентар: Липсва.

Илюстрация: Табло 32

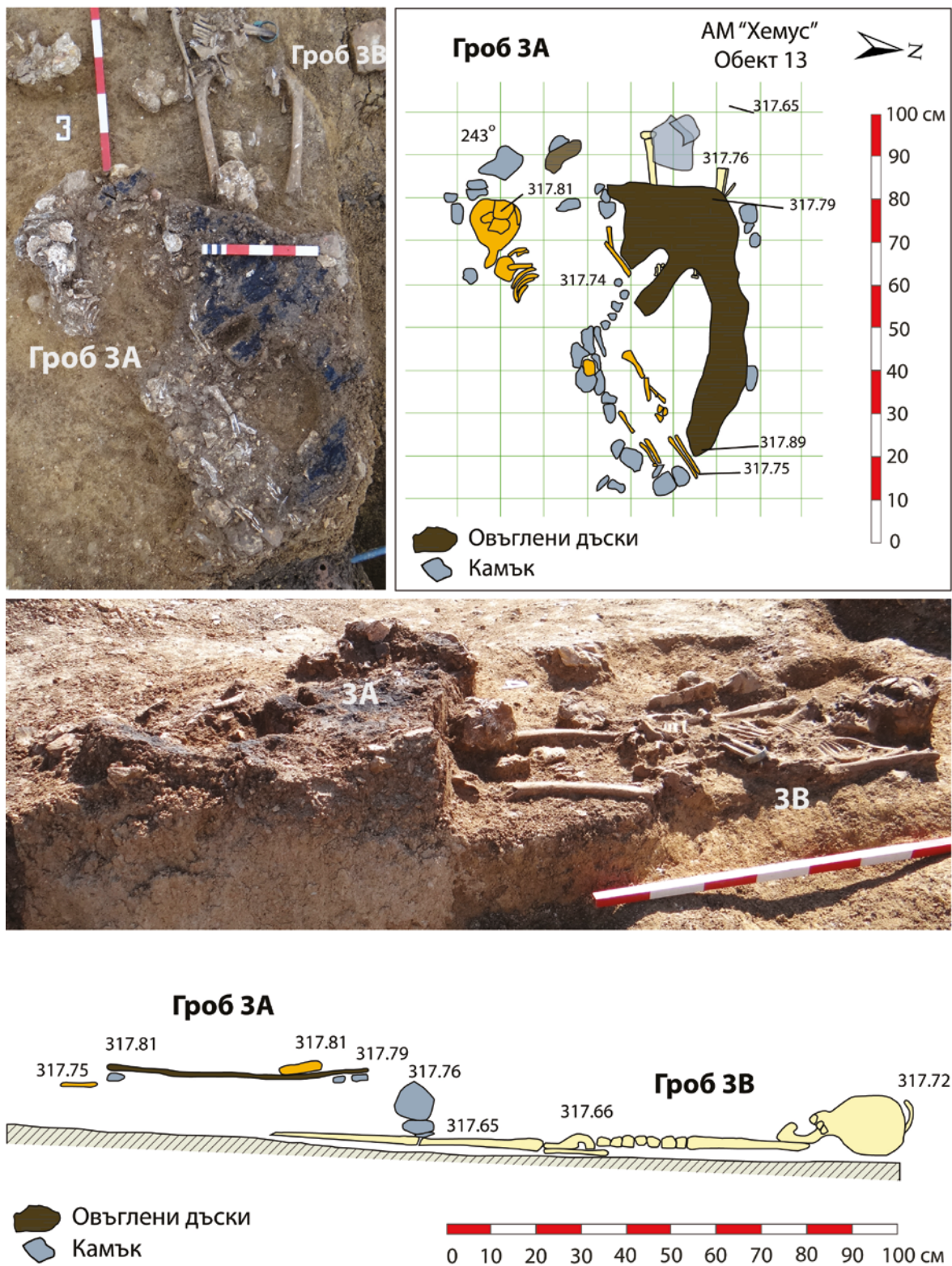
ТАБЛА

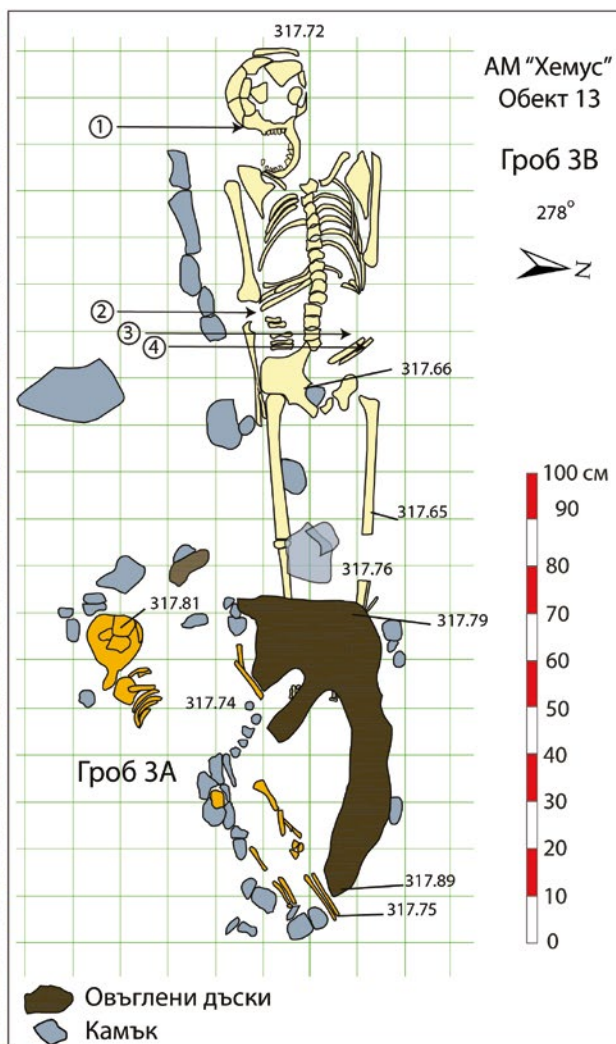
Табло 1. Гроб 1
Table 1. Grave 1

Табло 2. Гроб 2
Table 2. Grave 2

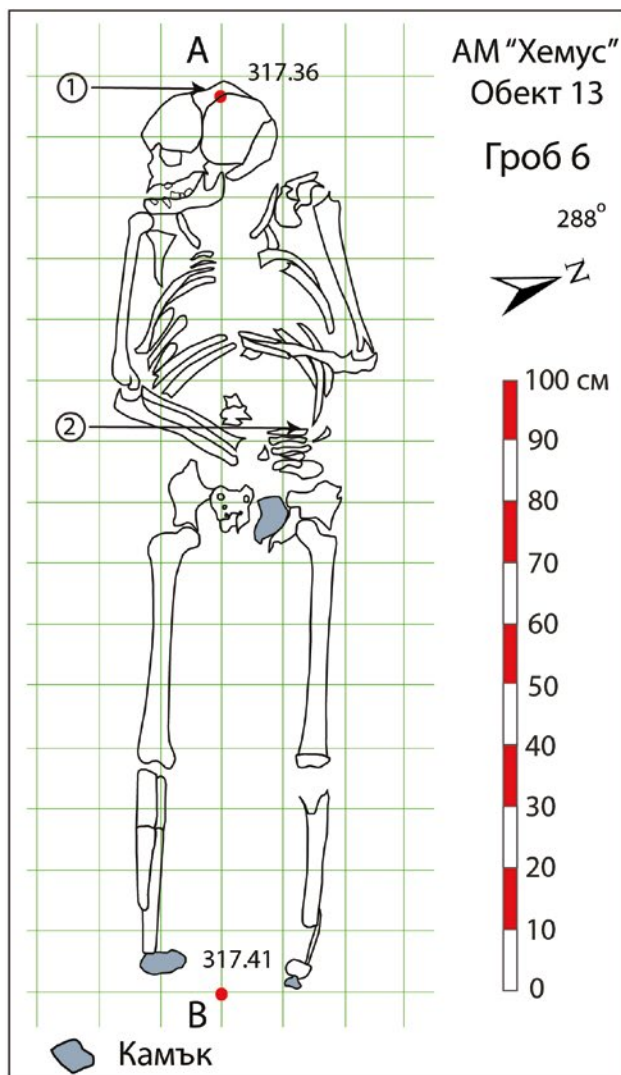
Табло 3. Гробове 3А и 3В
Table 3. Graves 3A and 3B

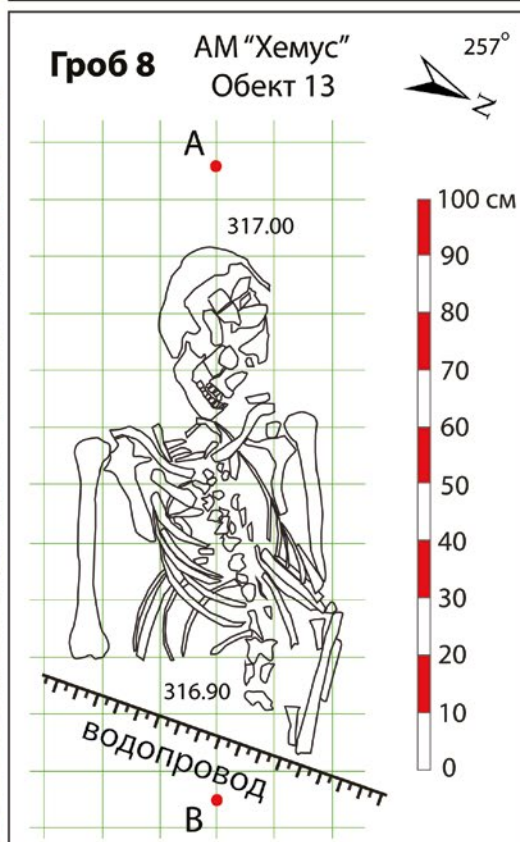
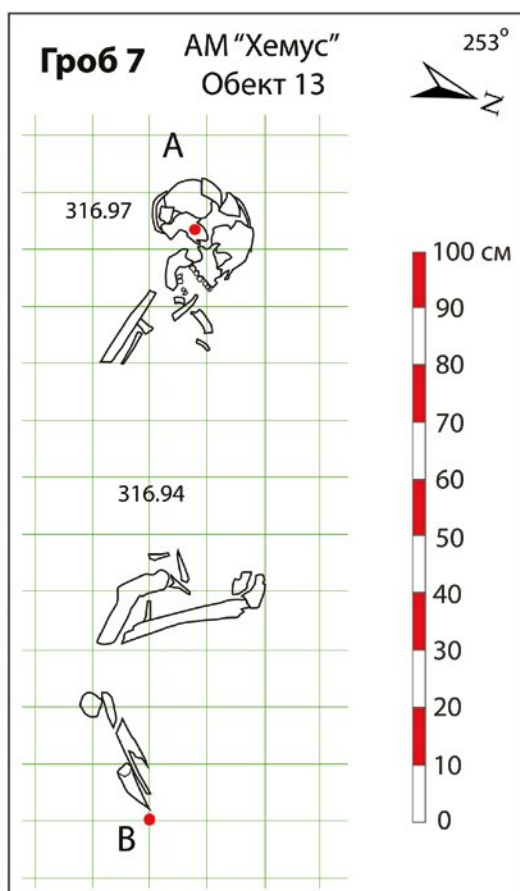
Табло 4. Гробовете 3А и 3В
Table 4. Graves 3A and 3B

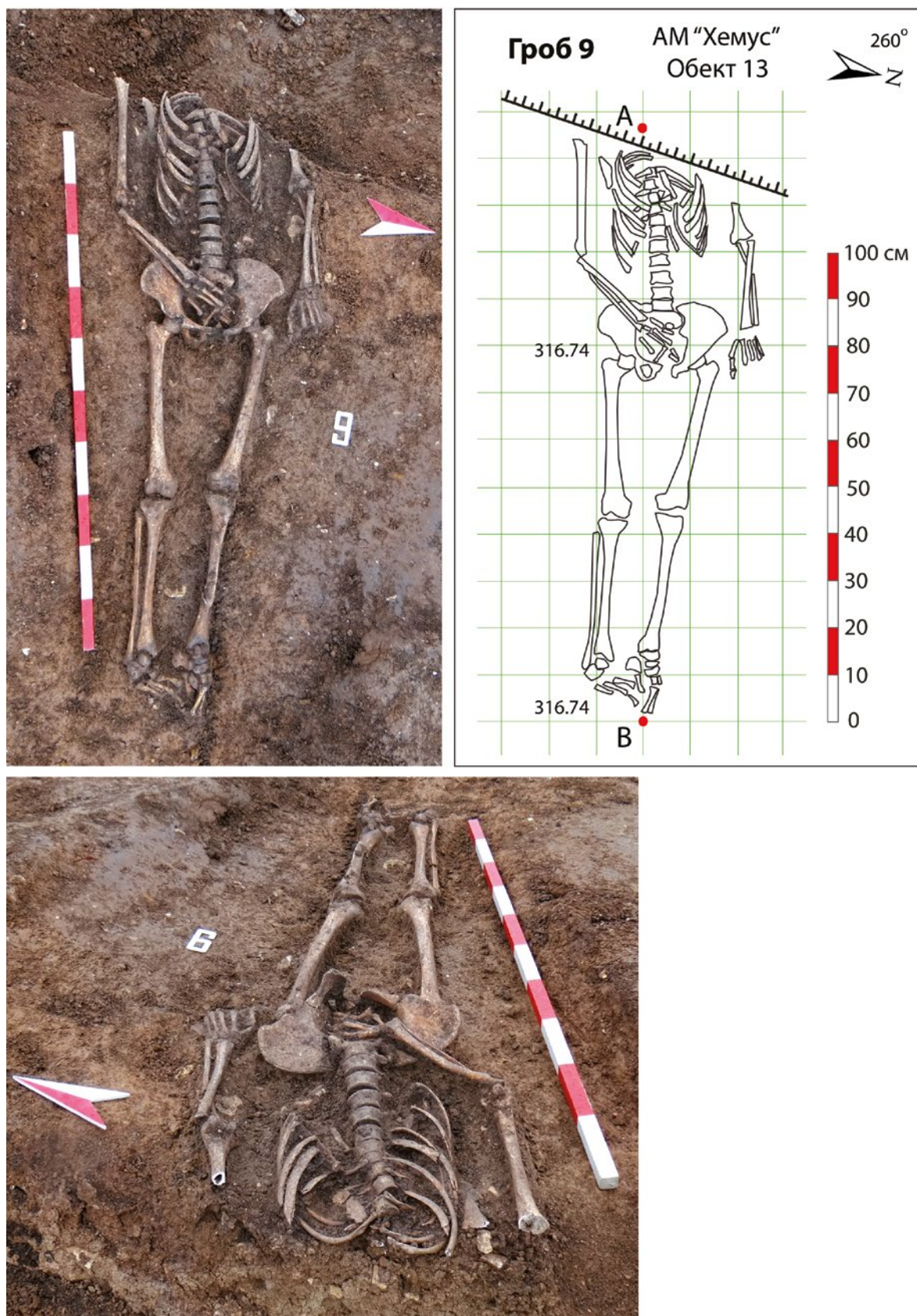
Табло 5. Гробовете 4 и 5
Table 5. Graves 4 and 5

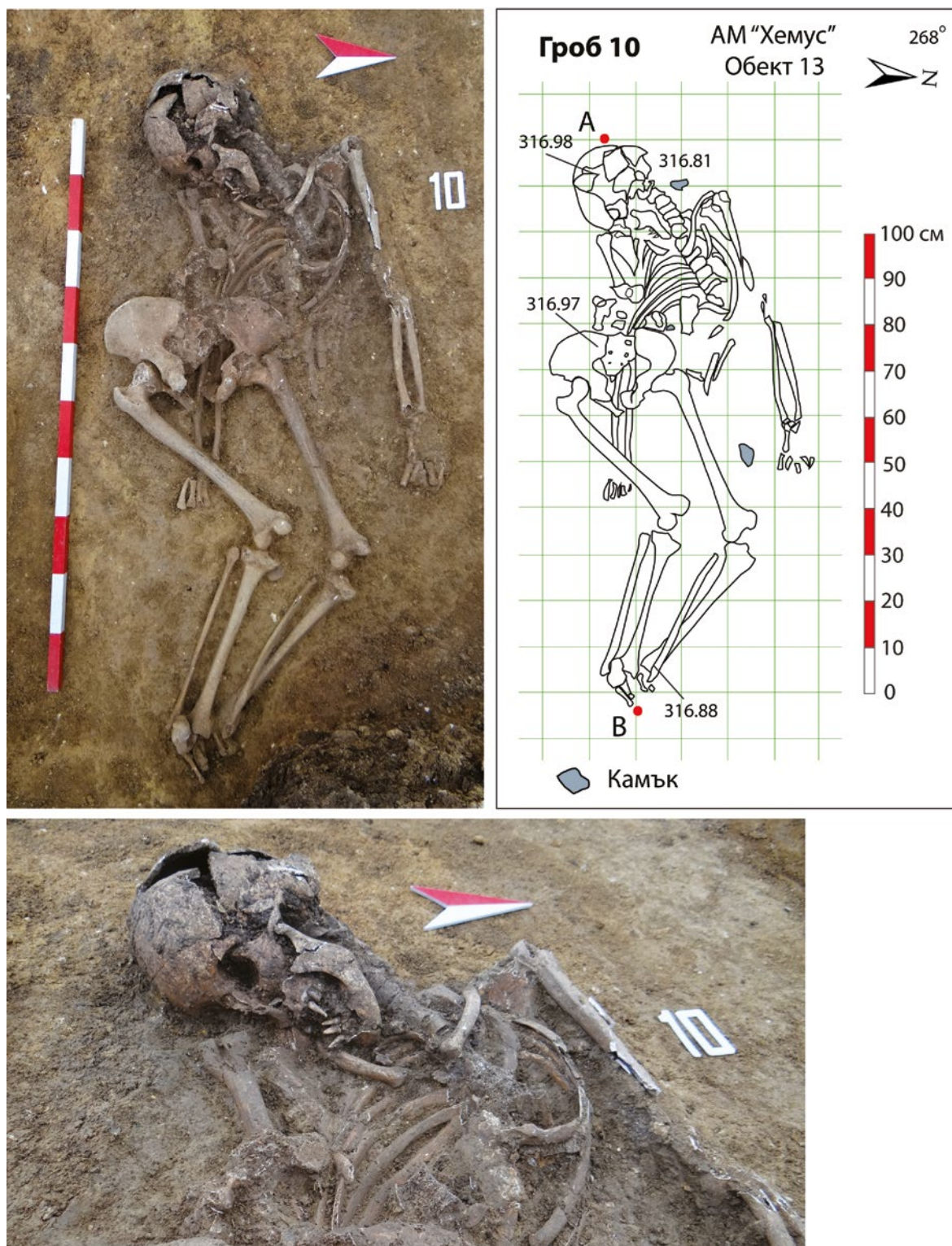
Табло 6. Гроб 6
Table 6. Grave 6

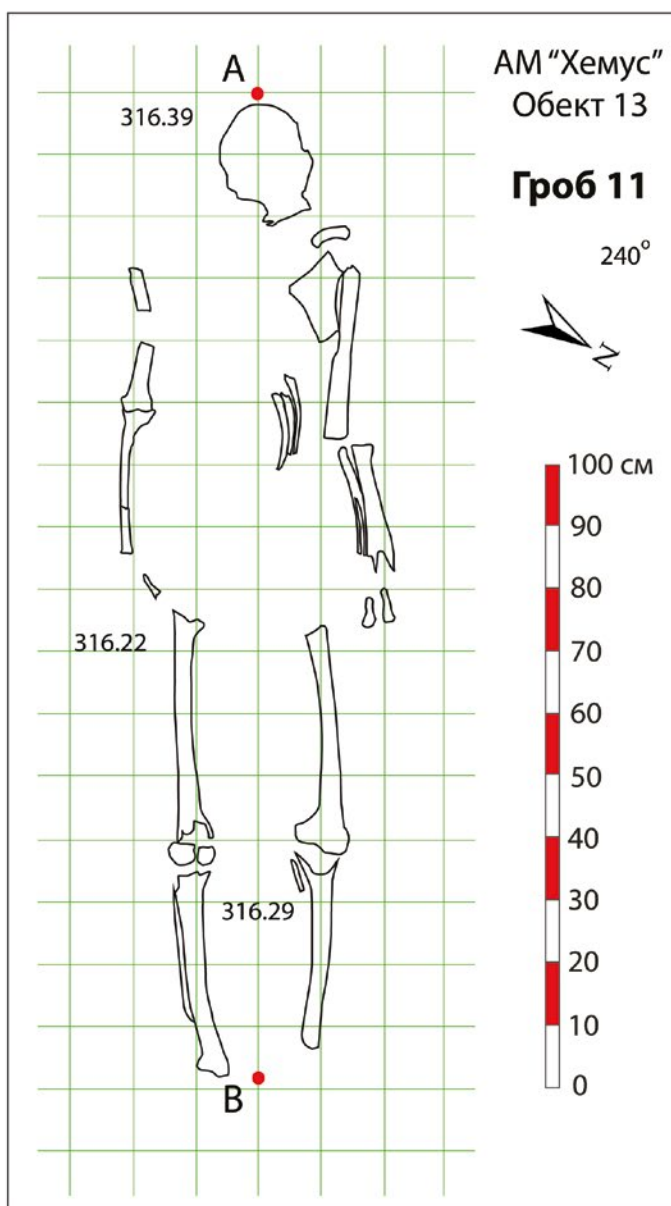
Табло 7. Гробовете 7 и 8
Table 7. Graves 7 and 8

Табло 8. Гроб 9
Table 8. Grave 9

Табло 9. Гроб 10
Table 9. Grave 10

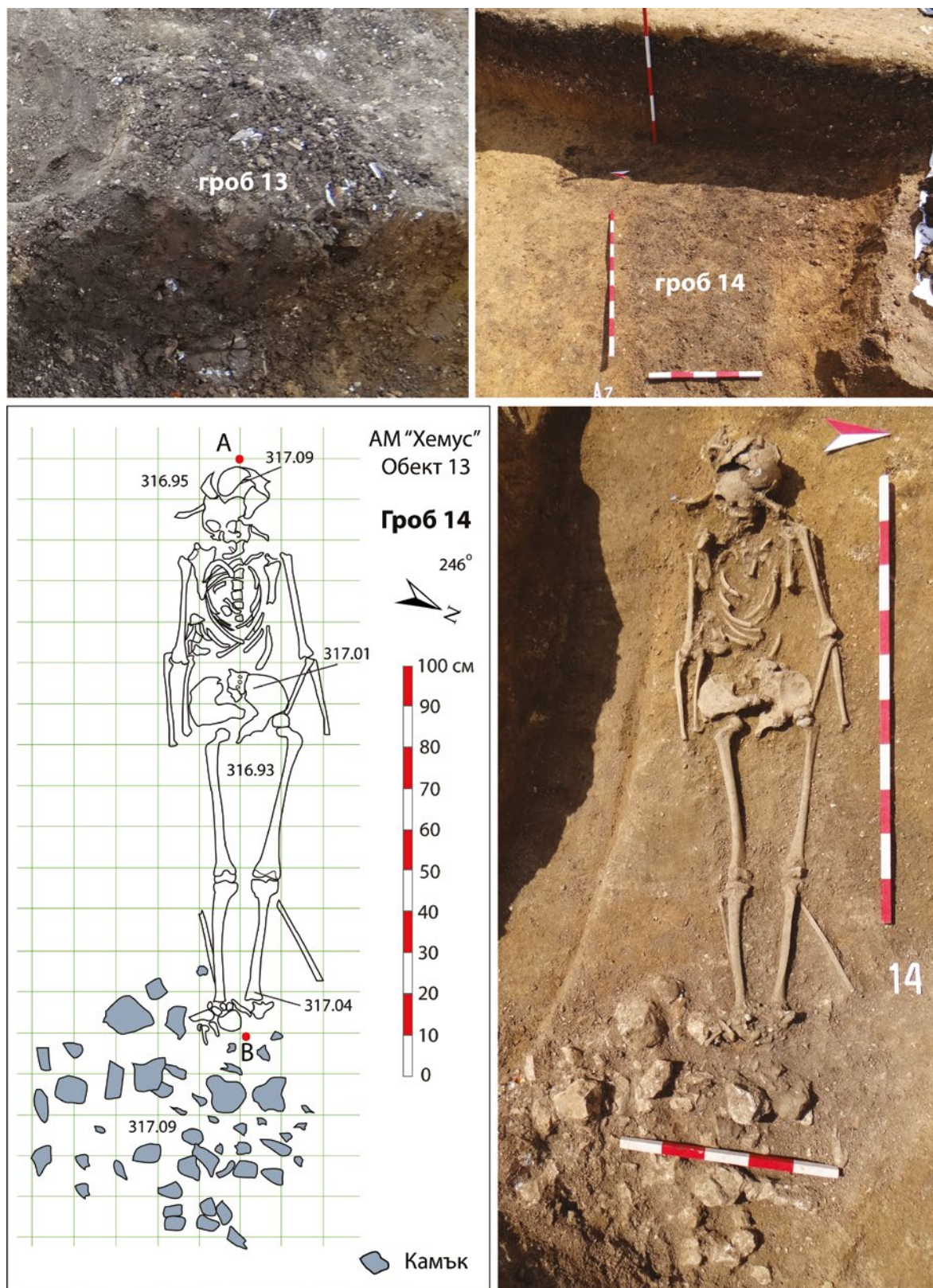

Табло 10. Гроб 11

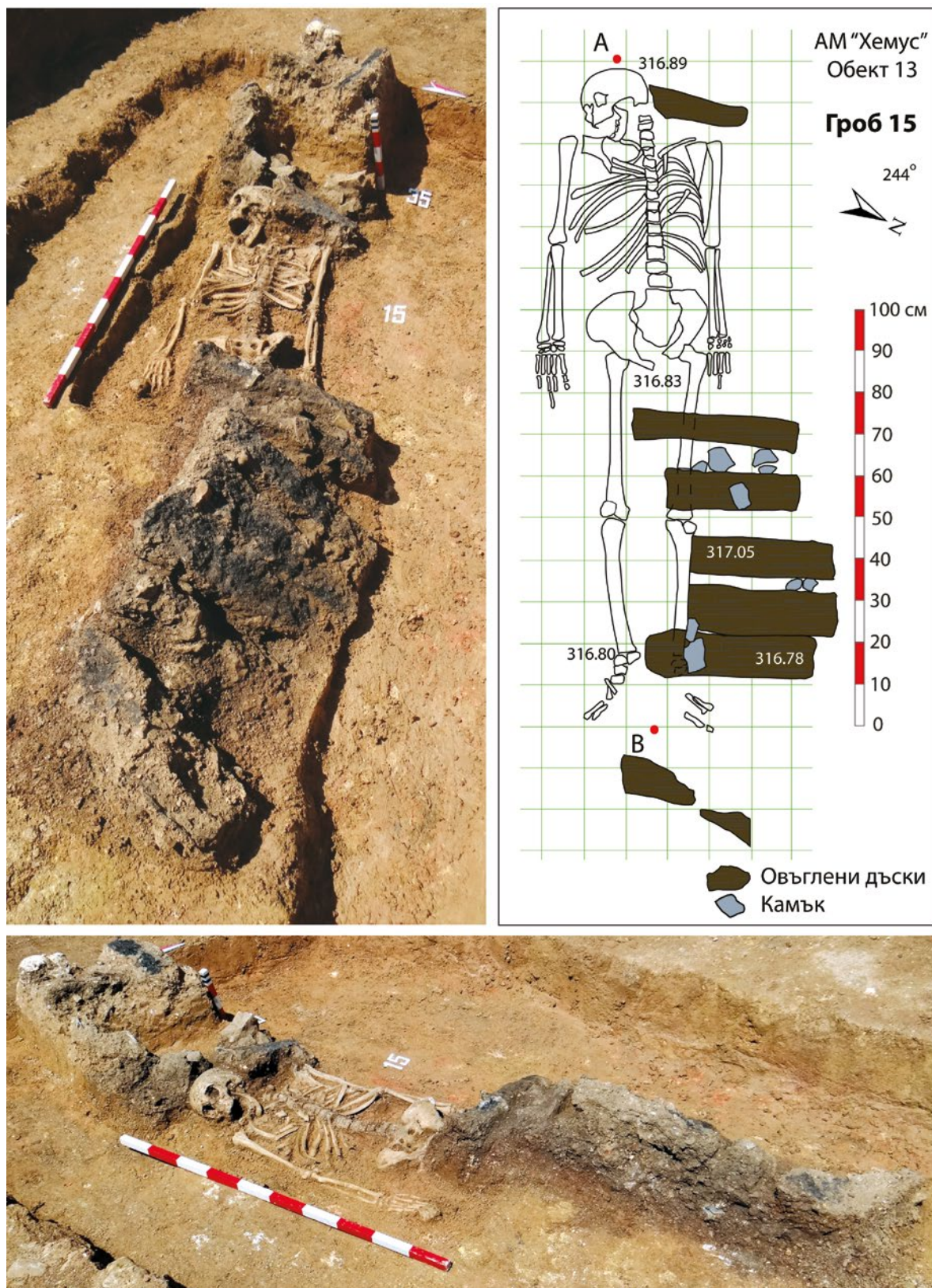
Table 10. Grave 11

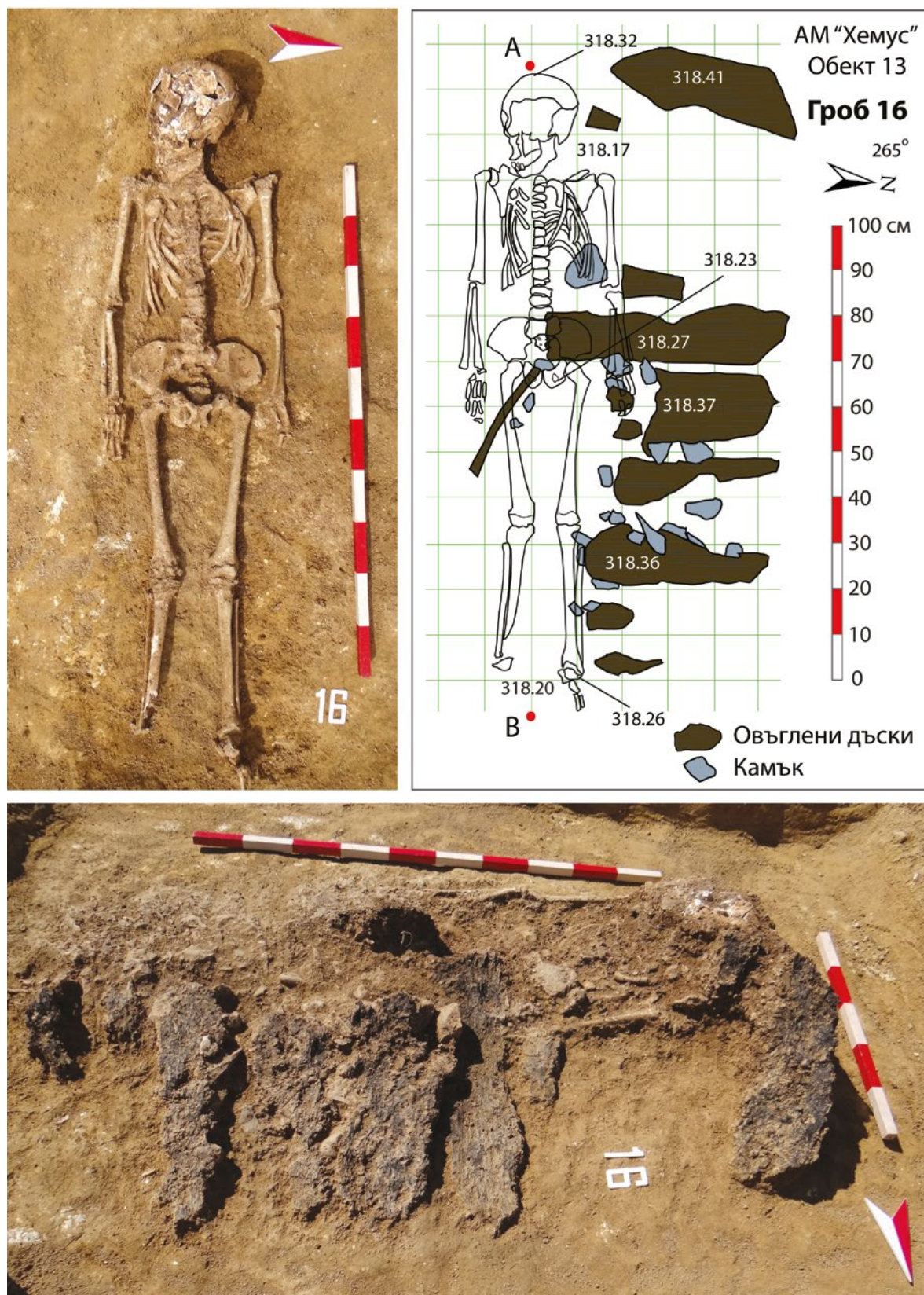
Табло 11. Гроб 12
Table 11. Grave 12

Табло 12. Гробове 13 и 14
Table 12. Graves 13 and 14

Табло 13. Гробовете 15 и 35
Table 13. Graves 15 and 35

Табло 14. Гроб 16

Table 14. Grave 16

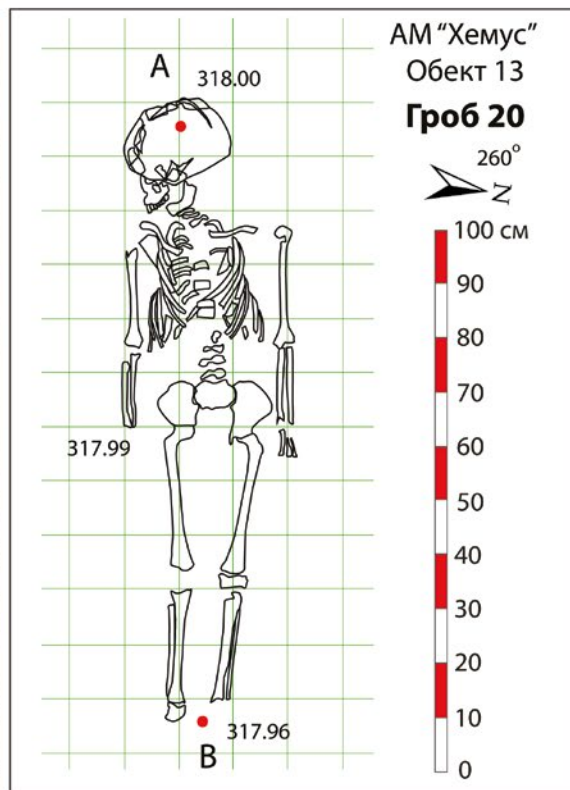
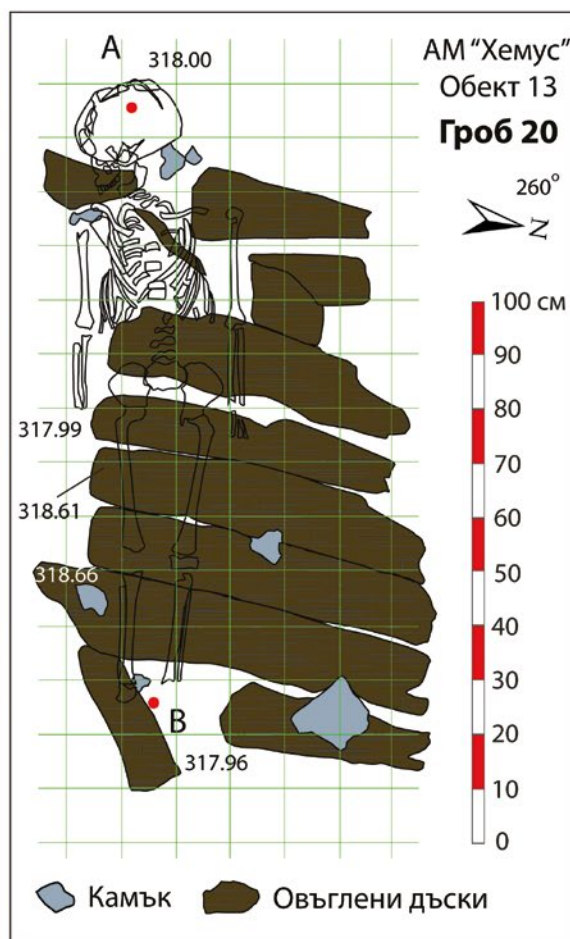
Табло 15. Гроб 17
Table 15. Grave 17

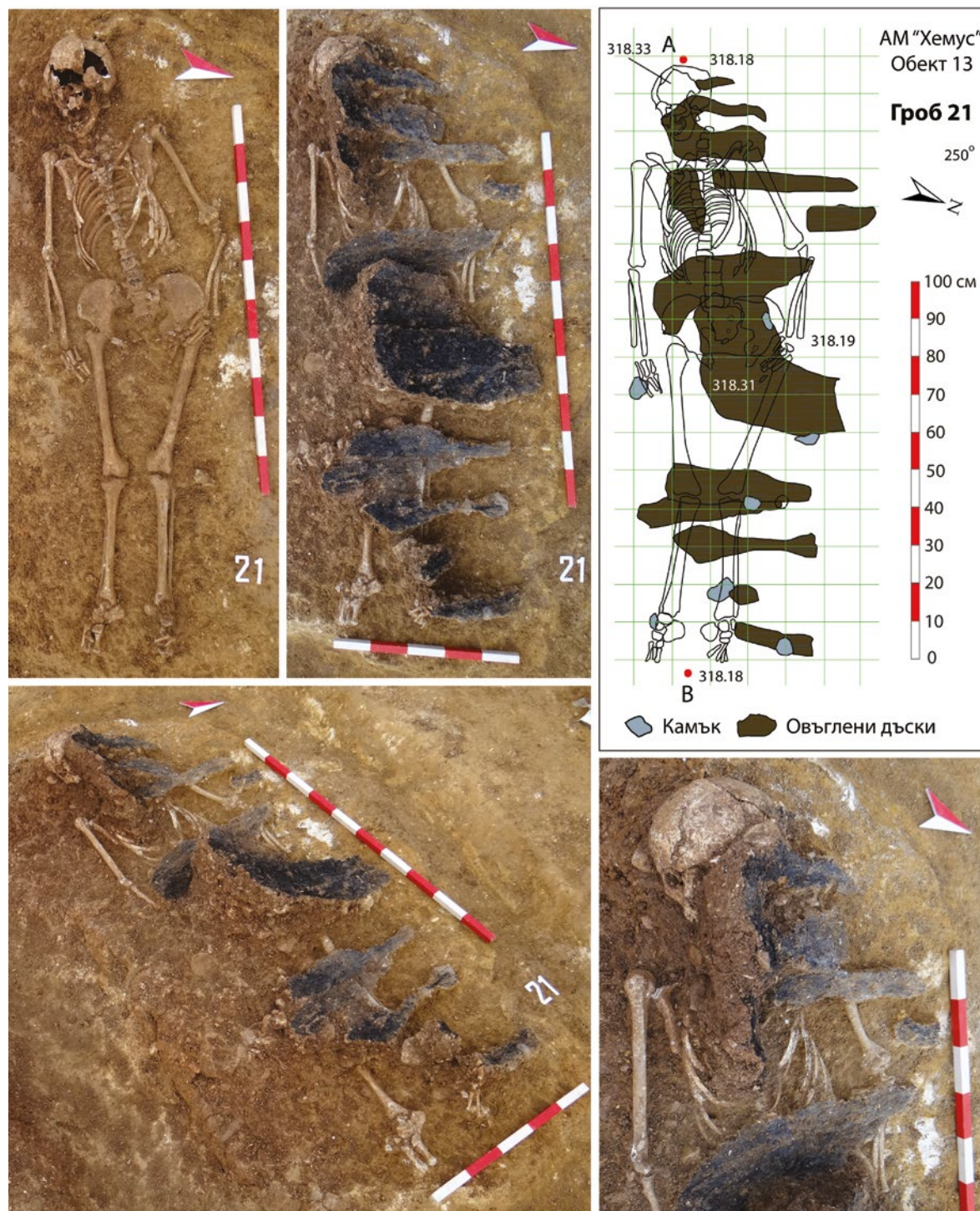
Табло 16. Гроб 18
Table 16. Grave 18

Табло 17. Гроб 19
Table 17. Grave 19

Табло 18. Гроб 20
Table 18. Grave 20

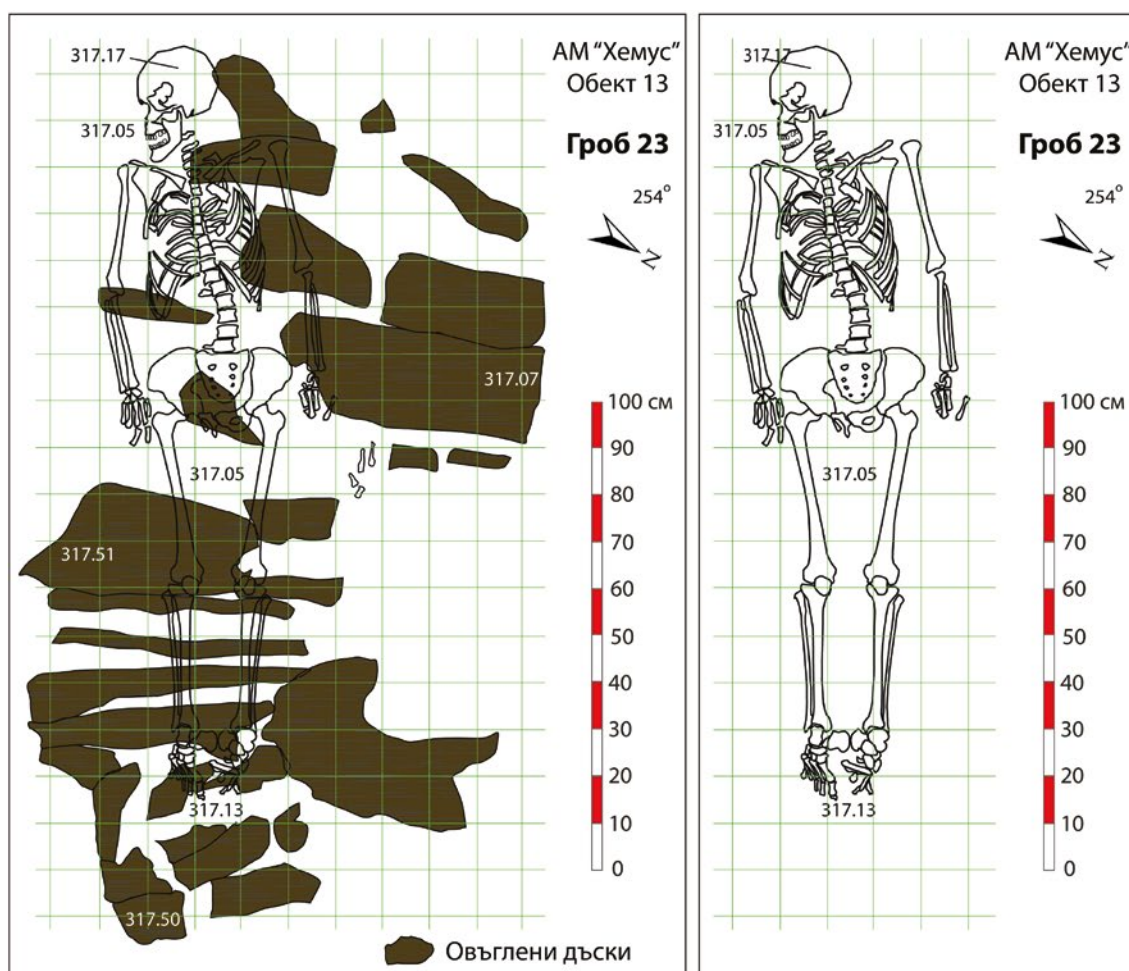

Табло 19. Гроб 21
Table 19. Grave 21

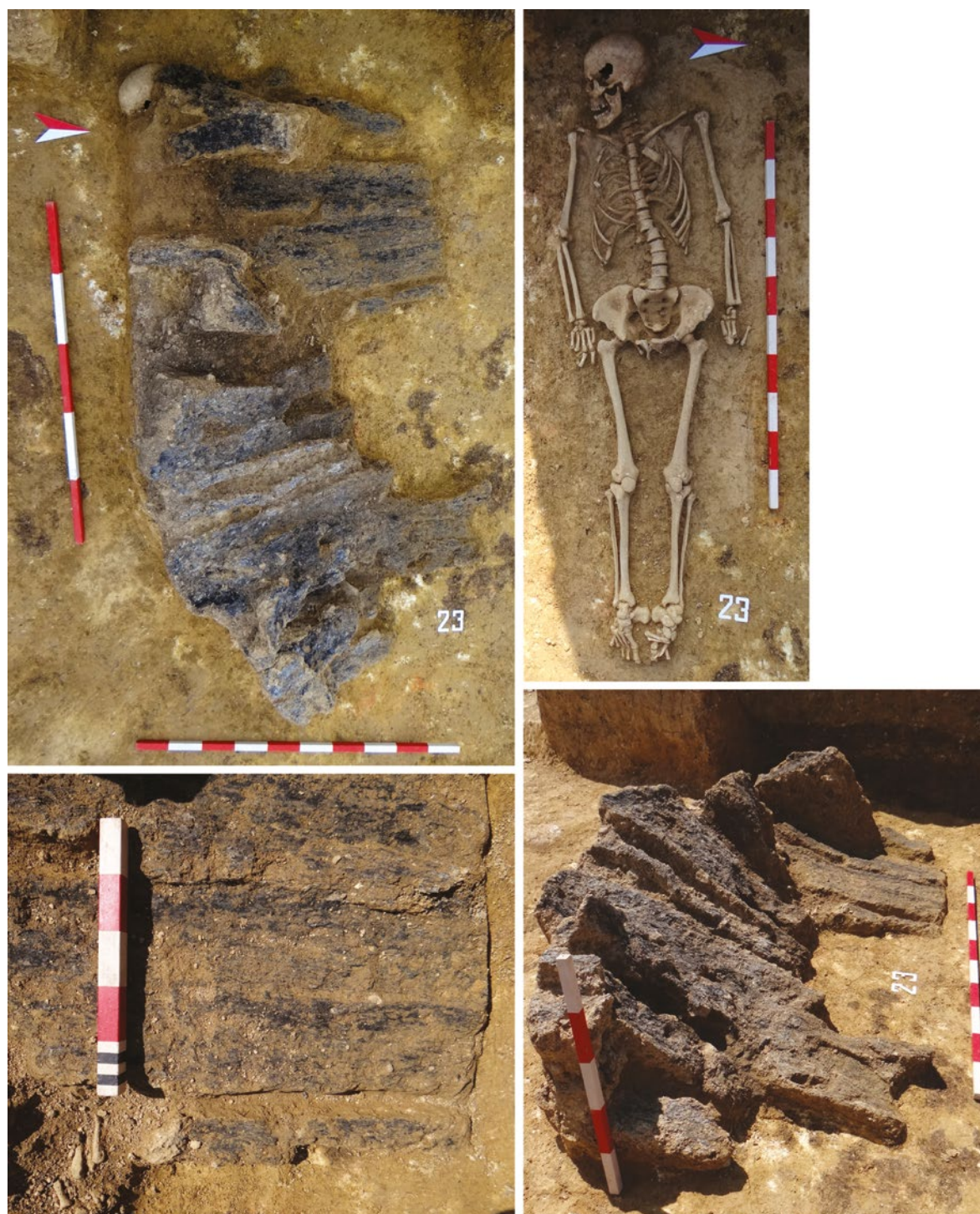

Табло 20. Гроб 22

Table 20. Grave 22

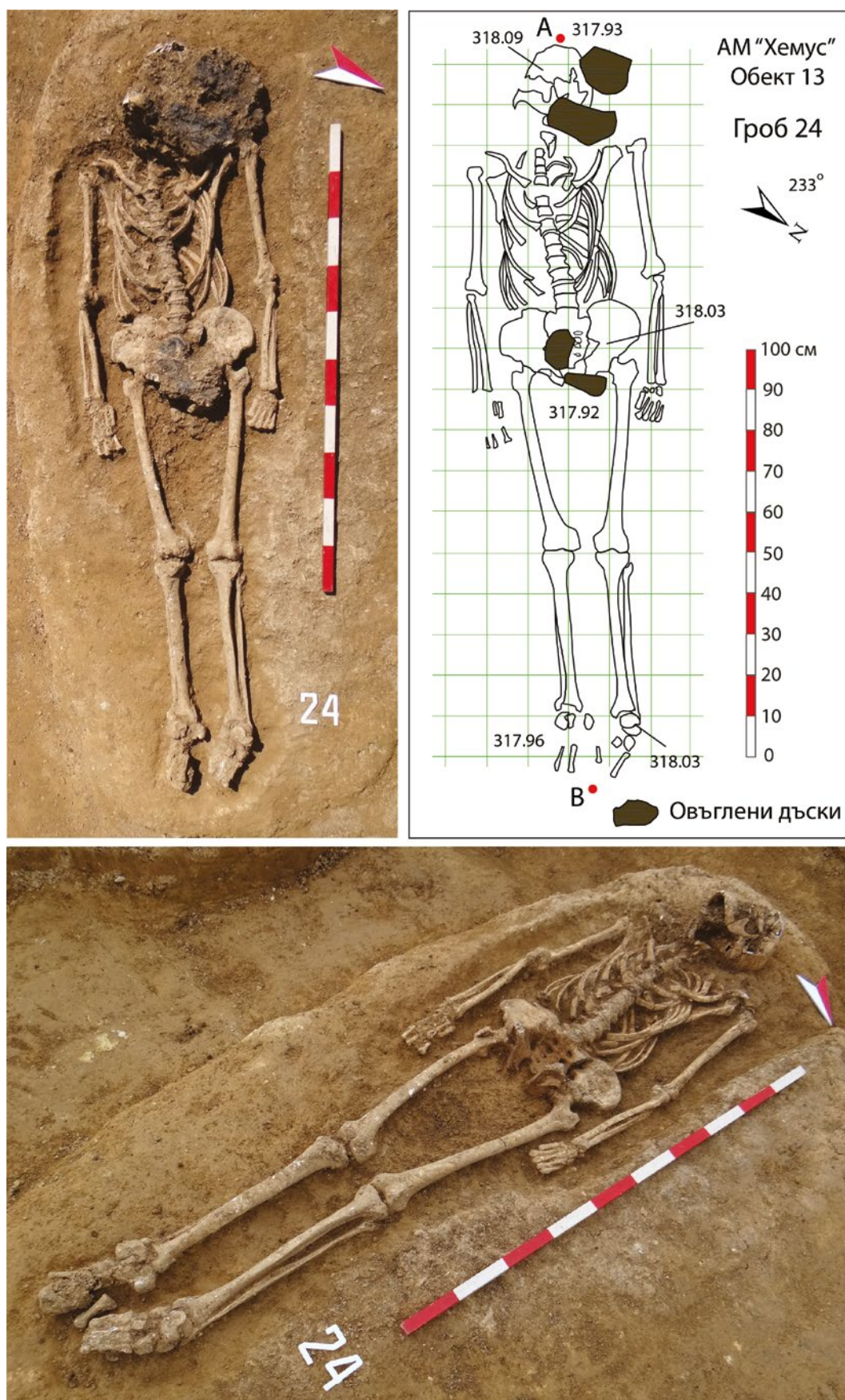

Табло 21. Гроб 23
Table 21. Grave 23

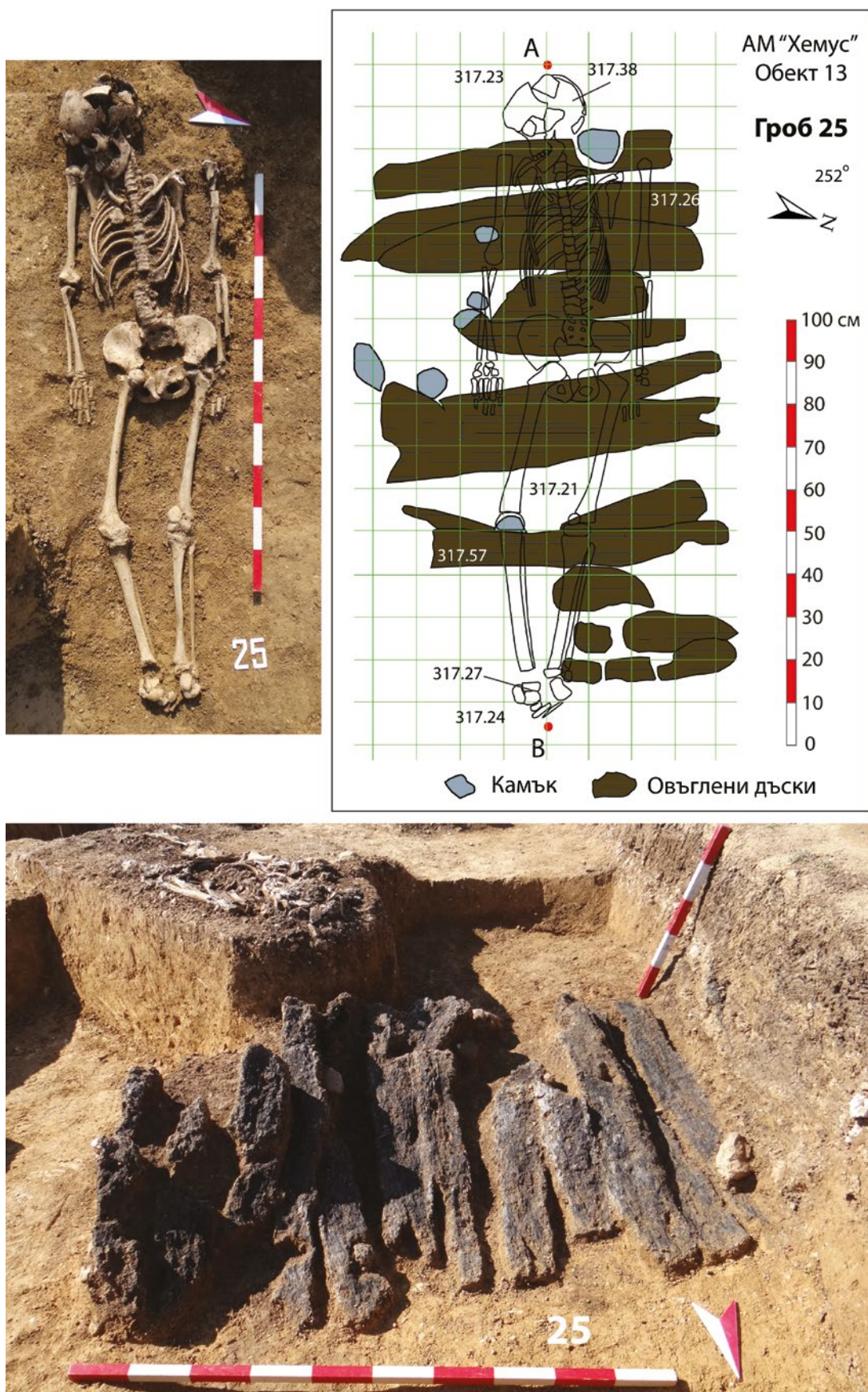

Табло 22. Гроб 23

Table 22. Grave 23

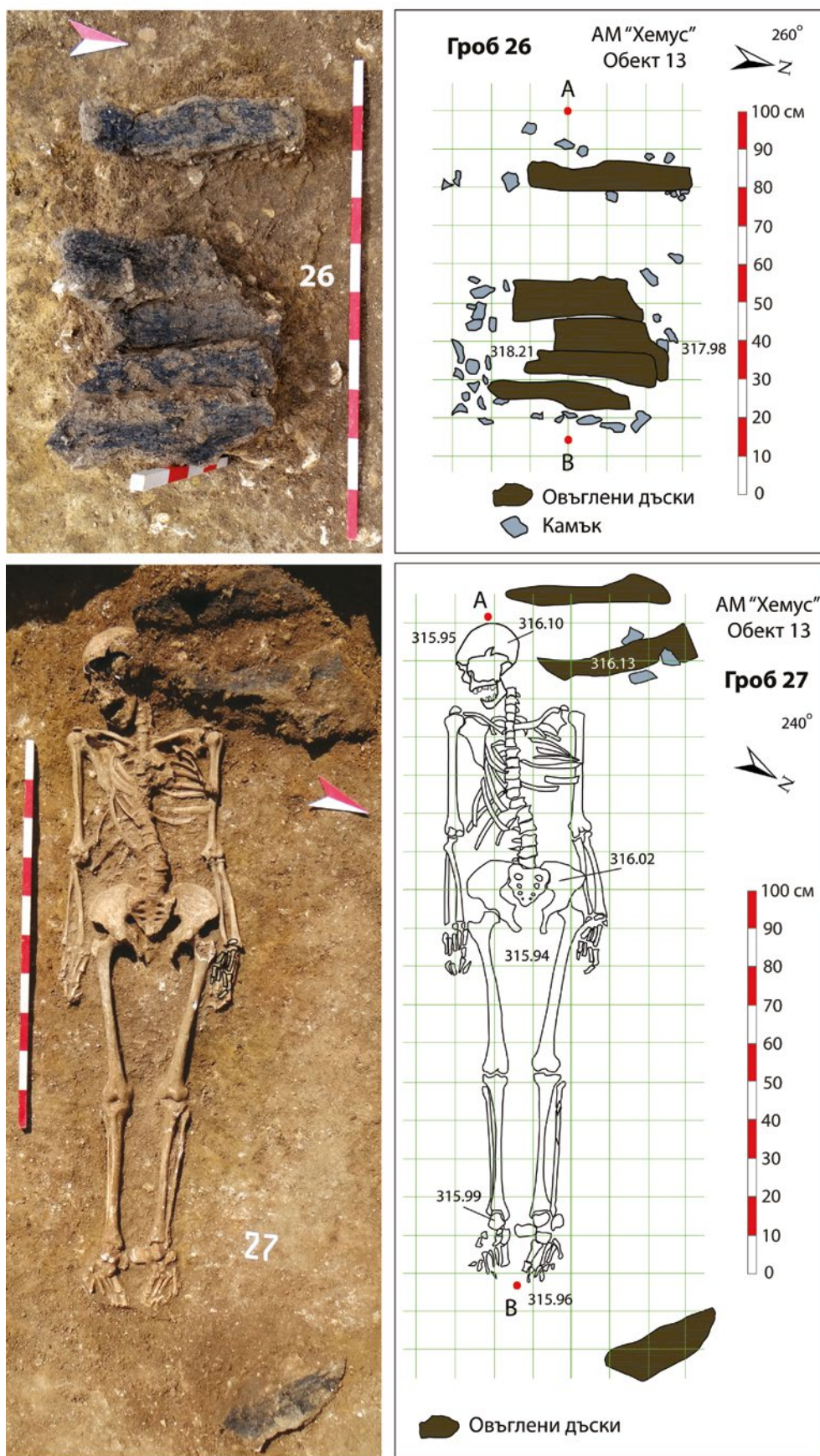

Табло 23. Гроб 24
Table 23. Grave 24

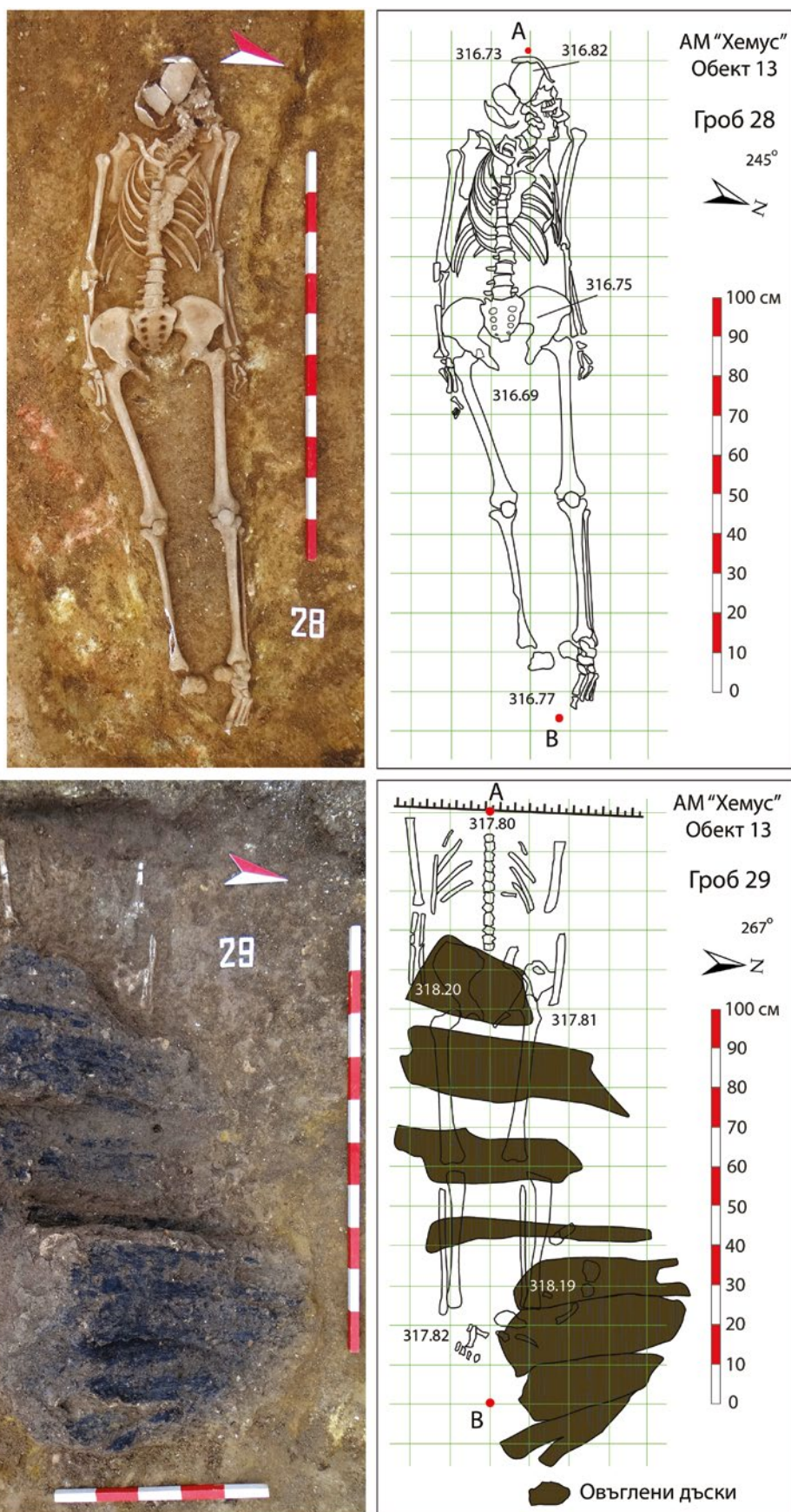

Табло 24. Гроб 25

Table 24. Grave 25

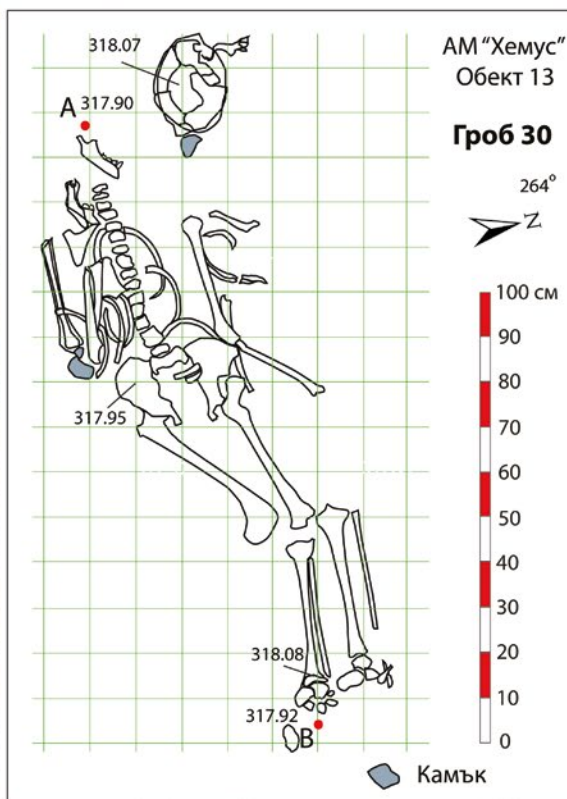
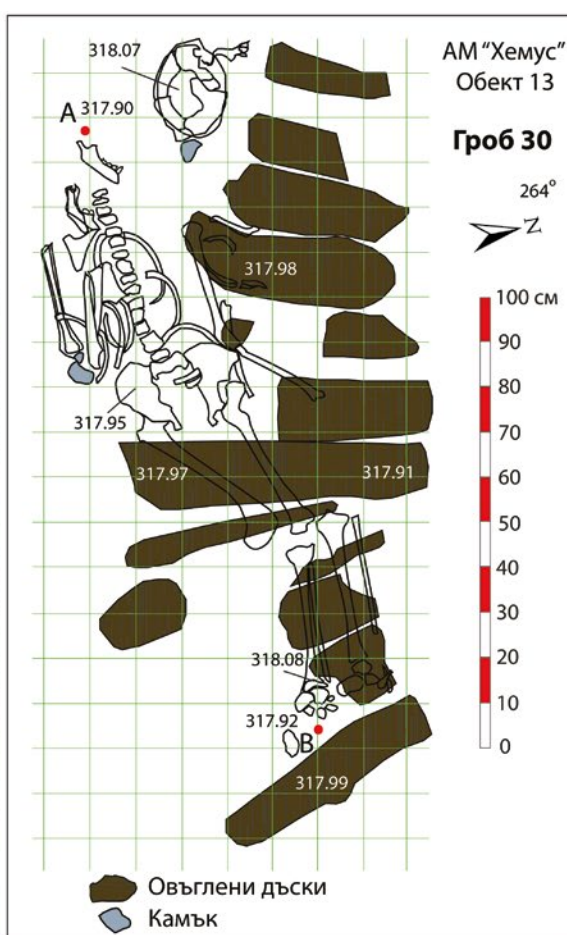

Табло 25. Гробове 26 и 27
Table 25. Graves 26 and 27

Табло 26. Гробовете 28 и 29

Table 26. Graves 28 and 29

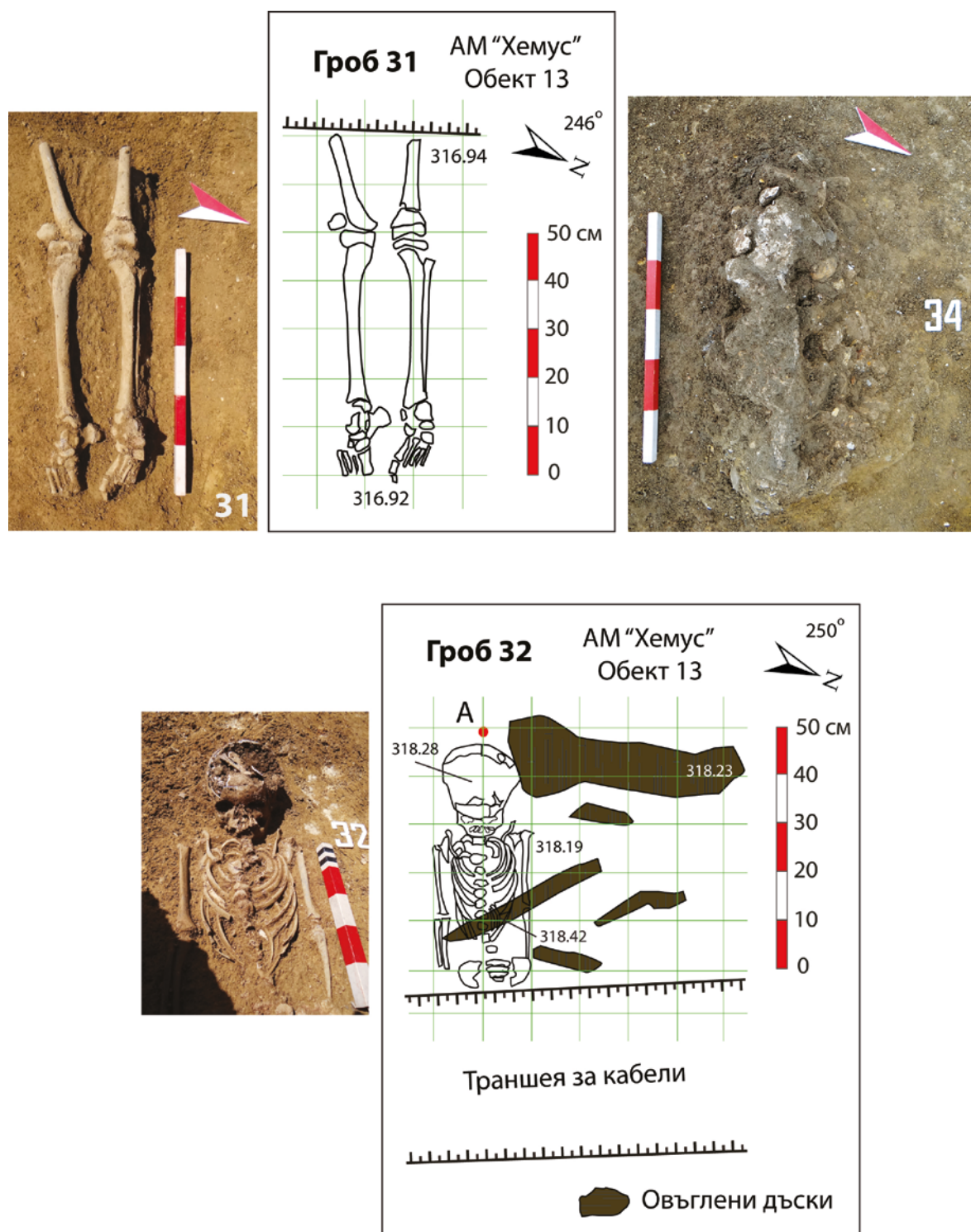

Табло 27. Гроб 30
Table 27. Grave 30

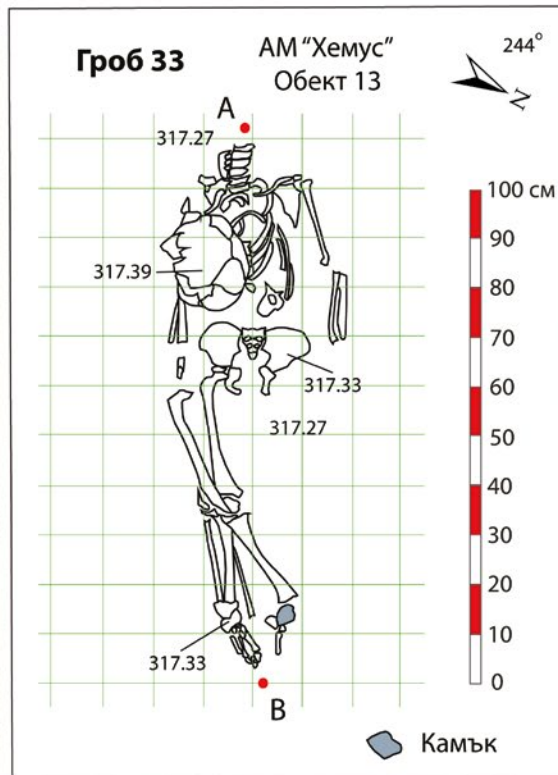
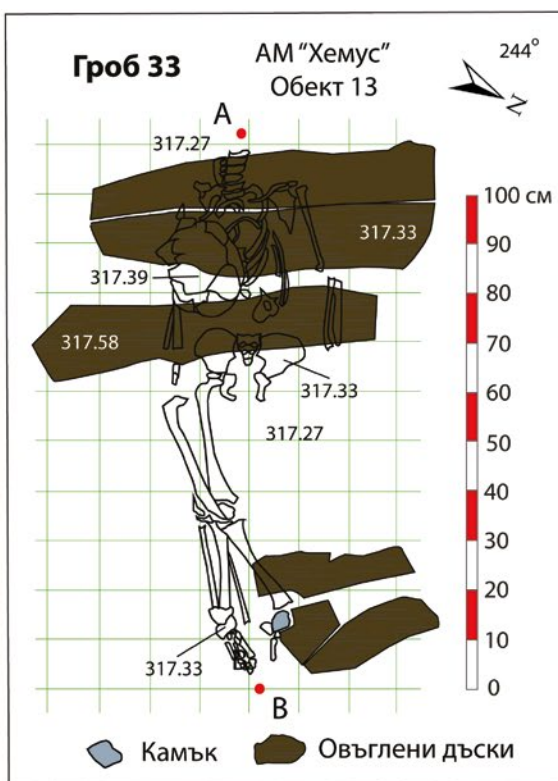
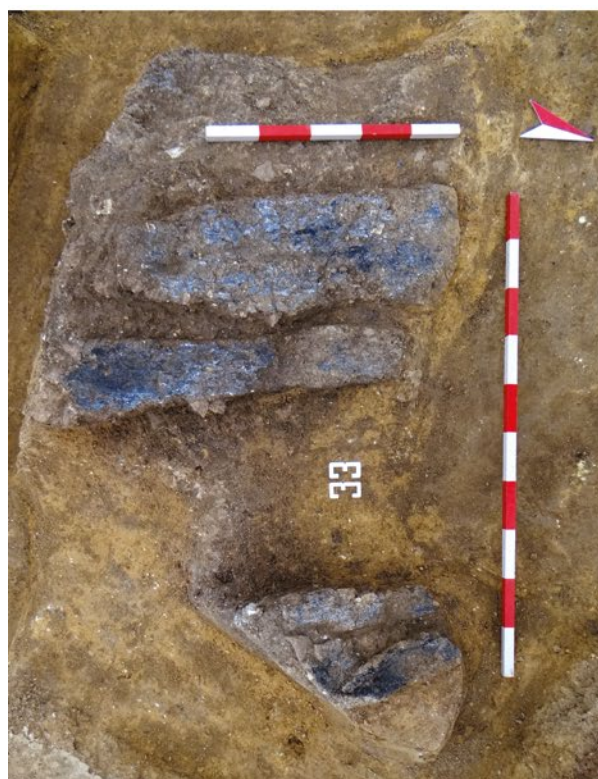

Табло 28. Гроб 30

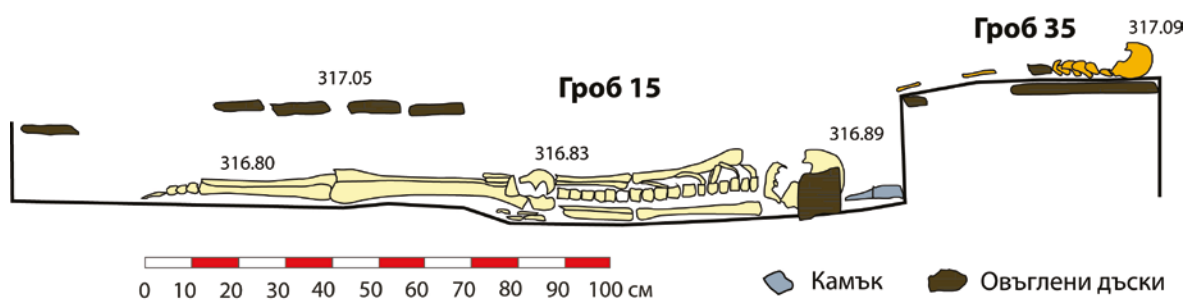
Table 28. Grave 30

Табло 29. Гробовете 31, 32 и 34
Table 29. Graves 31, 32 and 34

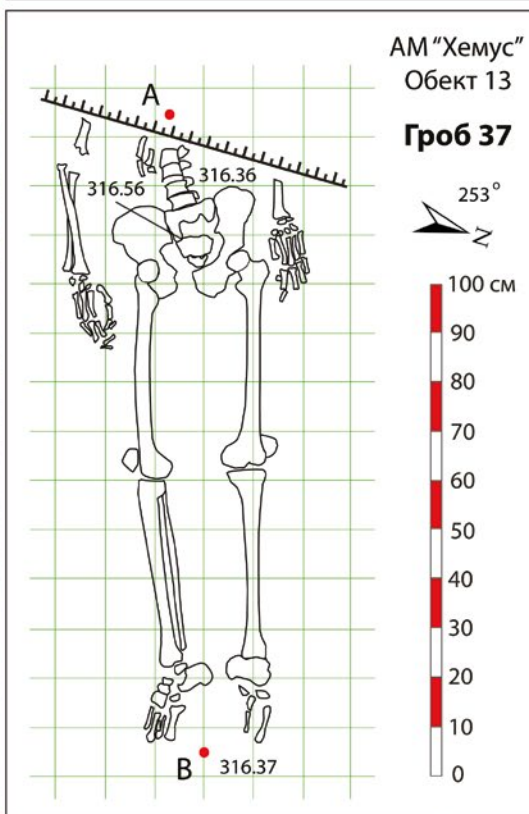
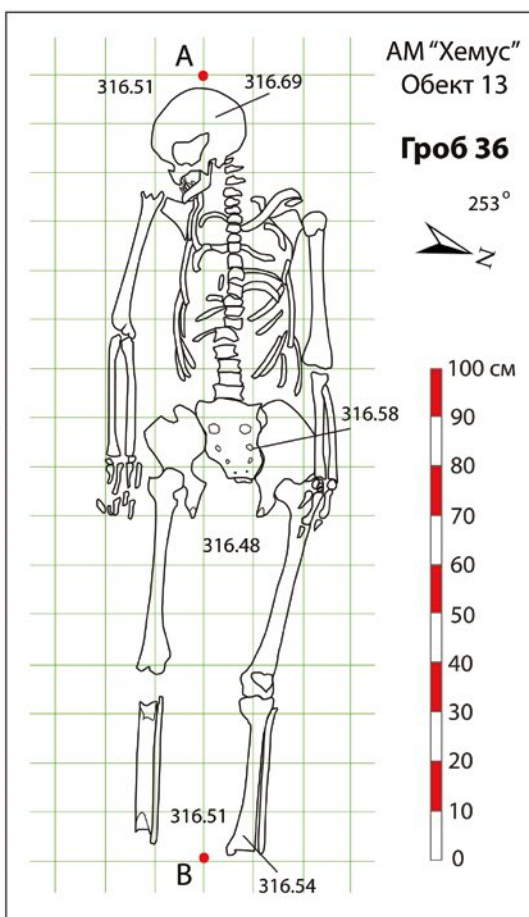

Табло 30. Гроб 33
Table 30. Grave 33

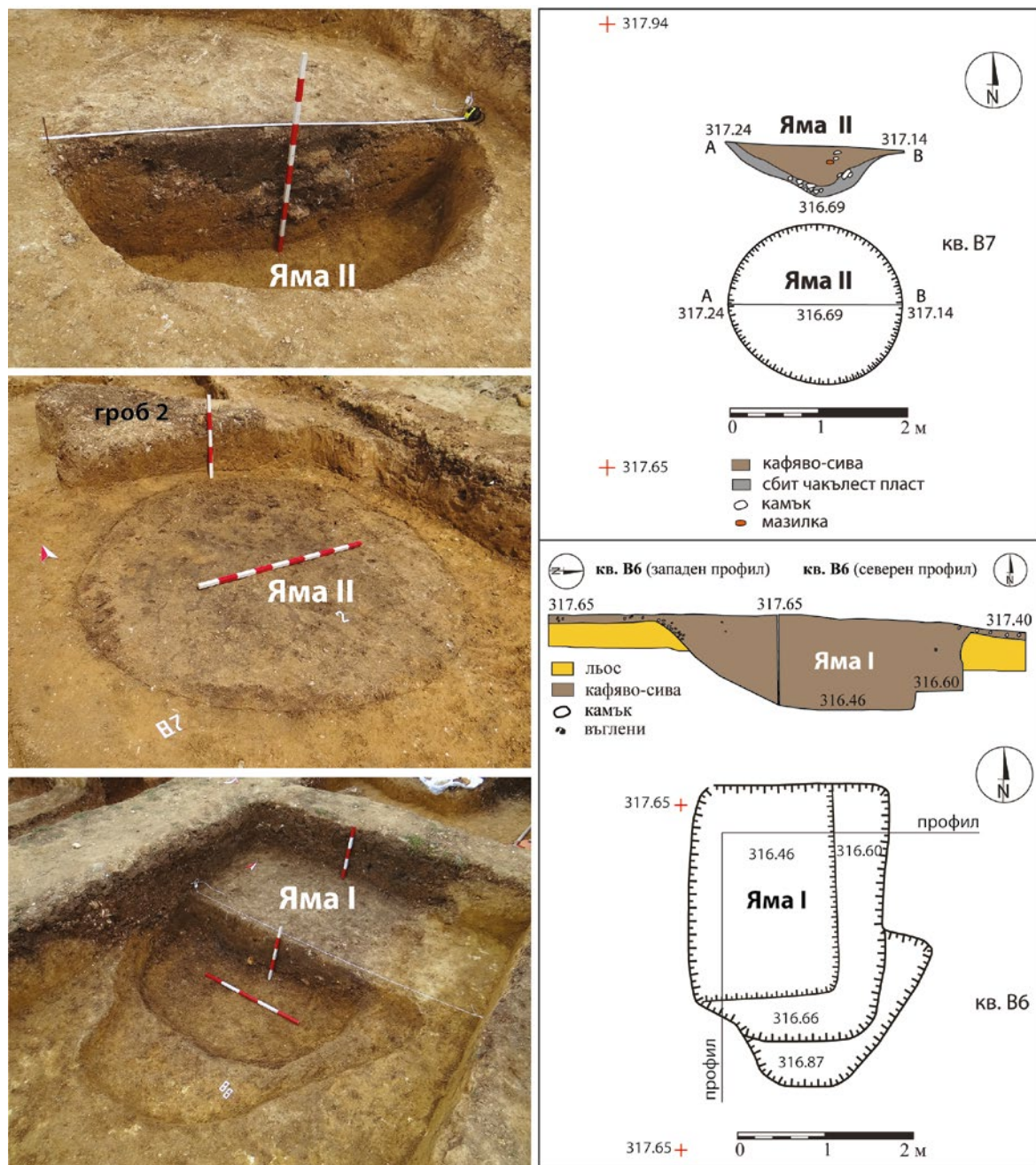
Табло 31. Гробовете 35 и 15

Table 31. Graves 35 and 15

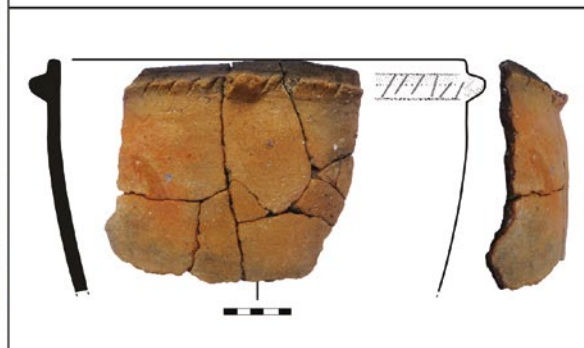
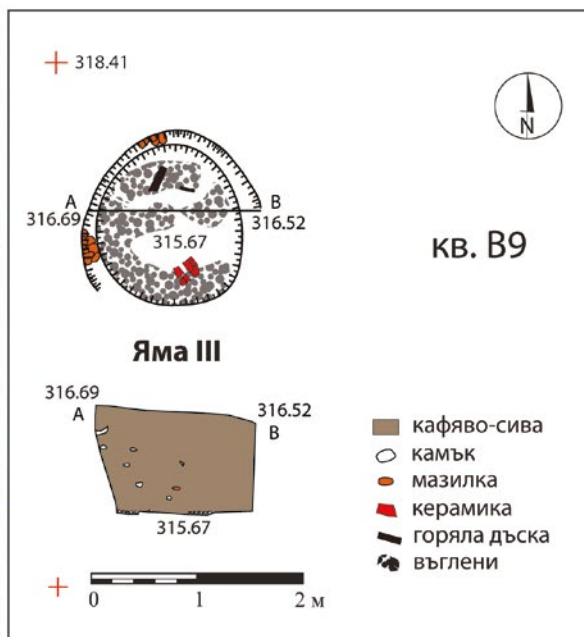
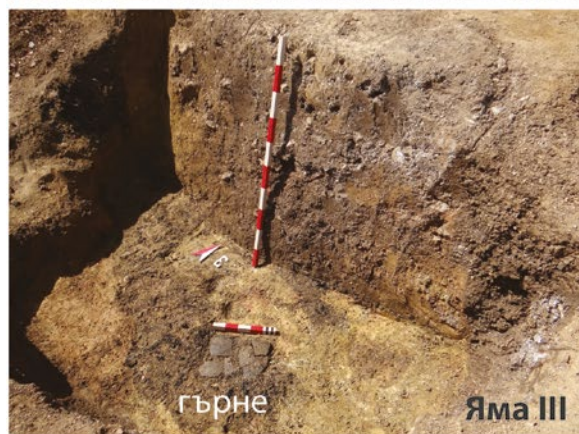

Табло 32. Гробове 36 и 37

Table 32. Graves 36 and 37

Табло 33. Ями от късножелязната епоха
Table 33. Late Iron Age pits

Табло 34. Яма III с мазилки и керамика от късножелязната епоха

Table 34. Pit III with Late Iron Age fragments of wall plaster and pottery

СНИМКИ

Работен момент от разкриване на гробния инвентар в гроб 1
Working shots of the excavation of grave goods in grave 1

Вдигане на гробните находки в гроб 1
Collecting the grave goods from grave 1

Работен момент от разкриването на скелетните останки в гроб 30
Working shots of the excavation of skeletal remains in grave 30

Работен момент от разкриването на скелетните останки в гробове 20 и 30
Working shots of the excavation of skeletal remains in graves 20 and 30

Разчистване на горели дъски в гроб 29
Uncovering of charred planks in grave 29

Работен момент от разкриването на скелетните останки в гроб 19
Working shots of the excavation of skeletal remains in grave 19

Графично документиране на скелетните останки в гроб 19
Planning of the skeletal remains in grave 19

Обект 13, поглед на юг
Site 13, view from the south

Описване на работния процес в археологическия дневник
Daily entry of the excavation process in the field journal

Графично документиране на скелетните останки в гроб 18
Planning of the skeletal remains in grave 18

Графично документиране на скелетните останки в гроб 27
Planning of the skeletal remains in grave 27

Вдигане на скелетните останки в гроб 1
Collecting the skeletal remains in grave 1

Вдигане на скелетните останки в гроб 16
Collecting the skeletal remains in grave 16

**Archaeological rescue excavations
for infrastructure projects 5**

MEDIEVAL CEMETERY NEAR THE VILLAGE OF KALENIK

Valeri Grigorov, Kaloyan Vasilev

ISSN 2535-129X (print)

ISSN 2535-0862 (online)

ISBN 978-619-254-047-0 (print)

ISBN 978-619-254-048-7 (online)